

Noora Ellonen & Satu Rantaeskola (red.)

Utredningar av vålds- och sexualbrott mot barn

POLISYRKESHÖGSKOLANS PUBLIKATIONER – LÄROBÖCKER 25

UTREDNINGAR AV
VÅLDS- OCH SEXUALBROTT
MOT BARN

Noora Ellonen & Satu Rantaeskola (red.)

UTREDNINGAR AV VÅLDS- OCH SEXUALBROTT MOT BARN

Noora Ellonen & Satu Rantaeskola (red.)

Polisyreshögskolan

Tammerfors, 2016

Noora Ellonen & Satu Rantaeskola (red.)

UTREDNINGAR AV VÅLDS- OCH SEXUALBROTT MOT BARN

Polisyreshögskolans publikationer – Läroböcker 25

ISBN 978-951-815-316-3 (tryck)

ISBN 978-951-815-317-0 (pdf)

ISSN 1455-8270

Pärm: Juvenes Print

Layout och tryck: Suomen Yliopistopaino – Juvenes Print, Tammerfors 2016

FÖRORD

Den första upplagan av denna lärobok publicerades år 2013 på finska. Rätt fort klarade det att det skulle finnas ett behov för den även på svenskt håll. Nu då andra upplagan publiceras på finska, har vi även fått ihop en svenskspråkig version av boken. Böckernas innehåll är ursprungligen ihopsamlat som en del av Finlands Akademis forskardoktorprojekt *Psychological Aggression and Violence: Children Experiencing and Policemen Investigating* (252106), så ett tack riktas till Finlands Akademi för finansieringen. För kostnaderna för den svenskspråkiga versionen har även Tammerfors universitet och Polisyrkeshögskolan stått, så ett tack hör likaså till dem.

Lärobokens innehåll är sammanställt i samarbete med sakkunniga från olika branscher. Av dessa personer har även Minna Joki-Erkkilä, Julia Korkman, Ilkka Lahtinen, Anu Mantila, Satu Rantaeskola, Leena Salovartio, Mia Tuominen och Sarimari Tupola fungerat som bokens författare. Ett tack riktas till dessa personer för deras sakkunniga insatser och för att ha deltagit i skrivandet av denna bok.

Utöver författarna har 12 poliser specialiserade inom utredning av vålds- och sexualbrott mot barn producerat material för boken. Dessa personer deltog i en undersökning om intervjuer i samband med utredningen av vålds- och sexualbrott mot barn, och intervjumaterialet har använts förutom inom vetenskaplig forskning även vid uppgörandet av denna bok. Eftersom intervjuerna genomfördes anonymt nämns dessa poliser inte här vid namn, men ett stort tack riktas till dessa personer för att ha delat med sig av sin praktiska erfarenhet.

För bokens svenskspråkiga översättning har psykolog Katariina Kiiskinen från Tammerfors universitets Rättspsykiatriska enhet samt äldre konstapel/lärare Jonna Öblom från Polisyrkeshögskolan ansvarat. Ett stort tack till båda.

Då vi arbetade med den uppdaterade versionen av den finskspråkiga boken upptäckte vi hur snabbt saker och ting ändras då det kommer till brottsmisstankar om vålds- och sexualbrott mot barn. Det lönar sig även att läsa denna bok enligt idén att boken tar upp de åtgärder och specialdrag gällande brott mot barn som kräver uppmärksamhet, men att i tillämpningen i praktiken är det bra att kolla upp de senaste anvisningarna, t.ex. från polisens Intranät eller något annat motsvarande system.

Fortsättningsvis bör man minnas att våld riktat mot barn som fenomen konstant förändras, och medför nya utmaningar för polisen i sitt arbete. Förändrade normer och anvisningar syns naturligt också i andra myndigheters verksamhet, vilket likaså påverkar polisens arbete. Myndigheternas verksamhet påverkas även av ändringar i vidare begrepp såsom t.ex. förverkligandet av barnens rätt och barnets medverkande. Regleringar gällande skydd av brottsoffer gör förhoppningsvis även behandlingen av barn som brottsoffer mer enhetlig, i samband med att behandlingen av alla målsäganden förenhetligas. Syftet med denna lärobok är att ge förutsättningar åt kommande polismän att utreda misstänkta vålds- och sexualbrott mot barn, mitt i en verksamhetsmiljö som hela tiden förändras.

Tammerfors 22.3.2016

Noora Ellonen och Satu Rantaeskola

FÖRFATTARNA

Noora Ellonen (docent i kriminologi, universitetslektor) har arbetat som universitetslektor vid Tammerfors universitet sedan år 2015. Tidigare jobbade Ellonen på Polisyrkeshögskolan som forskardoktor finansierad av Finlands Akademi sedan 2011. Före det har Ellonen forskat i våld mot barn och i de myndighetsprocesser som hänger ihop med det och i andra forskningsprojekt under flera års tid. Ellonen representerar ett brett forskningskunnande inom våld mot barn och inom kriminologi och socialvetenskaper.

Minna Joki-Erkkilä (MD, läkare specialiserad inom gynekologi och obstetrik) har arbetat 1998 – 2010 på TAYS barn- och ungdomsgynekologiska mottagning, till vilken bl.a. hör undersökningar av misstänkta sexualbrott mot barn. Sedan 2008 har Joki-Erkkilä arbetat i samband med den rättspsykiatriska enheten för barn och unga, som differentierades för att ta hand om utredningar om sexuellt utnyttjande av barn. Joki-Erkkilä har varit med och utvecklat de somatiska utredningarna, tillvaratagandet av bevismaterial och myndighetssamarbetet vid misstankar om sexuellt utnyttjande såväl nationellt som lokalt. Hon är medlem inom IHV:s sakkunnigarbetsgrupp och fungerar som somatisk sakkännare i den regionala ledningsgruppen för pilotprojektet LASTA, som ordförande i Finlands barn- och ungdomsgynekologiska förening, inom det socialpediatriska utskottet som kontaktperson för gynekologin, som medlem i en sakkunnigarbetsgrupp inom det internationella Helfer's Society och som medlem i Tammerfors stads arbetsgrupp för ingripande i misshandel av barn. Hennes rättsmedicinska doktorsavhandling år 2015 behandlade myter angående sexuellt utnyttjande av barn, framskridandet av somatiskt undersökta fall i straffrättsprocessen och tekniker för tillvaratagande av bevismaterial från genitalområdet.

Julia Korkman (PsD, psykolog) har varit bunden till HNS rättspsykiatriska kunskapscenter för barn och unga sedan det grundades, det vill säga sedan år 2006. Korkman bedriver också vetenskaplig forskning i samarbete med Åbo Akademis psykologiska enhets rättspsykologiska forskargrupp. År 2006 disputerade Korkman om intervjuer med barn i samband med misstankar om sexuellt utnyttjande av barn. Hon har varit med och utvecklat den första breda utbildningen för poliser om att höra barn i rättsprocesser och utbildar kontinuerligt bland annat inom justitieministeriet, riksåklagarämbetet och vid universitet och universitetssjukhus.

Ilkka Lahtinen (tingsdomare) har arbetat vid Esbo tingsrätt och senare som t.f. hovrättsråd vid Helsingfors hovrätt, samt som referandieråd vid Högsta Domstolen. Lahtinen har behandlat både brott mot barn och brott som barn begått. Lahtinen har också fungerat som utbildare bland annat inom justitieministeriet, polisförvaltningen och åklagarämbetet.

Anu Mantila (JL, riksåklagare) har fungerat som ledare för riksåklagarämbetets åklagargrupp specialiserad på brott mot kvinnor och barn sedan 2007. Som expert inom det juridiska ämnesområdet har hon deltagit i lagberedningsarbete, i planeringen av utbildning för åklagare och i intressentsamarbete på nationell nivå.

Satu Rantaeskola (JK, vicehäradshövding, överlärare) har fungerat i olika skeden av rättsprocessen vid behandlingen av brott mot barn. Rantaeskola har behandlat fall både i tingsrätten och i hovrätten och har fungerat som åklagare för brott mot barn och brott utförda av barn och unga. Rantaeskola har länge fungerat i advokatuppgifter och hjälpt barn då de varit i rollen som målsägande, och som ställföreträdande intressebevakare för barn i brottmål. Rantaeskola fungerar för tillfället som överlärare på Polisyrkeshögskolan med straffprocessrätt, civilrätt och straffrätt som huvudansvarsområden. Till detta ansvarsområde hör framför allt också planeringen och förverkligandet av utbildning i undersökning av brott mot barn, inom polisutbildningens olika examensnivåer (YH och HYH) och inom polisförvaltningens fortbildning.

Leena Salovartio (häradåklagare) har arbetat som nyckelåklagare för brott mot kvinnor och barn sedan år 2000 och som specialåklagare sedan år 2008. En stark tyngdpunkt i hennes arbete har varit brott mot barn. Salovartio har deltagit i lagberedning inom ämnesområdet och deltagit i lokalt och nationellt utvecklingsarbete kring brott mot barn och har fungerat som utbildare inom åklagarväsendet och ut-
anför.

Mia Tuominen (AVM, kriminalkommissarie) har arbetat med sakkunniguppgifter inom brott mot kvinnor och barn sedan 2009. Hon fungerar som dragare för den intervju-utbildning som polisstyrelsen ordnar. Utöver de nuvarande uppgifterna som undersökningsledare arbetar Tuominen bland annat som medlem i den nationella expertarbetsgruppen för att utreda brott mot barn och som nationell expert inom andra uppgifter som har att göra med brott mot barn. För närvarande fungerar hon som polisiär expert i FN-ledda krishanteringssuppgifter, där ett av hennes ansvarsområden är att råda och stöda den lokala polisen att utveckla strukturer och praxis gällande bekämpning och utredning av våld mot barn och kvinnor.

Sarimari Tupola (MD, läkare specialiserad inom barnsjukdomar) har arbetat på HUCS socialpediatriska mottagning sedan år 2002. Hon har varit med och utvecklat HUCS verksamhetsmodeller i samband med utredningar om misshandel mot barn och under flera år deltagit i myndighetsgruppen som utvärderar utredningar om misshandel mot barn inom Helsingfors stad.

INNEHÅLL

<i>Förord</i>	5
<i>Författarna</i>	7

1 Inledning	13
--------------------------	-----------

DEL I

2 Undersökningsledarens roll	17
---	-----------

3 Förundersökningssamarbetet med åklagaren	19
---	-----------

3.1 Författningar som styr förundersökningssamarbetet	19
3.2 Förundersökningssamarbetet i praktiken.....	21

4 Myndighetssamarbete och anmälningsskyldighet	23
---	-----------

4.1 Allmänt om myndighetssamarbetet	23
4.2 Myndigheternas anmälningsskyldigheter	25
4.3 Utbyte av information som grund för myndighetssamarbetet	30
4.3.1 Polisens rätt att få information.....	31
4.3.2 Socialmyndighetens rätt att få information	34
4.4 Praxis kring myndighetssamarbetet.....	35
4.4.1 Samarbetet med barnskyddets socialarbetare	35
4.4.2 Samarbetet med läkare som gör somatiska undersökningar....	37
4.4.3 Samarbete med de rättspsykiatriska enheterna för barn och unga.....	38
4.4.4 Informationsutbyte mellan förundersökningsmyndigheten och domstolen.....	39
4.4.5 Samarbetet med daghems- och skolpersonal.....	39
4.4.6 Myndighetskonferens	40

5 Förundersökningsmaterialets offentlighet	41
---	-----------

5.1 Offentlighet som utgångspunkt om inte annat har föreskrivits	41
5.2 Tystnadsplikt under förundersökningen	43
5.3 Utlämnande av handlingar och information	45

DEL II

6	Brottsanmälan och inledningen av förundersökningen.....	49
6.1	Att inleda förundersökningen	49
6.1.1	Tröskeln för inledande av förundersökning av brott mot barn....	50
6.1.2	Utnyttjandet av förberedande åtgärder då inledandet av förundersökningen utvärderas	50
6.1.3	Hur brådskande är det att inleda förundersökningen?	51
6.2	Val av brottsrubricering	52
6.3	Brottsbenämningar.....	54
6.3.1	Misshandel.....	54
6.3.2	Sexualbrottsbenämningar	55
6.4	Förhandsanmälan till åklagaren.....	60
6.5	Undersökningsplan	61
6.6	Hypotesformulering.....	63
6.7	Att skaffa förhandsuppgifter inför förundersökningen.....	64
7	Parter och deras rättigheter	67
7.1	Målsägande.....	67
7.1.1	Målsägandens rätt till en intressebevakare	70
7.1.2	Målsägandens rätt till rättshjälp.....	73
7.1.3	Målsägandens rätt till en stödperson	74
7.1.4	Målsägandes rätt till skadestånd	75
7.1.5	Bedömning av men.....	76
7.2	Den misstänkte	78
7.2.1	En under 15-årig brottsmisstänkt.....	79
7.2.2	Den misstänktes rätt till rättegångsbiträde.....	80
8	Att höra målsägande	83
8.1	Att höra barnets vårdnadshavare eller annan laglig representant	84
8.2	Allmänt om att höra barn.....	84
8.2.1	Videoinspelning av intervjuerna.....	85
8.2.2	Förverkligandet av den kontradiktoriska principen.....	87
8.2.3	Personer som närvarar under intervjun.....	89
8.2.4	Intervju med hjälp av tolk.....	90
8.2.5	Tillförlitlighetsbedömning.....	91
8.3	Omständigheter för barnets hörande.....	92
8.3.1	Intervjuutrymmet och utrustningen	92
8.3.2	Intervjutillfällenas mängd och längd	93
8.3.3	Att förbereda barnet på intervjun.....	93

8.4	Att höra barnet i praktiken.....	94
8.4.1	Att planera hörandet	94
8.4.2	Att skapa kontakt och genomgång av regler	96
8.4.3	Övningsintervju	97
8.4.4	Att behandla misstanken.....	97
8.4.5	Frågor som används vid hörandet av barn.....	98
8.5	Att höra barnet via handräckning från en hälsovårdsenhet	102
8.5.1	Utlåtanden givna av det rättspsykiatriska teamet för barn och unga.....	104
8.5.2	Allmänt om expertutlåtanden	106
9	Prövning av offrets skyddsbehov	107
9.1	Ändringar i förundersökningslagen på grund av offerdirektivet	107
9.2	Prövningen av skyddsbehovet	108
9.3	Hörandet av målsäganden på grund av brottet och bedömandet av skyddsbehov.....	111
10	Förhör med den misstänkte.....	113
11	Vittnen	115
12	Tvångsmedel	117
12.1	Genomsökning och beslag.....	117
12.1.1	Husrannsakan och platsgenomsökning.....	118
12.1.2	Genomsökning av utrustning	119
12.1.3	Beslag och kopiering av handlingar	120
12.2	Kvarstad	121
12.3	Förtäckt inhämtande av information och hemliga tvångsmedel.....	122
13	Den tekniska utredningen.....	127
13.1	Om tekniska undersökningar i allmänhet	127
13.2	Utredningar som riktar sig mot plats och person.....	130
14	Elektroniskt material	133
14.1	Videoinspelningar, bilder och filer	133
14.2	Hanteringen av elektroniska apparater	134
14.3	Saker som utreds i undersökningen och förhören	135

15	Somatiska undersökningar och läkarutlåtanden	137
15.1	Somatiska undersökningar som handräckning	137
15.1.1	Polisens roll i somatiska undersökningar	140
15.1.2	När be om somatiska undersökningar?.....	141
15.1.3	Att förbereda barnet på somatiska undersökningar	143
15.1.4	Barnets och föräldrarnas samtycke till undersökningarna.....	144
15.1.5	Intervju i samband med de somatiska undersökningarna	145
15.1.6	Rättsmedicinska prover	146
15.2	Läkarutlåtande	146
15.3	De mest typiska skadorna och fynden	150
15.3.1	Misshandel.....	150
15.3.2	Kemisk misshandel.....	151
15.3.3	Sexuellt utnyttjande	152
16	Att avsluta förundersökningen.....	153
16.1	Förundersökningschecklista	153
16.2	Medling.....	154
16.3	Uppgörande av förundersökningsprotokoll	155
16.4	Målsägandens skyddsbehov – sekretessbeläggandet av blanketten ...	157
16.5	Avslutande utsaga	160
16.6	Sätt att avsluta förundersökningen	161
17	Avslutningsvis	165
	<i>Litteratur.....</i>	<i>167</i>
	<i> Officiella källor</i>	
	<i>Bilagor .....</i>	<i>175</i>
	<i> Bilaga 1: Exempel över en undersökningsplan.....</i>	<i>175</i>
	<i> Bilaga 2. Snabbguide till intressebevakning .....</i>	<i>179</i>
	<i> Bilaga 3: Rättspsykologisk intervju med barnet.....</i>	<i>180</i>
	<i> Bilaga 4: Utredningschecklista .....</i>	<i>195</i>

1 INLEDNING

Utredningar av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn avviker från utredningen av andra våldsbrott och att utföra dessa brottsutredningar kräver därför speciell uppmärksamhet och ett specialkunnande¹. De största skillnaderna i utredningarna mellan vålds- och sexualbrott riktade mot barn jämfört med vålds- och sexualbrott mot vuxna har att göra med de situationer då barn hörs som målsägande, men också vid andra undersökningsåtgärder bör barnens annorlunda ställning jämfört med vuxnas ställning beaktas.

Enligt förundersökningslagen (FöUL 4:7) bör en person som inte har fyllt 18 år bli bemött så som hans eller hennes ålder och utvecklingsnivå förutsätter och så att undersökningsåtgärderna inte i onödan orsakar personen olägenheter. Till utredningen av vålds- och sexualbrott mot barn hör också särdrag som gör utredningen av dessa brott mera utmanande. Det är ofta svårt att hitta bevis för dessa brott. Till exempel finner man endast sällan somatiska skador. En orsak till detta är att fallen kommer till polisen med en fördröjning. En annan orsak är att alla straffbara gärningar inte föranleder fysiska skador, eller att skadorna har hunnit läka före undersökningen. Att samla mångsidig bevisning är dock viktigt för att utreda fallet eftersom den misstänkte sällan erkänner ett eventuellt brott. Därför accentueras betydelsen av utredningstaktik i utredningar av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn. Utredningar av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn klassificeras därför alltid som krävande.

På grund av de tillhörande specialkraven och den krävande karaktären bör vålds- och sexualbrott mot barn enligt förundersökningslagen (FöUL 4:7) och polisens anvisningar² endast utredas av polismän som har fått specialutbildning i det. Polisyrkeshögskolan och Polisstyrelsen ordnar fortbildning i utredningar av vålds- och sexualbrott mot barn. Trots ordnade utbildningar och lagens bestämmelser finns det inte ännu tillräckligt många specialutbildade polismän för att enbart kunna fokusera utredningarna av vålds- och sexualbrott mot barn till de poliser som gått utbildningen. Framförallt gäller detta med tanke på att mängden av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn som anmäls till polisen ökar årligen³. Därför bör varje polisman känna till de specialdrag som hör ihop med utredningar av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn, och ha en beredskap att sätta sig in i dessa då ett sådant fall behöver utredas.

I denna bok har särdrag samlats som har att göra med brottsutredningens olika skeden i misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn. Boken är ämnad fungera som en lärobok inom den grundläggande polisutbildningen. Boken repeterar inte generella åtgärder som hör till brottsutredningar utan lyfter fram de aspekter som antingen avviker i utredningen av vålds- och sexualbrott mot barn, som kräver speciell uppmärksamhet eller som på basis av polisens praktiska erfarenhet har visat sig

---

1 I denna lärobok används termerna vålds- och sexualbrott mot barn även om det under hela förundersökningen endast rör sig om en misstanke om brott.

2 Polisstyrelsen 2013a

3 Statistikcentralen, 2013

utgöra speciella utmaningar i att utreda dessa brott. Boken är således riktad till de polisstuderande och polismän som redan känner till förundersökningens generella bestämmelser och åtgärder.

Bokens innehåll baserar sig framförallt på praktisk erfarenhet från utredningar av våldsbrott mot barn. Boken utgår ifrån arbetserfarenheten från tolv polismän som specialiserat sig på utredningar av vålds- och sexualbrott mot barn. Polismännen deltog i intervjuer om deras arbete och deras sakkunskap används i denna bok. Då det i boken refereras till erfarenheten från polismän som specialiserat sig inom utredningar av vålds- och sexualbrott mot barn, är det denna grupp av utredare som avses. Detta kunnande kompletteras med nio experters sakkunskap från polisförvaltningen, åklagarväsendet, domstolsväsendet och hälsovården. Därutöver har flera i ärendet insatta yrkesutövare bidragit till innehållet.

Ur lagstiftningens perspektiv baserar sig utredningar av våld- och sexualbrott mot barn, och den här boken, på bl.a. förundersöknings-, polis- och tvångsmedelslagen. Som grund för boken används i huvudsak Helminens, Fredmans, Kanervas, Tolvanens och Viitanens bok *Esitutkinta- ja pakkokeinot* (2014), Helminens, Kuusimäkis och Rantaeskolas bok *Poliisilaki* (2012) och Rantaeskolas tillförda kommentarer till dessa lagar (Rantaeskola 2014a; 2014b; 2015). I dessa böcker kan läsaren vid behov noggrannare bekanta sig med de lagstiftningsmässiga grunderna och allmänna regler som har att göra med brottsutredningar, som inte redogörs för i denna bok. Dessutom använder sig denna bok av ny vetenskaplig forskning inom området.

Boken består av två olika delar. Den första delen består av fyra kapitel som behandlar aspekter som är viktiga att beakta under hela förundersökningen. Dessa är undersökningsledarens roll, samarbetet med åklagaren, samarbetet med andra myndigheter och frågor som har att göra med ärendenas offentlighet. I den andra delen av boken behandlas de olika skedena i förundersökningen. Skedena behandlas i kronologisk ordning i den mån det är möjligt att ordna dem på detta sätt. Utredningsåtgärdernas ordning kan dock ofta variera från fall till fall. Kapitlet inleds med aspekter som har att göra med inledandet av en förundersökning, varefter olika utredningsåtgärder behandlas. Behandlingen av utredningsåtgärderna inleds med målsägandeförhöret, som är en av de viktigaste utredningsåtgärderna då man utreder vålds- och sexualbrott mot barn. Därifrån fortsätter man med behandlingen av utredningen av offrets skyddsbehov, i enlighet med offerdirektivet. Därefter behandlas de saker man speciellt bör komma ihåg då man förhör den misstänkte och vittnen, varefter användningen av tvångsmedel diskuteras. Efter tvångsmedlen behandlas tekniska utredningar och elektroniskt bevismaterial. Till sist behandlas vad som hör till somatiska undersökningar och läkarutlåtanden. Avslutningsvis repeteras saker som hänger ihop med att avsluta förundersökningen.

DEL I

2 UNDERSÖKNINGSLEDARENS ROLL

I detta kapitel blir läsaren bekant med undersökningsledarens roll i utredningar av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn. Utgångspunkten är att undersökningsledaren alltid leder utredningar av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn (FöUL 2:2). Detta eftersom utredningar av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn alltid förverkligas som kompletta förundersökningar. Summariska förundersökningar lämpar sig inte på grund av de specialdrag som är förknippade med dessa fall. Undersökningsledarens uppgifter i utredningar av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn innefattar självfallet alla de uppgifter som tillhör undersökningsledaren i alla typer av brott. I detta kapitel behandlas dock inte alla undersökningsledarens uppgifter, utan de uppgifter som är speciellt viktiga att beakta i utredningen av vålds- och sexualbrott mot barn lyfts fram⁴.

Undersökningsledarens roll accentueras i utredningar av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn genast från början. Det är för det första på undersökningsledarens ansvar att inleda förundersökningssamarbetet med åklagaren genast i början av utredningen genom att göra en förhandsanmälan till åklagaren om ärendet som är under utredning (FöUL 5:1). Vid misstankar om våld- och sexualbrott mot barn rekommenderas också att man alltid uppgör en undersökningsplan. I undersökningsplanen antecknas också de utredningsåtgärder som utredningen av fallet kräver. Undersökningsledaren är ansvarig för att uppgöra undersökningsplanen och för samarbetet med åklagaren gällande planen (mer om undersökningsplanen i kapitel 6.5 och om samarbetet med åklagaren i kapitel 3).

Medan utredningen framskrider behövs undersökningsledarens beslut gällande flera enskilda utredningsåtgärder. En del av dessa är sådana som oftast genomförs först under huvudförhandlingen i domstolen. Av dessa åtgärder är det mest typiska exemplet hörandet av barn, som för under 15-åriga barn alltid bandas in för att kunna användas som bevis (FöUL 9:4). För att kunna genomföra ett hörande förutsätts vissa premisser och undersökningsledaren har som uppgift att se till att dessa uppfylls. Enligt förordningen kan undersökningsledaren bestämma att också andra än myndighetspersoner involverade i förundersökningen under tillsyn kan ställa frågor till barnet som hörs. En av de uppgifter som hör till undersökningsledaren är också att efter att ha hört åklagaren avgöra om hörandet av barnet utförs av en polis eller om hörandet sker, via polisens handräckning, vid en rättspsykiatrisk enhet för barn och unga (om handräckning för att höra barn redogörs i kapitel 8.5). Om barnet hörs som en handräckning på en rättspsykiatrisk enhet för barn och unga är polisen fortfarande ansvarig för att hörandet av barnet tjänar förundersökningens syften och för att se till att det finns möjlighet att förverkliga principen om motförhör. I praktiken är detta på undersökningsledarens ansvar.

Avgörandet görs självfallet tillsammans med utredaren, men beslutet om handräckning fattas av undersökningsledaren. På motsvarande vis är det undersökningsledaren som bestämmer om behovet av somatiska undersökningar.

---

4 Läs om undersökningsledarens övriga uppgifter Helminen m.fl., 2014.

Dessutom besluter undersökningsledaren om behovet av en intressebevakare för barnet. Enligt förundersökningslagen (FöUL 4:8) skall domstolen förordna en ställföreträdande intressebevakare om det finns grundad anledning att anta att vårdnadshavaren, en intressebevakare eller någon annan laglig företrädare inte opartiskt kan bevaka partens intresse i ärendet. Ansökan till tingsrätten görs av undersökningsledaren eller av åklagaren (mer om att anordna en intressebevakare i kapitel 7.1.1)

Undersökningsledarens roll blir speciellt viktig i fall av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn också eftersom förundersökningen av dessa brott nästan utan undantag förutsätter mångprofessionellt myndighetssamarbete. I praktiken sker det genom olika begäran om handräckning, och undersökningsledaren ansvarar både för uppgörandet av begäran om handräckning samt för dess giltighet (PoLL 9:1). Undersökningsledaren bör därför vara speciellt insatt i vilken typ av begäran om handräckning som kan göras och i vilket skede av brottsutredningen det är möjligt att be om handräckning.

Eftersom undersökningsledaren ansvarar för utredningens giltighet bör undersökningsledaren också reservera tillräckliga resurser för att utreda misstankar om vålds- eller sexualbrott mot barn och se till de utredande polismännens arbetsvälstånd. Att det finns ändamålsenliga resurser för undersökningar av brott mot barn är på enheternas ansvar, liksom det är även i övriga brottsutredningar. Enligt anvisningar för poliserna bör misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn alltid utredas parvis. Till exempel att planera barnets hörande i par för med sig ett bredare perspektiv på det som ska utredas. Att använda sig av utredningspar tjänar också syftet att säkra sig från att hamna i problematiska situationer orsakade av eventuella bortfall. Undersökningsledaren bör således försäkra sig om att det är möjligt att arbeta i par. Undersökningsledaren ska också se till utredarnas psykiska välbefinnande och följa upp deras arbetsförmåga eftersom vålds- och sexualbrott mot barn kan vara psykiskt belastande. Utredarna bör även erbjudas handledning.

Att utreda vålds- och sexualbrott mot barn tar oftast betydligt mera tid än för liknande våldsbrott mot vuxna. Enligt polismän specialiserade inom vålds- och sexualbrott mot barn motsvarar resurser ingen för utredningar dock inte behovet⁵. Man tror att detta har att göra med det faktum att få undersökningsledare känner till de specialdrag som utredningar av brott mot barn förutsätter och varför utredningen av dessa brott ofta tar tid. Därför är det viktigt att aktivt lyfta fram specialdragen som förknippas med utredningar av vålds- och sexualbrott mot barn så att dessa blir bekanta, inte bara för utredare utan också för undersökningsledare.

---

5 Heinonen & Ellonen, 2013; Humppi & Ellonen, 2010

3 FÖRUNDERSÖKNINGSSAMARBETET MED ÅKLAGAREN

I detta kapitel bekantar läsaren sig med samarbetet mellan polisen och åklagaren i utredningar om misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn. Samarbetet mellan polis och åklagare, d.v.s. det så kallade förundersökningssamarbetet, är en förutsättning för en lyckad brottsprocess vid misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn. Förundersökningssamarbetet kan förverkligas i alla skeden av förundersökningen, men i många skeden är det till och med en förutsättning. Samarbetet mellan polis och åklagare är viktigt, eftersom syftet med polisens förundersökning, förutom att utreda ett eventuellt brott, också är fungera som en beredning för åtalsprövningen och brottsprocessen. Förundersökningen bör tjäna alla parter intressen och möjliggöra en brottsprocess inom vilken all bevisning på en gång kan tas emot i huvudförhandlingen. Trots att polisen fungerar som ledare för förundersökningen är det i slutändan åklagaren som ansvarar för att alla väsentliga synvinklar med tanke på förberedelserna för huvudförhandlingen i tillräcklig grad har beaktats⁶. Åklagaren ansvarar för att förundersökningen lämpar sig för att fungera som grund för åtalsprövningen och att den rättegång som efterföljer åtalsprövningen kan ske koncentrerat. Detta förutsätter ett fungerande samarbete. Ett fungerande förundersökningssamarbete tryggar således förundersökningens kvalitet och snabba framskridande⁷.

3.1 Författningar som styr förundersökningssamarbetet

Vid misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn aktiveras förundersökningssamarbetet i ett rätt tidigt skede eftersom man i fall av brott mot barn, i enlighet med förundersökningslagens 5 kap. 1 § ska underrätta åklagaren om ärendet. Enligt Polisstyrelsens och Riksåklagarämbetets anvisningar ska en förhandsanmälan göras då minimistraffet för brottet som utreds är minst fyra månaders fängelse eller mera, då ett gripande av den misstänkte i anslutning till det brott som utreds sannolikt kommer att ske, ett reseförbud kommer att utfärdas, eller då det i anslutning till det brott som utreds hör ett grövre än lindrigt vålds- eller sexualbrott riktat mot barn, eller något annat brott som anmärkningsvärt kränker barnets rättigheter.⁸ I praktiken finns det alltså nästan alltid skäl att göra en anmälan vid brott mot barn. Enligt Polisstyrelsens anvisning ska anmälan till åklagaren göras så fort som möjligt efter att brottsanmälan upprättats.⁹ Därutöver ska förundersökningsmyndigheten höra åklagaren, i enlighet med förundersökningslagen 11 kap. 9a §, angående behovet av specialbeskydd och behövliga specialåtgärder på grund av det, om målsägandens personliga omständigheter och brottets art det förutsätter. Då det är barnet som är målsägande ska hörandet av åklagaren hållas som utgångspunkt även ur denna synpunkt.

---

6 RÅ, 2013a; RÅ, 2013b

7 Koljonen, 2010

8 RÅ, 2013a; RÅ, 2013b; Polisstyrelsen, 2013d

9 Polisstyrelsen, 2013a

Enligt riksåklagarämbetets allmänna anvisning för åklagare ska en åklagare utses inom åklagarämbetet efter att polisen underrättat ämbetet, och den utsedda åklagaren ska kontakta fallets undersökningsledare¹⁰. Målsättningen har varit att koncentrera misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn till åklagare som är insatta i ämnet. Om kontakttagandet inte sker snabbt, ska undersökningsledaren ta kontakt med åklagarämbetet. Det är skäl att få med åklagaren från början så att förundersökningen kan framskrida på ett sätt som tjänar åtalsprövningen och domstolsbehandlingen på bästa möjliga sätt.

I enlighet med den kommande FöUS-anvisningen ska undersökningsledaren och åklagaren organisera ett inledande planeringsmöte på vilket man diskuterar och planerar hur undersökningen ska genomföras (mer om underrättelsen till åklagaren och det inledande planeringsmötet i kapitel 6.4). I praktiken betyder detta att man går igenom undersökningsplanen. En undersökningsplan ska uppgöras i ärenden som är svårare än i vanliga fall¹¹. Undersökningsplanen är ett skriftligt dokument över de planerade undersökningsåtgärderna. Den uppdateras i enlighet med att utredningen framskrider, och med hjälp av den kan åklagaren följa med hur utredningen framskrider och ta ställning till innehållet. Att uppgöra och uppdatera en utredningsplan och föra den till åklagarens kännedom är på undersökningsledarens ansvar (mer om undersökningsplanen i kapitel 6.5)

Utöver underrättelseskyldigheten har en skild paragraf antecknats om skyldighet till samarbete (FöUL 5:3) med vilken specifikt avses samarbetet mellan polisen och åklagaren. Enligt regeringspropositionen för lagen gäller samarbetskyldigheten framför allt utredningen av de fall om vilka åklagaren ska underrättas. Därmed berör samarbetskyldigheten även utredningen av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn. I enlighet med samarbetskyldigheten ska polisen så som ärendets art eller omfattning förutsätter underrätta åklagaren om omständigheter som hänför sig till förundersökningen och förundersökningsåtgärderna och om undersökningens framskridande i övrigt (FöUL 5:3). Enligt regeringens proposition är syftet med samarbetsstadgandet att polisen vid behov får stöd av åklagaren i frågor som kräver överväganden eller tolkning. Åklagaren har rättslig och rättsprocesslig sakkunskap som ska utnyttjas t.ex. då man överväger vilken brottsbeteckning som används, i frågor om preskriberingar, förverkandepåföljder eller andra bieffekter av straffyrkandena. Å andra sidan är syftet med stadgandet att hålla åklagaren uppdaterad över förundersökningens fortskridande så att åklagaren vid behov kan använda sina förundersökningsbefogenheter.¹²

I och med skyldigheten att bedöma brottsoffrets skyddsbehov har det till förundersökningslagen lagts till en skyldighet att höra åklagaren. Åklagaren bör höras angående målsägandens behov till särskilt skydd och specialåtgärder som hänför sig till det, om målsägandens personliga omständigheter eller brottets natur så förutsätter. Som en specialreglering kompletterar stadgandet den allmänna regleringen angående förundersökningssamarbete och gäller också speciellt undersökning av brott mot barn (läs mer om prövningen av skyddsbehovet i kapitel 9).

---

10 RÅ, 2013b

11 RP 222/2010

12 RP 222/2010: 208

3.2 Förundersökningssamarbetet i praktiken

I praktiken är det skäl att vid misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn förundersökningssamarbeta i flera av förundersökningens skeden. Redan före förundersökningen inleds, kan man tillsammans med åklagaren fundera huruvida det ens är skäl att inleda en förundersökning. I samband med de egentliga undersökningsåtgärderna är det skäl att diskutera behovet av dessa och ordningen av dessa. En speciellt viktig samarbetsfråga är frågan om vem som skall höra barnet, eftersom hörandet av barnet är en av de viktigaste undersökningsåtgärderna. Man ska också se till att åklagaren vid behov har möjlighet att delta i parternas höranden. Med åklagaren bör också diskuteras om behovet av att göra en bedömning av men, samt om behovet av att göra en bedömning av tillförlitligheten till barnets utsago. Frågor som har att göra med förundersökningmaterialets offentlighet hör, speciellt i fall av brott som har att göra med barn, förundersökningssamarbetet till. Sådana frågor kan framförallt handla om när parternas rätt att få uppgifter verkställs och överhuvudtaget om förundersökningmaterialets eventuella sekretessnivå. I förundersökningssamarbetet kan man också behöva ta ställning till vilka delar materialet kopieras till parterna och till vilka delar parterna reserveras en rätt att bekanta sig med materialet vid en polisinskrifning. Till exempel ges ljud- och videoinspelningar i allmänhet inte till den misstänkte, om det inte är uppenbart att överlåtelsen av inspelningen inte kränker den hördas integritetsskydd (FöUL 9:7; MyndOffL 16 §). Om man befinner sig i en situation där man måste bedöma huruvida det är tillräckligt uppenbart att en överlåtelse av inspelningen inte leder till en integritetsskyddskränkning, är det skäl att diskutera frågan med åklagaren.

Ett centralt skede, ur förundersökningssamarbetets synvinkel, är då förundersökningen närmar sig sitt slut. Tillsammans med åklagaren är det skäl att bedöma utredningsmaterialets tillräcklighet. I enlighet med förundersökningslagen ska undersökningsledaren höra åklagaren före avslutandet av förundersökningen i de fall man har underrättat åklagaren om fallet (FöUL 5:3) Åklagaren har dock möjlighet att be om en tilläggsutredning även i åtalsprövningsskedet, men målsättningen är att minimera behovet av tilläggsutredningar och bedöma utredningsmaterialets tillräcklighet redan före förundersökningen avslutas. Det är också skäl att höra åklagarens synpunkter då man diskuterar behovet av slutpläderingar och vad man i utlåtandena behöver ta ställning till.

Det i lagen skrivna begreppet *samarbetskyldighet* beskriver inte samarbetets natur på bästa sätt i och med att de poliser som utreder misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn i regel upplever samarbetet så nyttigt att man kunde kalla det en *rätt* till samarbete. Enligt erfarenheten från poliser som specialiserat sig på vålds- och sexualbrott mot barn leder ett aktivt åklagarsamarbete till bättre resultat än då inget samarbete görs. Som en negativ sida anges att åklagaren inte alltid hinner delta i planeringen av förundersökningen eller följa med intervjun av barnet i den mån som polisen önskar. Som ytterligare utmaningar för samarbetet upplevs också att det finns få poliser och åklagare som är specialiserade inom ämnesområdet, och den snabba omsättningen av åklagare. Såväl polisernas erfarenhet som färsk forskning inom ämnet visar att förundersökningssamarbetet fungerar betydligt bättre om samarbetet görs med samma personer över tid, och om man håller kontakten också på allmänt plan¹³.

13 Humpi & Ellonen 2010; Koljonen, 2010

4 MYNDIGHETSSAMARBETE OCH ANMÄLNINGSSKYLDIGHET

I detta kapitel behandlas myndighetssamarbetet i utredningar om vålds- och sexualbrott mot barn. Det är alltid fråga om komplexa fenomen i fall av våld mot och sexuellt utnyttjande av barn. Det hör inte bara ihop med barnets hälsa, psykosociala välmående eller med juridiska rättigheter, utan också med hela familjens liv. Att utreda misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn kräver därför samarbete mellan myndigheter och ett mångprofessionellt arbetssätt. Då man fördelar sakkunnigheten på ett ändamålsenligt sätt kommer man med färre resurser till ett bättre slutresultat. Myndighetssamarbete är således samtidigt både ekonomiskt för processen och en verksamhet som beaktar barnets intresse. I detta kapitel får läsaren först bekanta sig med de olika formerna av samarbete, varefter myndigheternas anmälningsskyldighet i fall av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn behandlas. Därefter får läsaren bekanta sig bredare med de stadganden som har att göra med utbyte av information och till sist behandlas konkret samarbetspraxis.

4.1 Allmänt om myndighetssamarbetet

Utredningen av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn förutsätter samarbete framförallt med polisen, socialmyndigheten, läkare och övrig hälsovårdspersonal samt ibland med skolans eller daghemmets personal. Dessutom utgör polisens och åklagarens samarbete en förutsättning för en lyckad förundersökning (mer om samarbetet mellan polis och åklagare i kapitel 3). Detta kapitel fokuserar på samarbetet mellan polis, socialmyndigheter, myndigheter inom hälsovård och med personal på skola och daghem.

Samarbete mellan olika myndigheter behövs i alla olika skeden av utredningar om misstankar om vålds- eller sexualbrott mot barn. Samarbete behövs i att känna igen fall, i att ingripa, utreda och ordna eventuell fortsatt vård. Samarbete med andra myndigheter borde därför vara en del av det normala arbetssättet och ska inte ses som en skild uppgift som sköts bara i ett visst skede av processen. Samarbetet kan ta olika form. Samarbetet kan genomföras så att man fokuserar på den egna huvudsakliga uppgiften men att man ser till att informationen vid behov också går till följande myndighet. Samarbetet kan också göras mera intensivt så att sakkännenheten delas mellan olika myndigheter på en praktisk nivå. I dessa fall pratar man i regel om mångprofessionellt samarbete. Idén med ett mångprofessionellt arbetssätt är att uppnå en så helhetsmässig bild av situationen som möjligt och uppnå en slutsats. I praktiken betyder detta att de sakkunniga sammanför sitt kunnande och sin information på ett sätt som gagnar klienten och att man eftersträvar ett resultat som gagnar helheten.

Inom samarbetet kan man också betona samarbetets officiella eller inofficiella sida. Med officiellt samarbete menas ofta det som sker till pappers, såsom begärandet eller mottagandet av handräckningar, utlåtanden eller officiella meddelanden.

Med inofficiellt samarbete syftar man på ett aktivt utbyte av information och kunnande mellan myndigheter genom konsultation i enskilda ärenden och utan officiella dokument. I misstankor om vålds- och sexualbrott mot barn behövs båda formerna av samarbete. Forskning har visat att den mera informella formen och en kontinuerlig kontakt och utbyte av kunnande och sakkunskap mellan myndigheter främjar att man når ett gott resultat på bästa möjliga sätt¹⁴. Kontinuerlig kontakt mellan myndigheter och lämpliga handräckningar där det behövs är således en integrerad del av arbetet för polismän som utreder misstankor om vålds- och sexualbrott mot barn. Detta är en av de punkter på vilka arbetsbilden för dem som utreder våldsbrott mot barn skiljer sig något från övriga polismäns arbetsbild.

Undersökningar har dock visat att myndigheter ibland är osäkra på att föra öppen dialog med andra myndigheter¹⁵. Detta beror på att det finska servicesystemet fortfarande är starkt uppdelat enligt sektor så att varje sektor har sina egna lagstadgade uppgifter och skyldigheter, och att samarbeta mer öppet anses inte alltid passa dessa ramar. Flera ser även lagstiftningsmässiga hinder för det, vilket dock inte stämmer. Olika myndigheter har också sin egen yrkeskultur som styr de enskilda aktörernas tankar. Man försöker dock regelbundet utbilda myndigheter i att förverkliga öppet samarbete speciellt i fall av misstankor om vålds- och sexualbrott mot barn, eftersom det främjar till att se till barnets intresse på bästa möjliga sätt, och principen om barnets intresse gäller på lika sätt alla myndigheter. Forskning visar att samarbetet underlättas av att myndigheterna åtminstone känner igen varandra, och då växer också förtroendet till den andra¹⁶. Poliser, socialmyndigheter och hälsomyndigheter som utreder misstankor om vålds- och sexualbrott mot barn uppmuntras således att regelbundet träffas för att upprätthålla ett fungerande samarbetsförhållande.

Då man pratar om samarbete mellan myndigheter är det också skäl att lägga märke till att Finland har förbundit sig till FN:s barnkonvention som Finland ratificerade år 1989. Enligt den ska alla offentliga eller privata aktörer inom socialvården, domstolsväsendet, förvaltningsorgan och lagstiftningsorgan ta barnets intresse i hänsyn. Att ta hänsyn till barnets intresse står även nämnt i den finska barnskyddslagen och i lagen om klientens ställning och rättigheter inom socialvården. Om det i någon nationell speciallag fattas en motsvarande normering ska man enligt barnkonventionen i verksamheten beakta barnkonventionen till dessa delar.¹⁷

Att skydda barn från olika slags våld är alltid enligt barnets intresse och myndigheterna ska således fungera i enlighet med detta och tolka stadgandena ur detta perspektiv. Även om barnets intresse i sig är en svårdefinierad term, garanterar i allmänhet ett myndighetssamarbete att dess olika dimensioner blir beaktade. Därför ska myndighetssamarbetet i första hand ses som ett trygghetssamarbete av barnets intresse och således som myndighetens centrala arbetsuppgift.

---

14 Humppi & Ellonen, 2010

15 Humppi & Ellonen, 2010; Rautava, 2012

16 Humppi & Ellonen, 2010

17 Unicef, 2011: 37–43

4.2 Myndigheternas anmälningsskyldigheter

Det första kontakttagandet myndigheter emellan är oftast en anmälan om misstanke om vålds- eller sexualbrott mot ett barn. Anmälan kan komma från socialvården, från yrkespersoner inom hälsovården och från andra parter som nämns i barnskyddslagen 25 §. På motsvarande sätt gör polisen en barnskyddsanmälan till den enhet som ansvarar för kommunens socialvård, om en anmälan om misstanke om vålds- eller sexualbrott mot barn kommit från annan part. I förebyggande syfte vore det önskvärt att polismannen och socialarbetaren har möjlighet att prata, t.ex. anonymt, om ett fall redan då en myndighet endast har en mer diffus oro om ett barn, men ännu inte har något konkret som skulle tyda på att oron specifikt beror på just misstanke om våldsbrott. Eftersom resurserna är knappa sker denna typ av tidigt ingripande dock beklagligt sällan. Denna anmälningsskyldighet utvidgades år 2015. Då rekommenderade man i lagberedningsarbetet att de anmälningsskyldiga parterna vid behov ska vara i kontakt med polisen, då de överväger ifall det existerar omständigheter som obliker till att göra en anmälan. Möjligheten att konsultera polisen utan att meddela namnet på personen i fråga, sänker för det första tröskeln att anmäla, och förebygger för det andra att felaktiga anmälningar görs.¹⁸

Såväl polisens, barnskyddsmyndighetens och hälsovårdsmyndighetens rättigheter och skyldigheter till att göra en anmälan till annan myndighet regleras i lag. Polisens, hälsovårdsmyndighetens och övriga skilt nämnda myndigheters skyldighet att göra barnskyddsanmälan är definierade i barnskyddslagen: De som är anställda eller innehar ett förtroendeuppdrag hos social- och hälsovården och barndagvården, undervisningsväsendet, ungdomsväsendet, polisväsendet, brottsåtgärdsmyndigheten, brand- och räddningsväsendet, en producent av socialservice, barndagvård eller hälso- och sjukvårdstjänster, en undervisnings- eller utbildningsanordnare, en församling eller något annat religiöst samfund, en förläggning som tar emot asylsökanden, en enhet som bedriver nödcentralsverksamhet, en enhet som ordnar morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever eller hos tullen, gränsbevakningen eller utsökningsmyndigheten, är skyldiga att utan dröjsmål och trots sekretessbestämmelserna göra en anmälan till det organ som ansvarar för socialvården i kommunen, om de i sin uppgift fått kännedom om ett barn för vars del behovet av vård och omsorg, omständigheter som äventyrar barnets utveckling eller barnets eget beteende kräver att behovet av barnskydd utreds (BSL 25§).

Anmärkningsvärt med bestämmelsen är att det räcker med en oro över barnets levnadsförhållanden för att göra en anmälan. I fall av misstankor om vålds- eller sexualbrott mot barn betyder detta att en misstanke om våld är tillräckligt för att göra en barnskyddsanmälan. Bevis för att brottet har skett behöver således inte finnas. Inget övervägande om t.ex. skadornas allvarlighet krävs heller när man dryftar om en anmälan ska göras. Förpliktelsen att göra en barnskyddsanmälan ska således ses som entydig. Plikten för en förundersökningsmyndighet att utföra en förundersökning uppstår likväl i de fall där det finns skäl att misstänka brott. På så sätt är även tröskeln för att utföra en förundersökning låg (mer om tröskeln för inledande

---

18 RP 164/2014: 144–145

av förundersökning av brott mot barn i kapitel 6.1.1.). Detta för att även bakom de gärningar som kan verka lindriga, som t.ex. luggningar, kan det ligga också grövre gärningar. Också på grund av förundersökningsplikten bör man förhålla sig tillräckligt allvarligt också till gärningar som verkar småskaliga.

Förutom barnskyddsanmälningssplikten har myndigheterna en skyldighet att också göra en anmälan till polisen i alla fall där det finns en misstanke om sexualbrott eller våldsbrott för vilket det strängaste föreskrivna straffet är fängelse i minst två år. I praktiken betyder detta alla misshandelsbrott förutom lindrig misshandel, vållande av kroppsskada och försummande av räddningsåtgärd (BSL 25 §).

Utöver dessa i barnskyddslagen klart definierade skyldigheter ger lagen om klientens ställning och rättigheter inom socialvården rätt åt barnskyddsmyndigheter att även anmäla misstankar om lindrigare misshandel som definieras i strafflagens 21 kapitel och i de övriga brottsmisstankar som blir utanför anmälningsskyldigheten som definieras i barnskyddslagen. Enligt lagen har en socialvårdsanordnare eller -förverkligare *rätt* att även på eget initiativ anmäla om allt våld som ett barn blivit utsatt för, om det är nödvändigt på grund av barnets intresse eller synnerligen viktigt allmänt eller enskilt intresse (SVKL 17–18 §).

Fortsättningsvis har socialvårdsanordnaren eller – förverkligaren *rätt* att även på eget initiativ meddela polisen, om han eller hon i sitt arbete har fått vetskap om omständigheter, på basen av vilka denna har skäl att misstänka att någon riskerar att råka ut för våldsgärningar. Då uppstår rätten att meddela nödvändiga uppgifter för utvärdering av hot mot liv och hälsa och för att förhindra en farlig gärning. Härvid är det alltså inte ännu orsak att misstänka att ett brott har begåtts, utan man förutser att ett sådant kommer att ske utifrån de framlagda omständigheterna i det skedda.

Både vid sexualbrottsmisstanke och misshandelsmisstanke räcker det att anmälaren misstänker brott för att upprätta en anmälan. Av myndigheten krävs alltså inte konkret bevis för misstanken, utan anmälningssplikten till polisen uppstår ifall det hos myndigheten uppstår en oro om brottsmisstanke på grund av någon orsak.

Gällande anmälningssplikter och – rättigheter är det även värt att notera att tystnadsplikten alltid ger vika om klienten ger sitt lov till överlåtelse av informationen (MyndOffL 26 §). Om klienten eller dennas vårdnadshavare skriftligen ger tillstånd, ger tystnadsplikten vika för alla myndigheter, och en myndighet kan då utan hinder göra en brottsanmälan om misstanke om vålds- eller sexualbrott¹⁹.

De anmälningsskyldigheter som gäller barnskyddsmyndigheter, hälsovårdsmyndigheter, skolors och dagvårdens personal och polisen har samlats i koncentrerad form i tabell 1 på följande uppslag).

---

19 Denna fråga har även behandlats i Högsta domstolens avgörande HD:2011:91

Tabell 1. Myndigheternas anmälningsskyldigheter och -rättigheter

Misstanke om misshandel		
Myndighet	Anmälningsskyldighet eller -rättighet	Bestäm- melse
Barnskydds- myndighet	Skyldighet att meddela polisen om det finns grundad anledning att misstänka att ett barn i sin uppväxtmiljö utsatts för en gärning som är straffbar enligt 21 kap. i strafflagen och för vilken det strängaste föreskrivna straffet är fängelse i minst två år. I praktiken gäller anmälningsskyldigheten alla övriga situationer utom misstankar om lindrig misshandel, vållande av personskada eller försummande av räddningsåtgärd.	BSL 25 §
Barnskydds- myndighet	Rättighet att anmäla till polisen om även lindriga fall av misshandel och om andra ovan nämnda brott om det är nödvändigt på grund av ett barns intresse eller synnerligen viktigt allmänt eller enskilt intresse.	SVKL 17–18 §
Hälsovårds- myndighet	Skyldighet att göra en barnskyddsanmälan om de i sin uppgift fått kännedom om ett barn för vars del behovet av vård och omsorg, omständigheter som äventyrar barnets utveckling eller barnets eget beteende kräver att behovet av barnskydd utreds.	BSL 25 §
Hälsovårds- myndighet	Skyldighet att anmäla till polisen om det finns skäl att misstänka anledning att misstänka att ett barn i sin uppväxtmiljö utsatts för en gärning som är straffbar enligt 21 kap. i strafflagen och för vilken det strängaste föreskrivna straffet är fängelse i minst två år. I praktiken gäller anmälningsskyldigheten alla övriga situationer förutom lindrig misshandel, vållande av kroppsskada och försummande av räddningsåtgärd.	BSL 25 §
Hälsovårds- myndighet	Skyldighet att i rätten vittna i ett ärende i vilket åklagaren åtar sig brott på vilket kan följa fängelse i sex år eller strängare straff, eller för försök till eller delaktighet i dylikt brott.	
Polisen	Skyldighet att göra en barnskyddsanmälan om de i sin uppgift fått kännedom om ett barn för vars del behovet av vård och omsorg, omständigheter som äventyrar barnets utveckling eller barnets eget beteende kräver att behovet av barnskydd utreds.	BSL 25 §
Skolans och dagvårdens personal	Skyldighet att anmäla till polisen om det finns skäl att misstänka anledning att misstänka att ett barn i sin uppväxtmiljö utsatts för en gärning som är straffbar enligt 21 kap. i strafflagen och för vilken det strängaste föreskrivna straffet är fängelse i minst två år. I praktiken gäller anmälningsskyldigheten alla övriga situationer förutom lindrig misshandel, vållande av kroppsskada och försummande av räddningsåtgärd.	BSL 25 §
Alla myndigheter	Med samtycke av parten får alla brott anmälas.	MyndOffL 26 §

Misstankar om sexualbrott		
<i>Myndighet</i>	<i>Anmälningsskyldighet eller -rätt</i>	<i>Bestäm- melse</i>
Barnskydds- myndighet	Skyldighet att anmäla till polisen om de i sin uppgift fått kännedom om sådana uppgifter som ger anledning att misstänka att ett barn blivit utsatt för sådana gärningar som är straffbara enligt 20 kapitlet i strafflagen.	BSL 25 §
Hälsovårds- myndighet	Skyldighet att göra en barnskyddsanmälan om de i sin uppgift fått kännedom om ett barn för vars del behovet av vård och omsorg, omständigheter som äventyrar barnets utveckling eller barnets eget beteende kräver att behovet av barnskydd utreds.	BSL 25 §
Hälsovårds- myndighet	Skyldighet att anmäla till polisen om de i sin uppgift fått kännedom om sådana uppgifter som ger anledning att misstänka att ett barn blivit utsatt för sådana gärningar som är straffbara enligt 20 kapitlet i strafflagen.	BSL 25 §
Polisen	Skyldighet att göra en barnskyddsanmälan om de i sin uppgift fått kännedom om ett barn för vars del behovet av vård och omsorg, omständigheter som äventyrar barnets utveckling eller barnets eget beteende kräver att behovet av barnskydd utreds.	BSL 25 §
Skolans och dagarvårdens personal	Skyldighet att göra en barnskyddsanmälan om de i sin uppgift fått kännedom om ett barn för vars del behovet av vård och omsorg, omständigheter som äventyrar barnets utveckling eller barnets eget beteende kräver att behovet av barnskydd utreds.	BSL 25 §
Skolans och dagarvårdens personal	Skyldighet att anmäla till polisen om de i sin uppgift fått kännedom om sådana uppgifter som ger anledning att misstänka att ett barn blivit utsatt för sådana gärningar som är straffbara enligt 20 kapitlet i strafflagen.	BSL 25 d § och BSL 25 § 3
Alla myndigheter	Med partens samtycke får alla brott anmälas	MyndOffL 26 §

4.3 Utbyte av information som grund för myndighetssamarbetet

Samarbetet mellan myndigheter koncentrerar sig i praktiken, även efter att en anmälan är gjord, kring utbyte av information och kring innehåll i sekretessbestämmelser. Utbytet av information är en förutsättning för samarbetet mellan myndigheter men i praktiken samtidigt oftast det största hindret. Detta utgör en speciell utmaning, eftersom lagstiftningen som reglerar utbytet av information är bristfällig ur det mångprofessionella samarbetets synvinkel. Lagstiftningen är för det första splittrad. Olika yrkesgruppers tystnadspliktbestämmelser och skyldigheterna och rättigheterna att bryta dessa är reglerade i lagar som berör de olika yrkesgrupperna ur deras perspektiv. Helheten är svår att gestalta och det finns utrymme för olika tolkningar. Eftersom vår servicekultur fortfarande långt är uppdelad enligt sektor tolkar de olika myndigheterna lagen ur den egna yrkesgruppens synvinkel. Skillnaderna i tolkningar skapar en diskrepans mellan normerna, och även sakkunniga har ibland svårt att nå konsensus. Författningarna är inte heller enhetligt formulerade till innehåll eller till skrivsätt, vilket skapar en konflikt i att veta vilken lag som har den bestämmande positionen. Detta förorsakar meningsskiljaktigheter som inte har lösts genom lagstiftning.

Utgångspunkten är att all information som en myndighet får i sin uppgift, som inte uttryckligen har bestämts omfattas av tystnadsplikten, är offentligt (JulKL 1 §). Enligt lagen om offentlighet i myndigheters verksamhet (24 §) omfattas dock alla handlingar som innehåller information om en klient i socialvården, om de förmåner eller stödåtgärder denne erhållit, eller om den hälsovårds- eller rehabiliteringsservice som denne erhållit av tystnadsplikten. Tystnadsplikten definieras dessutom skilt för varje yrkesgrupp (t.ex. PoLL, SVKL, PatientL), men också i alla lagar som reglerar myndigheters verksamhet (MyndOffL). Central med tanke på sekretessbestämmelserna är även personuppgiftslagen (PeUL), i vilken bland annat kännetecknen för känsliga uppgifter definieras. Utbytet av information är dock en förutsättning för samarbete mellan myndigheter. Den centrala lagstiftningen blir således den som definierar när information som normalt omfattas av tystnadsplikten kan delas till en annan myndighet, tystnadsplikten till trots.

I enlighet med lagen om offentlighet i myndigheternas verksamhet kan en myndighet överlåta information om dokument som omfattas av tystnadsplikten om det i lag särskilt tagits in uttryckliga bestämmelser om rätten att lämna ut eller att få uppgifter, eller när sekretessplikt har föreskrivits till skydd för någons intressen och denne samtycker till att uppgifter lämnas ut (MyndOffL 26 §). Således ger tystnadspliktbestämmelserna vika om parten ger sitt samtycke, och ett samarbete möjliggörs mellan myndigheter. Lagstiftningen innehåller också många olika bestämmelser om myndigheternas rätt att överlämna information och rätt att få information som definierar både rätten till information och dess vidd. En myndighet kan också få information med stöd av en bestämmelse som ger rätten att överlåta information, enligt den ifrågavarande myndighetens egen prövning. Myndigheten ska således bekanta sig med de bestämmelser som eventuellt finns,

eftersom man är tvungen att tolka bestämmelser i olika lagparagrafer gällande förutsättningarna för att låta tystnadsplikten ge vika, ifall partens samtycke inte går att få.

4.3.1 Polisens rätt att få information

Enligt polislagen har polisen rätt att få behövlig information från andra myndigheter för genomförandet av sitt uppdrag oberoende av tystnadsplikten om brottet innehåller ett maximistraff, oberoende brottets art, om inte överlåtandet av sådan information eller sådant dokument begränsats eller förbjudits i lag (PoL 4:2). Sådana bestämmelser har till skribentens kännedom inte utfärdats i vilka man uttryckligen skulle ha *förbjudit* att information eller dokument överläts till polisen. Bestämmelsen tolkas så att den sakägande myndighetspersonens tystnadsplikt, om vilken stadgas i rättegångsbalkens 17:12, till exempel inte hindrar överlåtandet av information²⁰. Enligt bestämmelsen (RB 17:12,1) kan tjänsteman vara ålagd att röja omständigheter oberoende av tystnadsplikten enligt 16 § 3 mom. i lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt (361/1983) eller i enligt 18 § 1 mom. i i lagen om klientens ställning och rättigheter inom socialvården (812/2000) eller enligt någon annan motsvarande paragraf. Anmälningsskyldigheten som gäller misstanke om brott bör ses som den andra motsvarande paragraf som avses i bestämmelsen och som ger tjänstemannen rätt att ge uppgifter. Vittnesmålsbegränsningen för de i rättegångsbalkens 17:14 nämnda personerna begränsar dock bland andra läkarens rätt att ge information. Denna fråga behandlas närmare senare. Andra myndigheter har också en skyldighet att till polisen lämna handräckning för att hjälpa genomföra polisens myndighetsuppdrag (PoL 9:2). Undersökningsledaren har dessutom rätt att i förundersökningen begära sakkunnigutlåtanden (FöUL 11:4).

Då polisen ber om uppgifter från socialvården eller hälsovården, bör även regleringarna i lagen om klientens ställning och rättigheter inom socialvården beaktas, på sidan om ovan nämnda PoL 4 kap. 2 §. Enligt denna bestämmelse ska en socialarbetare utan hinder från tystnadspliktbestämmelser utan dröjsmål överlåta all information som krävs för utredningen av ett brott till polis, åklagarmyndighet eller domstol, om det är nödvändigt för utredningen av ett sådant brott, om vilket anmälningsskyldighet stadgas om i strafflagens 15 kapitel 10 §, eller vars maximistraff är minst fyra års fängelse (SVKL 18 §). Fortsättningsvis har socialarbetaren rätt att överlåta information till en annan myndighet då överlåtandet är i barnets intresse eller då information ges för att trygga klientens nödvändiga intressen eller rättigheter och då klienten själv inte har förutsättningar att avgöra sakens betydelse (SVKL 17 §). Fortsättningsvis får socialarbetaren på eget initiativ överlåta informationen, då man misstänker brott som avses i den ovan nämnda strafflagens 15 kapitel 10 § 2:a moment som gäller anmälningsskyldiga brott eller brott för vilka maximistraffet är minst fyra års fängelse. Fortsättningsvis får socialarbetaren på eget initiativ överlåta informationen då man misstänker att någon har gjort sig skyldig till ett mera ringa

---

20 Helminen m.fl., 2012: 430 – 441

brott än de som nämnts ovan om ordnaren av socialvården bedömer att det är nödvändigt för barnets intresse, eller synnerligen viktigt allmänt eller enskilt intresse (SVKL 18 §). Utöver detta ger ifrågavarande lag socialarbetaren rätt att överlåta information till vilken som helst myndighet om det skilt i lag definierats att vara en skyldighet eller rättighet (SVKL 18 §).

Ovan framförda bestämmelser ger socialvårdsmyndigheterna rätten att ge uppgifter till polisen, i syfte att utreda brottsmisstankar. Den nyaste förändringen (270/2015) ger socialvårdsanordnaren eller – förverkligaren rätt att, utan hinder från tystnadspliktsbestämmelser, meddela polisen om nödvändiga uppgifter för utvärdering av hot mot liv och hälsa och för att förhindra en farlig gärning, om han eller hon i sitt arbete har fått vetskap om omständigheter, på basen av vilka denna har skäl att misstänka att någon riskerar att råka ut för våldsgärningar (SVKL 18 §). Detta betyder alltså att socialvårdsmyndigheten har rätt att ge förebyggande uppgifter till polisen på eget initiativ, om det finns skäl att misstänka hot om våld.

I praktiken följs här alltså samtidigt polislagen och lagen om klientens ställning och rättigheter inom socialvården. Polisen har rätt att be om uppgifter på basen av sin egen bestämmelse (PolL 4:2), men socialvårdsarbetaren hamnar att ta ställning till huruvida han eller hon har rätt att ge ut uppgifter. I praktiken orsakar inte bestämmelserna några problem. Polisens informationsanskaffning kan ske snabbare genom att redan då man framställer begäran om uppgifterna, beakta bestämmelserna om klientens ställning och rättigheter inom socialvården.

Vad gäller hälsovårdspersonalen är överlåtet av information till polisen inte lika entydigt. Rätten att enligt polislagen få behövlig information är begränsad med tanke på hälsovårdspersonalen. Enligt rättegångsbalken (17:14) får ”en läkare eller någon annan yrkesutbildad person inom hälso- och sjukvården som avses i lagen om yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården (559/1994) eller i en förordning som utfärdats med stöd av den inte vittna om känsliga uppgifter om en enskild persons eller familjs hälsotillstånd eller någon annan hemlighet som gäller en enskild person eller familj och som han eller hon har fått kännedom om på grund av sin ställning eller uppgift, om inte den till vars förmån tystnadsplikten har föreskrivits ger sitt samtycke till det.” En läkare kan dock förpliktas vittna i rätten då åklagaren åtar för brott på vilket kan följa fängelse i sex år eller strängare straff, eller för försök till eller delaktighet i dylikt brott (RB 17:14). På basis av denna bestämmelse har en läkare också rätt att vittna i förundersökningen utan personens samtycke då dylika grova brott utreds (FöUL 7:8). Ett dokument kan också beslagtas då en läkare på basis av rättegångsbalkens 17 kapitel 14 § kan förpliktas vittna och då brottet under utredning är ett dylikt, grovt brott (TvML 7:3). I lindrigare situationer ger tystnadsplikten dock endast vika med samtycke av personen. Om ett samtycke inte fås kan informationen inte överlåtas. Detta berör såväl personens tidigare hälsouppgifter som uppgifter som fås genom somatiska undersökningar som polisen bett om. Med tanke på detta är det dock viktigt att notera att läkaren enligt barnskyddslagen (25 §) är skyldig att anmäla till polisen om alla misstankar om sexualbrott och misshandelsbrott, med undantag från lindrig misshandel, vållande av kroppsskada eller försummande av räddningsåtgärd. Även om lagstiftaren inte skilt i barnskyddslagens

förarbete har nämnt att anmälningsskyldigheten också innefattar rätten att överlåta information, tolkas lagen i praktiken så att den myndighet som gör en anmälan till polisen ska ge polisen de uppgifter som har att göra med misstanken, tystnadsplikten till trots, även om patienten inte gett sitt samtycke. Lagstiftaren har inte specifikt nämnt i barnskyddslagens förarbeten, att anmälningsskyldigheten gäller rätten att ge ut uppgifter om den misstänkte. I praktiken tolkas stadgandet så att den myndighet som gör en anmälan till polisen ska, utan hinder av tystnadsplikten, ge polisen de uppgifter som har att göra med ifrågasättande misstanke, fast patientens samtycke inte heller skulle finnas.²¹ Denna tolkning stöds också av formuleringen av ovan behandlade bestämmelse (RB 17:12,1) om sådana situationer där annan lagstiftning vid sidan om samtycke ger tjänstemannen möjlighet att lämna uppgifter.

I fallet av misstankor om sexual- eller misshandelsbrott har ett till undantag gjorts gällande överlåtet av information. Enligt lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn (Ordndelagen 4§) kan en enhet som utför utredningar om misstankor om sexuella utnyttjanden av barn och misshandelsbrott, sekretessbestämmelserna till trots, överlåta information de insamlat under utredningen till den polis som bett om utredningen, åklagaren och domstolen. På basis av samma lag kan en sådan enhet också, tystnadsplikten till trots, få uppgifter av polisen, åklagaren, domstolen och flera andra myndigheter såsom uppgifter från hälsovårds- och socialmyndigheter som är nödvändiga för att utföra de i lagen avsedda utredningarna.

I lagen om ordnande av utredningar av sexualbrott mot barn konstateras om de ovan nämnda bestämmelserna som gäller överlåtet av information att de gäller "utan hinder av sekretessbestämmelserna" (4 §). Detta betyder att denna lag som speciallag som reglerar utredningen av sexual- och misshandelsbrott mot barn ger rätten till att överlåta information utan hinder av andra sekretessbestämmelser. Överlåtet av information är dock *endast* möjlig till den polis som bett om en utredning, till åklagaren eller till domstolen (Ordndelagen 4 §). Dessutom kan enheten vid utredningens slut, utan hinder av sekretessbestämmelserna, ge ett utlåtande om barnets hälsotillstånd till den hälsovårdsenhet som ser till barnets psykiska vård, om det är nödvändigt för att kunna ordna den vård barnet behöver. I propositionstexten konstateras att det är fråga om handräckning till polisen och att det material som kommer med begäran om utlåtande uttryckligen är polisens dokument²². Vidare konstateras i propositionstexten att utlåtet som gäller barnets hälsotillstånd inte är detsamma som det utlåtande som ges åt åklagaren, polisen, eller domstolen, utan att det är fråga om ett utlåtande som tryggas barnets vård.

Den på ordndelagen baserade rätten att överlåta information gäller enbart för information som samlats eller behövts inom de utredningar som genomförts som handräckning till polisen. För den del av informationen som inte har att göra med lämnandet av handräckning tillämpas den ovan nämnda rättegångsbalkens (17:14) definierade undantag för sekretessbestämmelserna. I fall av misstankor om sexual- och misshandelsbrott (med undantag för de lindriga) bör man dock fortsättningsvis

---

21 Rätty, 2015: 228

22 RP 126/2008: 11

notera att barnskyddslagen (BSL 25 §) bestämmer att läkare är skyldiga att anmäla alla misstankar om sexualbrott till polisen. Om en läkare gör en anmälan till polisen om misstanke om sexual- eller misshandelsbrott mot barn kan detta även tolkas som att läkaren har rätt att till polisen överlåta de klientuppgifter på vilka misstanken baserar sig²³.

4.3.2 Socialmyndighetens rätt att få information

En socialarbetare har rätt att med stöd av lagen om klientens ställning och rättigheter i socialvården (SVKL 20 §) möjlighet att från en annan myndighet, utan att hindras av sekretessbestämmelserna, få sådana uppgifter och utredningar som de förfogar över och som i väsentlig grad inverkar på en klientrelation inom socialvården och som är nödvändiga för myndigheten på grund av dess lagstadgade uppgifter att utreda klientens behov av socialvård, för att ordna socialvård och genomföra därtill anknutna åtgärder samt för att kontrollera uppgifter som lämnats till myndigheten. I praktiken betyder detta att om en socialarbetare får veta om en misstanke om misshandel eller sexuellt utnyttjande, ska andra myndigheter utan att hindras av sekretessbestämmelser överlämna väsentliga uppgifter till socialarbetaren då denne ber om det. Detta berör även polisen som förundersökningsmyndighet.

Förundersökningsmyndigheten har också en skyldighet att göra en barnskyddsanmälan (BSL 25 §) om myndigheten i sin uppgift fått kännedom om ett barn för vars del behovet av vård och omsorg, omständigheter som äventyrar barnets utveckling eller barnets eget beteende kräver att behovet av barnskydd utreds. Dessutom gäller att då en under 18-åring misstänks för ett brott eller en straffbar gärning ska socialmyndigheten underrättas om gärningen och ges tillfälle att sända sin företrädare till förhöret, om detta inte är klart onödigt (FöUL 7:16).

De ovan nämnda bestämmelserna betyder att socialmyndigheten blir informerad om förundersökningens skeden antingen då en barnskyddsanmälan görs eller senast i intervju-skedet. I praktiken kan socialmyndigheten få information om förundersökningens tillstånd redan tidigare än parterna, eftersom förundersökningsmyndigheten med stöd av såväl offentlighetslagen (11 §) och förundersökningslagen (4:15) kan låta bli att överlåta information om förundersökningens tillstånd, om överlåtagandet av information försvårar utredningen. Därtill kan man underlåta att ge ut uppgifter till en part ifall innehållandet av informationen är nödvändigt för att skydda ett ytterst viktigt allmänt eller privat intresse. Vid prövning av frågan om en parts rätt att få information eller frågan om begränsningar av den rätten ska hänsyn tas till partens rätt att på behörigt sätt försvara sig eller annars på behörigt sätt bevaka sin rätt i en rättegång. Lagstiftarens perspektiv på socialmyndighetens rätt till att kunna få omfattande information om barnet har att göra med den särskilda vikt som läggs vid att kunna bevaka barnets intresse.

Enligt polismäns erfarenhet ger dock polisen rätt lite information till socialmyndigheterna medan förundersökningen är i gång. Man är rädd för att informationen ska komma till parternas kännedom och således störa undersökningen. Polisen och

---

23 Rätty, 2015: 228

socialmyndigheten bör uppmärksamma att de behandlar samma brottsmål, men från två väldigt olika perspektiv. Förundersökningsmyndighetens perspektiv är att ställa någon som straffrättsligt har inskränkt på ett barns rättigheter till svars. Socialmyndigheten riktar däremot sina åtgärder mot framtiden för att kunna få en lösning i omständigheterna som är i barnets intresse och som tryggar en säker uppväxtmiljö. Olika myndigheter bör identifiera dessa målsättningar som ”drar” åt skilda håll och i samarbetet försöka handla så att båda myndigheternas målsättningar kan uppnås, utan att man äventyrar den andra myndighetens målsättningar.

Socialmyndigheten bör också se till att inte den information som hör till förundersökningen kommer till parternas kännedom via socialmyndigheten. Socialmyndigheten har inte rätt att berätta vidare om saker som har att göra med förundersökningen. Beslutet att delge saker som har att göra med förundersökningen fattas av polisen (FöUL 4:15). Polisen och socialmyndigheten bör således på lokalt plan utveckla praxis för hur man tillräckligt noggrant kommer överens om de procedurer som har att göra med överlåtelsen av information.

4.4 Praxis kring myndighetssamarbetet

Forskning visar att det i Finland finns mycket stora regionala skillnader i hur väl samarbetet mellan olika myndigheter fungerar då man utreder misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn. I vissa kommuner har man regelbundna samarbetsnätverk och mångprofessionella team som fungerar väl både med tanke på att utreda fall och i det förebyggande arbetet. Tyvärr finns även de kommuner inom vilka samarbetet inte vill fungera överhuvudtaget då myndigheterna gömmer sig bakom sekretessbestämmelserna²⁴. Detta är speciellt problematiskt eftersom man kan utgå ifrån att ett barn har rätt till liknande behandling oberoende ort på vilken man är bosatt. Polismannen som leder utredningar om misstankar om vålds- eller sexualbrott mot barn bör bekanta sig med det egna områdets verksamhetsmodeller och vid behov och då möjlighet finns även sträva till att utveckla dessa. Enligt Polisstyrelsens anvisning bör polisinsatserna komma överens med kommunernas barnskyddsmyndigheter om de praktiska arrangemangen kring anmälningsförfarandet och om samarbetet, så att det kan påbörjas utan oskäliga fördröjningar²⁵.

I följande avsnitt behandlas mest central praxis som har att göra med samarbetet mellan polisen, socialarbetarna, läkarna, rättspsykologerna och skol- och dagvårdspersonalen. Eftersom samarbetet är en viktig del av hela förundersökningen kommer även senare kapitel att återkomma till dessa frågor.

4.4.1 *Samarbetet med barnskyddets socialarbetare*

Samarbetet mellan polisen och barnskyddets socialarbetare har sin tyngdpunkt i förundersökningens första skeden, men ett lyckat samarbete och ett beaktande av barnets helhetsintresse förutsätter ofta samarbete genom hela förundersökningspro-

---

24 Humpi & Ellonen, 2010

25 Polisstyrelsen, 2013a

cessen. Största delen av begäran av utredningar som har att göra med våld eller sexuellt utnyttjande av barn kommer från barnskyddet. Utöver att göra en begäran av utredning är socialarbetarna i en viktig position i att leverera behövliga förhandsuppgifter. Polisen behöver inte bara uppgifter om den misstänkta händelsen utan också om barnet och barnets familj i övrigt (mera om förhandsuppgifterna i kapitel 6.7). Ibland levererar socialarbetarna dessa uppgifter per automatik i samband med begäran om utredning, men ibland behöver polisen skilt be om dessa. Polisen har rätt att få information som stöder förundersökningen (PolL 4:2). Om vålds- eller sexualbrottsmisstanken når polisen på något annat sätt bör polisen inleda ett samarbete med socialarbetaren genom att göra en barnskyddsanmälan (BSL 25 §). Dessutom, om polisen hör ett under 18-årigt barn som misstänkt för brott eller en brottslig gärning, ska socialmyndigheten underrättas om gärningen och ges tillfälle att sända sin företrädare till förhöret, om detta inte är klart onödigt. Förundersökningsmyndigheten ska dessutom utan dröjsmål sända förhørsprotokollet till socialmyndigheten (FöUL 7:16).

Polisen och socialmyndigheten ska hålla kontakt även under den egentliga undersökningen. Det är skäl att polisen hålls underrättad om socialarbetaren under undersökningen skulle få ny information om ärendet. På motsvarande sätt är det viktigt att socialarbetaren är underrättad över förundersökningens olika skeden så att lämpligt stöd och hjälp kan ordnas vid behov. I detta fall är det värt att notera att terapi under den tidiga förundersökningen kan hindra en lyckad undersökning, varför det är skäl att diskutera undersökningens skeden med polisen. Dylik kontakt kallas ofta inofficiellt samarbete. Om det är fråga om en misstanke om våld inom familjen kan barnet vara placerat utanför familjen under förundersökningen. Det är i huvudsak fråga om en tillfällig placering, och inga bestående arrangemang görs förrän det är uppkärlat om ett brott har skett eller inte. En förlängd brottsprocess innebär en fördröjd tillfällig placering av barnet, vilket aldrig är i barnets intresse. Därför vill barnskyddets socialarbetare oftast få uppgifter om fallet redan under förundersökningen för att kunna göra sakenliga arrangemang i familjen. Polisen ska vara uppmärksam på detta behov av information och på dess betydelse för att kunna bevaka barnets intresse. Samtidigt behöver socialarbetarna förstå att de inte har rätt att överlåta de uppgifter de fått av polisen till andra parter i fallet. Således är det viktigt att i detta samarbete uppmärksamma de olika myndigheternas olika synvinklar på saken och se till att parterna inte via någondera myndigheten får information som de inte borde ha fått. Denna målsättning uppnås genom att samarbetet genomförs på ett planerligt sätt och genom att beakta de spelregler som man kommit överens om med den andra myndigheten.

Då undersökningen avslutats ska polisen meddela om detta och om eventuella fortsättningsåtgärder till socialarbetaren. På så sätt tryggas att barnet och hela familjen får behövlig hjälp och stöd efter utredningen. Enligt erfarenheten från polismän som specialiserat sig på utredningar i vålds- och sexualbrott mot barn kunde polisen ofta bättra sig på denna punkt. Ofta tänker man att kontakten eller barnskyddsanmälan i början av utredningen räcker till att trygga att barnskyddet tar hand om barnets behov av stöd. Orsaken till detta kan vara en ovisshet om de åtgärder som

socialmyndigheterna gör. Barnskyddets möjligheter är dock begränsade förrän undersökningen avslutats och därför är det ytterst viktigt att meddela barnskyddet om att undersökningen avslutats och om dess resultat. Även denna aspekt talar för ett fortsatt tätt samarbete under hela förundersökningen, och för att samarbetet fortsätts även efter att förundersökningen avslutats.

Samarbetet mellan polisen och socialmyndigheten blir också tydligt viktigt i frågor om intressebevakare för barnet. Utgångspunkten är att barnets vårdnadshavare fungerar som barnets intressebevakare i såväl barnskydds- så väl som brottsprocesser. I vissa fall är dock vårdnadshavarna förhindrade att fungera som barnets intressebevakare. Ett exempel på detta är en situation där vårdnadshavaren är misstänkt för brott mot barnet. I dessa fall är det skäl att inleda processen med att förordna en intressebevakare. Processen kan inledas av socialarbetaren eller av polisen (mer om ställföreträdande intressebevakare i kapitel 7.1.1). Viktigast är att man startar processen tillräckligt tidigt så att barnet får en intressebevakare för hela brottsprocessen. För att trygga detta är det bra att socialmyndigheten och polisen samarbetar.

4.4.2 Samarbetet med läkare som gör somatiska undersökningar

Ett typiskt samarbete mellan polisen och läkare som gör somatiska undersökningar innefattar en handräckning från polisen för att undersöka barnet och för att skriva ett utlåtande om dessa undersökningar. Samarbetet kan påbörjas redan tidigare eftersom läkare är skyldiga att göra en anmälan till polisen såväl i situationer med misstankar om sexual- som misshandelsbrott, med undantag för lindrig misshandel, vållande av kroppsskada och försummande av räddningsåtgärd (BSL 25 §). Enligt lagen är läkaren skyldig att lämna handräckning till polisen (PoL 9:2).

Liksom i samarbetet mellan polisen och socialmyndigheten, är det kontinuerliga konsultativa samarbetet mellan polis och läkare viktigt vid sidan om det officiella som involverar handräckningar och andra dokument. Till exempel om polisen är osäker på om somatiska undersökningar är nödvändiga, ska polisen i ärendet konsultera läkare som arbetar i samband med universitetssjukhusen och som är specialiserade på somatiska undersökningar. De specialenheter som finns i samband med universitetssjukhusen ger rådgivning för myndigheter över regionala gränser. Då de egentliga somatiska undersökningarna är genomförda är det ofta skäl för polis och läkare att diskutera eventuella fynd och behovet av ett läkarutlåtande (mer om somatiska undersökningar och läkarutlåtanden i kapitel 15). Det är viktigt att hålla kontakt under förundersökningen också efter de somatiska utredningarna, eftersom polisen under förundersökningen kan få saker till kännedom som kunde vara nyttiga för läkarna vid tolkningen av undersökningsfyndens orsakssamband. Till exempel kan ett sätt att förorsaka skada som passar in på fynden komma fram först under undersökningens gång. Tyvärr kan vissa skador bli synliga först senare under uppföljningsundersökningar, eller så kan tolkningen av dem ändra, vilket kan inverka på slutledningarna i läkarutlåtandet. Då kan det uppstå ett behov av att uppgöra ett tilläggsutlåtande till polisen. Polisen bör vara en aktiv part i att skapa samarbetet ef-

tersom de somatiska undersökningarna görs som handräckning som del av förundersökningen och polisen är således ansvarig för att de genomförda undersökningarna och utlåtandena tjänar förundersökningens syften på bästa sätt.

4.4.3 *Samarbete med de rättspsykiatriska enheterna för barn och unga*

Utöver möjligheten att be om handräckning från läkare med de somatiska undersökningarna kan polisen be om handräckning för att höra ett barn på en rättspsykiatrisk enhet för barn och unga (mer om att be om handräckning för att höra ett barn i kapitel 8.5). De rättspsykiatriska enheterna finns i samband med universitetssjukhusen. Utöver att kunna be om handräckning för hörandet av barnet kan polisen be handräckning av dessa enheter att bedöma om det finns skäl att misstänka brott (till exempel på basis av barnets beteende eller ritningar). Dessutom gör de rättspsykiatriska arbetsteamerna på begäran tillförlitlighetsbedömningar över ett hörande av barn som genomförts av polisen, och tar vid behov ställning i specialfrågor.

Eftersom de utredningar som genomförs av de rättspsykiatriska arbetsteamerna genomförs som handräckning och utgör en del av förundersökningen bör polisen vara en aktiv part i att möjliggöra samarbetet, och delta i planeringen av hörandet och följa med den, även då intervjuandet genomförs av psykologer som specialiserat sig på rättspsykologi. Efter hörandet kan man diskutera behovet av ett utlåtande och utlåtandets omfattning.

Arbetsituationen på de rättspsykologiska enheterna kan variera mycket och ibland kan arbetsbördan bli så stor att framför allt utlåtandeskrivningen fördröjs. I och med detta fördröjs även förundersökningen. Eftersom en fördröjd förundersökning inte är i barnets eller den misstänktes intresse är det skäl att noggrant överväga behovet av olika åtgärder förrän dessa organiseras. Man kan också fundera på andra former av samarbete mellan polisen och de rättspsykiatriska enheternas experter som inte innebär lika tunga processer. Detta innebär ofta konsultation och mera informellt samarbete. Polisen kan tillsammans med experter från den rättspsykiatriska enheten från fall till fall fundera hur hörandet på bästa sätt kan förverkligas så att man samtidigt kan beakta perspektivet som har att göra med förundersökningens längd. Samarbetet kan t.ex. förverkligas så att polisen hör barnet under handledning och stöd av en rättspsykologiskt kunnig. Också är det skäl att tillsammans fundera på behovet av ett utlåtande och dess omfattning och tidtabell.

Handräckningsprocessen kan vara långsam, och på grund av skillnader i myndighetsprocesser och utmaningar med myndighetssamarbete har man i Sverige, Norge och Island tagit i bruk en så kallad Barnhus -modell. I denna modell arbetar alla myndigheter som har att göra med utredningar om vålds- och sexualbrott mot barn under samma tak. I barnhusen utreds endast misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn. Verksamhetsmodellens idé är att trygga att myndighetssamarbetet fungerar och att det finns goda förutsättningar för verksamheten. Detta görs för att kunna bevaka barnets intresse under hela processen. Vid skrivandet av denna bok testas en motsvarande verksamhetsmodell även i Finland.

4.4.4 Informationsutbyte mellan förundersökningsmyndigheten och domstolen

Gällande det praktiska myndighetssamarbetet bör man komma ihåg också informationsgången från förundersökningen till domstolen. Det här kan ske via åklagaren, på ett sätt som man kommit överens om med honom eller henne, eller direkt från förundersökningsmyndigheten till domstolen. Att försäkra sig om denna informationsgång är speciellt viktigt ifall den misstänkte är häktad eller om han eller hon är avstängd från sin tjänst. Då den misstänkte är häktad är utgångsläget det att åtalet väcks inom dess utsatta tid. Ifall så dock inte sker, önskar domstolen information om kommande ändringar i ett så tidigt skede som möjligt. Detta är en förutsättning för att även domstolen ska kunna förbereda sig så bra som möjligt på huvudförhandlingen. Speciellt information om en eventuell ansökan om att förlänga tidsfristen för väckandet av åtal bör förmedlas till tingsrätten genast då det klarnat att man inte kommer att väcka åtal inom utsatt tid. Förundersökningsmyndigheten ska alltså inte vänta på att den utsatta tiden för väckande av åtal går ut, om en förlängning av den har visat sig bli aktuell redan tidigare. Vid domstolen är man förberedd på att behandla ärendet inom den tid som ursprungligen varit utsatt, och därför bör informationen om flyttandet av deadline fås till tingsrätten i ett så tidigt skede som möjligt.

Om den misstänkte är avstängd från sin tjänst vore det överlag viktigt att informationen om detta förmedlas till domstolen. Detta är viktigt eftersom domstolen inte nödvändigtvis är medveten om att en dylik förundersökning pågår, ifall den misstänkte inte är häktad. Också dessa ärendens huvudförhandlingar bör behandlas inom två veckor från det att åtalet blir anhängigt vid tingsrätten (BRL 5:13).

4.4.5 Samarbetet med daghems- och skolpersonal

Ibland behöver polisen samarbeta med de myndigheter som dagligen sköter eller är i kontakt med barnet, såsom daghems- och skolpersonal. Deras roll är framförallt generering av information. Om begäran om utredning ursprungligen har kommit som en barnskyddsanmälan från daghemmet eller skolan kan polisen be om tilläggsutredning om ärendet av myndigheten ifråga. Med tanke på förundersökningen och framför allt med tanke på behövliga förhandsuppgifter är det bra att veta att barnet speciellt i dagis noggrant följs med och saker om barnet ofta dokumenteras mycket detaljerat. Dessa dokument kan innehålla nyttig förhandsinformation.

Daghemmets eller skolans personals roll kan också vara att fungera som vittnen. Detta kommer ifråga speciellt då barnet själv har berättat om det barnet varit med om till någon vuxen på daghem eller skola. Dessa personer är ofta bra att höra som vittnen.

4.4.6 Myndighetskonferens

Om polisen ber om handräckning från en rättspsykiatrisk enhet för barn och unga sätts samarbetet oftast igång med en så kallad myndighetskonferens antingen på plats och ställe eller som videokonferens. Syftet med konferensen är att sätta igång samarbetet inför ärendet genom att tillsammans diskutera med sakkunniga från olika branscher såsom polis, åklagare, psykolog, läkare och socialarbetare. På myndighetskonferensen funderar man också tillsammans på undersökningshypotheserna och om tidtabellen för hörandet av barnet.

Utöver dessa har flera kommuner andra slags myndighetsmöten som regelbundet samlas för att diskutera enskilda fall eller fall i allmänhet. Det viktiga är att det deltar sakkunniga från olika områden så att sakerna kan diskuteras utgående från de olika perspektiven och med barnets intresse i beaktande. Myndighetsmötena har konstaterats vara en fungerande modell för det mångprofessionella samarbetet, och utvecklandet av dessa är således rekommenderat.

God samarbetspraxis finns således redan, men mycket kunde ännu utvecklas. Att vidareutveckla samarbetsformerna är därför en viktig del av samarbetet mellan myndigheter. Ett bra sätt att utveckla samarbetet är att ge feedback åt socialarbetarna och hälsovårdspersonalen om hur samarbetet fungerade i de enskilda fallen. Genom att arbetet utvärderas kan man utveckla kvaliteten på både utredningar och expertutlåtanden och deras funktionalitet speciellt ur brottsutredningens perspektiv. Det är bra att ta med den ömsesidiga återkopplingen som en av samarbetsformerna. I vissa orter har man tagit i bruk gemensamma feedbackmöten som en del av de mångprofessionella samarbetsformerna och erfarenheterna från dessa har varit positiva.

5 FÖRUNDERSÖKNINGSMATERIALETS OFFENTLIGHET

Frågor som har att göra med offentlighet inom förundersökningen upplevs ofta som problematiska. Utmanande är det faktum att förundersökningmaterialet och dess offentlighet i brottsmål regleras av två olika lagar: lagen om offentlighet i myndigheternas verksamhet (MyndOffL eller offentlighetslagen) och lagen om offentlighet vid rättegång i allmänna domstolar (ADOffL). Vilken lag som tillämpas beror på vilket skede i brottsprocessen som pågår. Att dessa lagar inte till alla delar är enhetliga utgör en tilläggsutmaning. Samma information kan i rättegången vara offentlig som under förundersökningen behandlats som sekretessbelagd. Därutöver tillämpar förundersökningsmyndigheten fortsättningsvis bara offentlighetslagen, fast ärendet redan skulle ha varit framme i rätten. Detta på grund av regleringen om tillämpningsområde. Det här konkretiseras till exempel i en situation där man begär efter förundersökningmaterialet på basis av allmän offentlighet efter att behandlingen i tingsrätten har inletts.

Offentlighetsfrågorna är speciellt viktiga att beakta i utredningar om misstankar om vålds- eller sexualbrott mot barn eftersom dessa fall i huvudsak endast innehåller information som åtminstone innehåller sekretessbelagd information. Att hålla dokument och information sekretessbelagda har också alltid på ett centralt sätt att göra med att trygga en lyckad förundersökning, och med de inblandades rättsskydd, och därför är sekretess viktigt att beakta medan utredningen framskrider. I detta kapitel behandlas de viktigaste perspektiven som har att göra med offentlighetsfrågor i fall av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn²⁶.

5.1 Offentlighet somutgångspunkt om inte annat har föreskrivits

Som utgångspunkt för offentlighetsprincipen är den lag som getts om offentligheten i myndigheters verksamhet. Enligt denna lag är utgångspunkten att all myndighetsverksamhet är offentlig (MyndOffL 1 §). Myndighetshandlingar och inspelningar är offentliga, om inte något annat på grund av nödvändiga skäl föreskrivs särskilt i lag. I offentlighetslagen regleras offentligheten i förhållande till två personparter. Dessa är offentlighet för allmänheten och partsoffentlighet. Denna uppdelning är ur förundersökningens perspektiv en av de viktigaste utgångspunkterna varför det är viktigt att man känner igen skillnaden mellan dessa två begrepp.

I *offentligheten för allmänheten* är det fråga om varje persons rätt att bekanta sig med en offentlig handling (MyndOffL 9 §). Principen om offentlighet för allmänheten ger således inte tillstånd att få ta del av handlingar eller information som är sekretessbelagda. Inom ramen för *partsoffentligheten* är utgångspunkten att den som i ett ärende är sökande eller anför besvär eller någon annan vars rätt, fördel eller skyldighet ärendet gäller (part), hos den myndighet som behandlar eller har behandlat

26 Läs mera om offentlighetsfrågor i brottmål i allmänhet i Helminen m.fl., 2012, fr.o.m. s. 495.

ärendet har rätt att ta del av en myndighetshandling som kan eller har kunnat påverka behandlingen av partens ärende, även om handlingen inte är offentlig (MyndOffL 11 §). Parten har således i huvudsak rätt att bekanta sig också med sekretessbelagda handlingar. Utgångspunkten är således att partsoffentligheten är betydligt bredare än offentligheten för allmänheten. Därför är det viktigt att då man svarar på en begäran om handlingar eller information att erkänna i vilken egenskap information bes om och att den som begär om informationen ska kunna bevisa denna position.

I parternas rätt att få bekanta sig med sekretessbelagda handlingar har dock i offentlighetslagen skrivits vissa undantag. Bland annat har parten inte rätt att bekanta sig med handlingen:

- när utlämnande av uppgifter ur handlingen skulle strida mot ett synnerligen viktigt allmänt intresse, ett barns intresse eller ett annat synnerligen viktigt enskilt intresse
- när det är fråga om en handling som har företetts eller upprättats i samband med förundersökning eller polisundersökning som ännu pågår, om utredningen skulle försvåras av att uppgifter lämnas ut
- när det är fråga om en ansökan om ett beslut om anonym bevisning och handlingar som hänför sig till beredningen av ansökan eller sådana sekretessbelagda uppgifter i rättegångshandlingar som gäller dessa ärenden på basis av vilka identiteten hos ett anonymt vittne eller någon som det yrkats att ska få vittna anonymt kan röjas när det är fråga om sekretessbelagd adress-, telefon- och annan motsvarande kontaktinformation som hänför sig till ett vittne, en målsägande eller en part eller till någon som har gjort polisanmälan, en anmälan som avses i 40 § i barnskyddslagen (683/1983) eller någon annan därmed jämförbar anmälan som förutsätter myndighetsåtgärder, om utlämnandet av uppgifter skulle äventyra säkerheten, intressena eller rättigheterna för vittnet, målsäganden eller parten eller för den som gjort anmälan
- när det är fråga om en handling som innehåller uppgifter om en i 4 kap. 19 § i förundersökningslagen avsedd begäran från målsäganden om att få en anmälan om att en fånge eller en häktad har frigivits eller avlägsnat sig från fängelset eller någon annan förvaringslokal eller uppgifter om nämnda anmälningar

Alla dessa ovan nämnda situationer kan komma ifråga då man utreder misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn. Till exempel kan det vara emot barnets intresse att uppge vem som gjort en anmälan i enlighet med barnskyddslagen, om den som gjort anmälan till exempel är barnets mor- eller farförälder.

Också förundersökningslagens stadgande om partsoffentlighet (FöUL 4:15) berättigar förundersökningsmyndigheten att begränsa överlåtelsen av informationen till parten om överlåtandet av information kan försvåra ärendets utredning. Enligt samma stadgande kan en parts rätt till att få ta del av handlingar också begränsas om det är nödvändigt att avstå från att lämna ut uppgifterna för att skydda ett mycket viktigt allmänt eller enskilt intresse. Vid prövning av frågan om en parts rätt att få information eller frågan om begränsningar av den rätten ska hänsyn tas till partens

rätt att på behörigt sätt försvara sig eller annars på behörigt sätt bevaka sin rätt i en rättegång. Också dessa situationer konkretiseras ofta i undersökningen om misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn. Denna bestämmelse tillämpas till lämpliga delar till exempel på barnets vårdnadshavare (FöUL 2:5). Detta betyder att då vårdnadshavaren ber om att få bekanta sig med till exempel patient- eller klientjournaler, bör man före överlåtelsen av denna information, eller av kopior av den, överväga om överlåtelsen av densamma till exempel kan hindra utredningen av ärendet. Detta avgörande görs av ärendets undersökningsledare. Allt det material som senare kommer att vara rättegångsmaterial i rättegången, är tillgängligt för alla parter, så att de har en möjlighet till en rättvis rättegång (equality of arms).

5.2 Tystnadsplikt under förundersökningen

Offentlighetslagen är en så kallad allmän lag och vid förundersökningsmyndigheten följer man de sekretessbestämmelser den ställer. En handling eller viss information är konfidentiell om den skilt har bestämts vara konfidentiell. I offentlighetslagens 24 § finns en lång lista om myndighetshandlingar som är konfidentiella. Reglementets punkter 1 – 22 innehåller så kallade allmänna intressen och punkterna 23 – 32 berör handlingar och information som har att göra med privata intressen. Dessutom har de olika punkterna olika grader av sekretess. Informationen kan vara absolut sekretessbelagd, under kutym av sekretess, eller under kutym av offentlighet. I följande tabell lyfts de delar fram som i de mest typiska fallen kommer i fråga då misstankar om vålds- och sexualbrott av barn utreds²⁷. Det är dock viktigt att komma ihåg att även de andra författningarnas delar kan beröra uppgifter som behandlas vid brott mot barn.

---

27 Graderna av konfidentialitet och sekretessbelagda dokument behandlas noggrant i Helminen, m.fl., 2012.

Tabell 2. Exempel över sekretessbelagda dokument

<i>Graden av sekretess</i>	<i>Handling</i>	<i>Bestämmelse</i>
Absolut sekretessbelagda	Handlingar som innehåller uppgifter om en klient hos socialvården eller en enskild kund hos arbetsförvaltningen samt de förmåner eller stödåtgärder eller den socialvårdsservice eller den service för arbetsförvaltningens enskilda kunder denne erhållit. Uppgifter om en persons hälsotillstånd eller handikapp, den hälsovård eller rehabilitering som denne har erhållit. Uppgifter om någons sexuella beteende eller inriktning.	MyndOffL 24 § 1 mom. punkt 25
	Handlingar som innehåller uppgifter om känsliga omständigheter som gäller privatlivet för någon som misstänks för ett brott, en målsägande eller någon annan som har samband med ett brottmål.	MyndOffL 24 § 1 mom. punkt 26
	Handlingar som innehåller uppgifter om en persons politiska övertygelse eller uppgifter om åsikter som personen har uttalat privat eller uppgifter om någons levnadssätt, deltagande i föreningsverksamhet eller fritidssysselsättningar, familjeliv eller andra med dem jämförbara personliga förhållanden. (Enligt denna punkt är dock handlingar med uppgifter om en persons deltagande i ett politiskt eller något annat förtroendeuppdrag eller om hans kandidatur för ett sådant uppdrag samt om en persons deltagande i grundandet och registreringen av ett politiskt parti eller bildande av en valmansförening för val är offentliga.)	MyndOffL 24 § 1 mom. punkt 32
Handlingar av kutym under sekretess	Anmälan om brott till polisen eller någon annan förundersökningsmyndighet, en åklagare eller en kontroll- och tillsynsmyndighet, handlingar som har mottagits eller uppgjorts för förundersökning och åtalsprövning samt stämningsansökan, stämning och svaromål på en stämning i brottmål. Dessa omnämnda dokument är sekretessbelagda tills ärendet har tagits upp till behandling vid ett domstolssammanträde eller åklagaren beslutat låta bli att väcka åtal eller ärendet avskrivits, om det inte är uppenbart att utlämnandet av uppgifter ur en sådan handling inte äventyrar brottsutredningen eller undersökningens syfte eller utan vägande skäl vållar den som har del i saken skada eller lidande eller hindrar domstolen från att utöva sin rätt att sekretessbelägga handlingar enligt lagen om offentlighet vid rättegång i allmänna domstolar.	MyndOffL 24 § 1 mom. punkt 3
Handlingar av kutym under-offentlighet	Handlingar som innehåller uppgifter om ett brottsoffer, om utlämnandet av uppgifter kränker offrets rättigheter, minnet av offret eller offrets närstående, förutsatt att utlämnandet av uppgifter inte är nödvändigt för utförande av ett myndighetsuppdrag	MyndOffL 24 § 1 mom. punkt 26

I behandlingen av brottmål bör varje sekretessbelagd handling också märkas med en beteckning om sekretessgraden som berättar vilka informations säkerhetskrav som ska uppfyllas då dokumenten behandlas. (MyndOffL 25 §; Informations säkerhetsF 8 §). Det finns fyra olika nivåer av skydd. Polisstyrelsen har den 3.6.2015 utgett en förordning om behandlingen av polisens sekretessbelagda dokument²⁸.

5.3 Utlämnande av handlingar och information

Uppgifter kan enligt offentlighetslagen lämnas ut ur en myndighetshandling muntligen eller så att handlingen läggs fram för påseende och kopiering eller får avlyssnas hos myndigheten eller så att en kopia eller en utskrift av den lämnas ut (MyndOffL 16 §). Uppgifter om det offentliga innehållet i en handling skall lämnas ut på det sätt som begärts, om inte detta medför oskäligen olägenhet för tjänsteverksamheten på grund av att antalet handlingar är stort, kopiering svår att genomföra eller någon annan därmed jämförbar orsak. Vidare stadgas att kopior av videospelningar eller andra motsvarande upptagningar som en myndighet gjort vid förhör eller motsvarande händelser där någon hörs dock får lämnas ut endast om den person som hörs i upptagningen samtycker eller om det med hänsyn till upptagningens innehåll är uppenbart att utlämnandet av kopian inte innebär en kränkning av den hördas personliga integritet (MyndOffL 16 §).

Det ovan nämnda stadgandet definierar att videospelningen av barnets hörande i fall av i misstankar om vålds- eller sexualbrott mot barn finns till påsyn endast i polisinrättingens utrymmen. Specialbestämmelserna om ljud- och bildinspelningen har uppmärksammats också i förundersökningslagen för att skydda privatpersoners integritet. Om ljud- och bildinspelningen kan man enligt förundersökningslagen endast utlämna information genom att inspelningen finns hos förundersökningsmyndigheten till påseende om det finns skäl att anta, med tanke på inspelningens innehåll, att utlämnandet av informationen på annat sätt kunde leda till att integritetsskyddet för personen som finns på inspelningen bryts mot. Förundersökningslagens stadgande trädde i kraft 1.1.2014 och motsvarar således det sedan länge ikraftvarande stadgandet i offentlighetslagen.

DEL II

6 BROTTSANMÄLAN OCH INLEDNINGEN AV FÖRUNDERSÖKNINGEN

I detta kapitel behandlas de aspekter som har att göra med inledandet av förundersökningen som polisen bör komma ihåg i fall av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn. Kapitlet behandlar inte alla aspekter som i allmänhet har att göra med förundersökningen, utan i kapitlet lyfts fram de viktiga poänger som polisen behöver komma ihåg då man utreder misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn. Boken behandlar i huvudsak polisens roll och uppgifter, med vilka man i praktiken ibland syftar på utredarens och ibland på undersökningsledarens uppgifter. Utgångspunkten är dock att utredningen som helhet är på utredningsledarens ansvar.

I kapitlet behandlas först hurdana saker som är bra att beakta då man överväger om en förundersökning ska inledas av det anmälda ärendet. Därefter lyfts viktiga poänger om att protokollföra brottsanmälan fram, varefter läsaren bekantar sig med valet av brottsbenämning. I kapitlet behandlas sexualbrottsbenämningar med hjälp av några exempel. Därefter behandlas saker som har att göra med förhandsanmälan till åklagaren. Till sist behandlas frågor som har att göra med planeringen av undersökningen, såsom uppgörandet av en undersökningsplan, formuleringen av utredningshypoteser och införskaffningen av förhandsuppgifter inför undersökningsplaneringen, samt den egentliga undersökningen.

6.1 Att inleda förundersökningen

Då förundersökningsmyndigheten får en anmälan om brott eller en händelse som anmälaren misstänker vara ett brott, ska anmälan utan dröjsmål skrivas in av förundersökningsmyndigheten. Om anmälan är oklar eller bristfällig ska den som gjort anmälan vid behov uppmanas att specificera eller komplettera den. Det är speciellt viktigt att notera att man inte kan låta bli att ta emot en anmälan, men det är förundersökningsmyndighets uppgift att opartiskt bedöma förundersökningströskeln, oberoende av anmälares uppfattning. Skyldigheten att skriva in en brottsanmälan gäller också i andra fall än för de brott som kommit till förundersökningsmyndighetens kännedom på basis av en anmälan.

Om det på basis av anmälan finns skäl att misstänka att ett brott har skett ska polisen inleda förundersökningen. Således utgör skäl att misstänka brott tröskeln för att förundersökningen inleds. Under förundersökningen utreds enligt vad ärendets art förutsätter, det misstänkta brottet, de förhållanden under vilka det har begåtts, den skada som har orsakats och den vinning som har fåtts genom brottet, parterna och övriga omständigheter som måste klarläggas för åtalsprövning och bestämmande av påföljderna för brottet (FöUL 1:2). I brottmål mot barn innebär ”ärendets art” att förundersökningen genomförs som brådskanie.

6.1.1 Tröskeln för inledande av förundersökning av brott mot barn

I brott mot barn ska utgångspunkten vara att tröskeln för att inleda förundersökning är låg. Det betyder att det inte krävs någon säkerhet eller hög sannolikhet för att brottet skett för att inleda en förundersökning. För att inleda en förundersökning räcker det att det finns ett utredningsintresse. Enligt instruktioner, lag och litteratur given åt polisen räcker det i praktiken att en person som noggrant reflekterat kring sina observationer kommit till en sådan slutsats för att Skäl att misstänka-tröskeln ska överskridas. I gränsfall är det alltid skäl att inleda förundersökningen. Alla brott mot barn är under allmänt åtal.

Eftersom förundersökningens uppgift trots allt är att utreda brott och inte att utreda möjliga andra rättsliga tvistemål bör det finnas en motivering att det uttryckligen gäller en misstanke om brott. I praktiken ska polisen avgöra om den föreslagna beskrivningen av handlingen motsvarar något brotts kännetecken. Dessutom kan man vara tvungen att utreda om den föreslagna handlingen har kunnat ske på den plats och den tidpunkt så som beskrivs i anmälan. För att överskrida utredningströskeln ska det också finnas någon annan utomstående utredning över det skeddä anmälares egna subjektiva uppfattning.

6.1.2 Utnyttjandet av förberedande åtgärder då inledandet av förundersökningen utvärderas

Ibland är det skäl att vidta vissa åtgärder för att stöda beslutet för att inleda förundersökningen. Då är det frågan om förberedande förundersökningsåtgärder i enlighet med förundersökningslagen (FöUL 3:3). Enligt stadgandena ska förundersökningsmyndigheten speciellt fästa uppmärksamhet vid att utreda omständigheterna kring brottsmisstanken så att ingen utan orsak misstänks för ett brott. Detta stadgande, som trädde i kraft 1.1.2014, understryker uttryckligen att man för att undvika onödiga brottsmisstankar ska kunna vidta sådana förberedande åtgärder som nämnts ovan förrän förundersökningen inleds. De förberedande åtgärderna kan till exempel vara att skaffa fram olika dokument om barnet eller familjen från barnskyddsmyndigheterna eller inledande samtal med parterna (till exempel med barnets nära eller med daghems- eller skolpersonal). Dessa åtgärder kan göras då brottsmisstanken är mycket ungefärlig och förhandsuppgifterna således inte räcker som grund för att besluta om det är skäl att misstänka brott, eller då informationen som getts polisen är knapp eller märkbart motstridiga. Om det är länge sedan de misstänkta handlingarna, och man är tvungen att fundera på preskriberingsfrågor, bör man vara i kontakt med åklagaren, eftersom det finns flera specialregleringar gällande preskriberingsfrågor.

Då det är fråga om barn är det skäl att minnas att då det gäller vålds- eller sexualbrott mot barn kan det vara fråga om gärningar av flera olika slag. Även en erfaren utredare kan få framför sig överraskande eller otroliga fall. Då man överväger om en förundersökning ska inledas och hur den ska genomföras bör polisen försöka uppmärksamma olika alternativa förklaringar till misstanken och försöka medvetandegöra möjliga egna förhandsföreställningar så att dessa inte i alltför hög grad

styr utredningen. Å andra sidan ska man också förhålla sig kritiskt mot anmälningar. Erfarenheten från polismän som specialiserat sig på utredningar om vålds- och sexualbrott mot barn är att de fall där en av föräldrarna som är involverad i en vårdnadskonflikt brottsanmäler den andra förälderns beteende mot barnet utan större grunder har ökat under de senaste åren. Att inleda en förundersökning i dessa fall är inte i någon parts intresse. Att skaffa sig förhandsuppgifter och att kontrollera om det påstådda brottet till exempel tidsmässigt och platsmässigt är möjligt är bra saker att alltid först utreda. Har barnet till exempel det veckoslutet varit hos den föräldern som misstänks för till exempel sexuellt utnyttjande? Om förundersökningströskeln överskrids, ska förundersökningen inledas. Det är dock skäl att förhålla sig allvarligt till de anmälningar som gjorts och akta sig för förhandsuppfattningar om att alla anmälningar som gjorts i samband med vårdnadstvister är ogrundade. I vissa situationer visar sig ändå brottsmisstankarna vara sanna och de kan också beskrivas som grundorsaken till vårdnadstvisten.

6.1.3 Hur brådskande är det att inleda förundersökningen?

Det kommer förhållandevis mycket anmälningar om misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn och utredarna har ofta flera fall att utreda samtidigt. Såsom i andra brottsmisstankar behöver man göra någon form av prioritering mellan fallen. När omständigheterna förutsätter det får förundersökningsåtgärderna ställas i angelägenhetsordning (FöUL 4:11). Efter att anmälan antecknats ska man bedöma hur brådskande fallet är i jämförelse till andra fall inom samma fallkategori. Om inledandet av undersökningen fördröjs, ska detta vara motiverat och planerligt.

Det är omöjligt att ge en heltäckande anvisning för hur man bedömer hur brådskande fall av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn är eftersom fallen skiljer sig mycket från varandra. Väsentligt är också hur länge sedan den misstänkta händelsen har skett. På de så kallade akuta fallen ska man alltid reagera omedelbart, så att möjlig teknisk eller somatisk bevisning inte går förlorad.

I vissa enheter har man utvecklat egna modeller för att bedöma hur brådskande fallet är. Ett exempel på en sådan modell används vid Mellersta Finlands polisinsättning. Enligt denna ska ett fall bedömas som brådskande om det finns en risk för att brottshandlingen fortsätter eller för att bevisen kontamineras. Risk för fortsatt handling gäller till exempel i det fall då den misstänkte och barnet bor i samma hushåll, då det endast är en kort tid sedan händelsen eller då man upptäckt fysiska skador hos barnet. Risk för kontaminering finns till exempel då en eller båda av familjens vårdnadshavare är misstänkta för brott eller då den misstänkte är någon annan person som bor med barnet, då undersökningen av händelseplatsen t.ex. hemma är ogjord, eller då det är möjligt att man kan göra sig av med tekniska bevis (t.ex. datorer). Då man bedömer hur brådskande en utredning är ska man omedelbart ta reda på åtminstone följande saker:

- bor barnet med den misstänkte och är barnets säkerhet tryggad
- har barnskyddsmyndigheterna en oro för barnets hälsa
- barnets hälsotillstånd: finns det färskta skador som passar in på fysiskt våld

- finns det tidigare barnskyddsanmälningar om våld eller hot om våld
- har man för barnets del övervägt brådskande placering eller omhändertagande
- har barnet haft symptom eller har barnets beteende förändrats
- på vilket sätt har händelserna som misstänks vara brott kommit fram: vem har berättat och med hjälp av hurudana frågor har man fått informationen från barnet

Efter en noggrann bakgrundsutredning kan man anse att ett fall är icke-brådskande då handlingen har varit en enskild handling eller en mindre allvarlig handling som man har kunnat konstatera vara en enskild handling också efter en noggrann bakgrundsutredning, föräldrarna inte har tidigare bakgrund, barnet kan anses vara i en säker miljö, handlingen kan ses som ett smärre brott, som är enskilt också efter noggrann bakgrundsutredning och gärningsmannen är någon utomstående. Också bland de fall som fyller dessa kriterier kan det finnas brådskande fall, och således bör man alltid överväga situationen från fall till fall. Det är också värt att notera att alla dessa saker inte alltid klarnar utan att man hör barnet grundligt, vilket inte längre kan anses ingå i bakgrundsutredningen.

6.2 Val av brottsrubricering

Såsom tidigare konstaterats, kan det vid misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn vara fråga om många olika brott. Barnet kan för det första ha blivit utsatt för flera brott samtidigt, till exempel både sexuellt utnyttjande och annat våld. Detta är skäl att observera då man väljer brottsbenämningen. Om man i fallet misstänker både sexual- och våldsbrott ska båda brottsbenämningarna skrivas i anmälan oberoende graden av deras allvarlighet. Enligt erfarenheten från polismän som specialiserat sig på utredningar av sexual- och våldsbrott mot barn kan det konstateras att om barnet har erfarit sexuellt utnyttjande och lindrig misshandel, blir misshandelsbenämningen ofta ouppmärksam. Så borde det inte vara, eftersom det kan minska på brottets klandervärdighet och således till och med leda till ett för mildt straff.

Man kan behöva använda sig av flera olika brottsbenämningar också i situationer där barnet endast blivit utsatt för sexuellt våld. Detaljer gällande för hur man tillämpar de olika kännetecknen för de olika brottsbenämningarna (när ett brott anses vara innefattat i ett annat brott) behandlas i detta sammanhang för vissa brottsbenämningar i kapitel 6.3²⁹. För varje brottstyp ska man dock alltid komma ihåg att utreda i vilka fall man med samma gärning samtidigt kan misstänka att någon gjort sig skyldig till ett eller flera brott. I fall av sexualbrott mot barn ska man skriva in alla de benämningar vars kännetecken den misstänkta gärningen uppfyller. Till exempel om barnet har blivit utsatt för en handling som det finns skäl att misstänka att uppfyller kriterierna för sexuellt utnyttjande, och barnet blivit ersatt med betalning för det, ska det som misstänkt gärning skrivas både sexuellt utnyttjande av barn och köp av sexuella tjänster av ung person. Detsamma gäller för de paragrafer i strafflagens 20

²⁹ Om att tillämpa kriterier för övriga brottsbenämningar kan man mer detaljerat läsa i till exempel i Lappi-Seppälä m.fl., 2009

kapitel som på benämningnivå inte syftar på barn. Om gärningen fyller kriterierna för sexuellt utnyttjande av barn, grovt sexuellt utnyttjande av barn, köp av sexuella tjänster av ung person eller lockande av barn i sexuella syften, kan gärningen också fylla rekvisitet för något annat brott i strafflagens 20 kapitel (t.ex. våldtäkt), och då bör också det brottets benämning tilläggas i handlingsbeskrivningen. Ett bra exempel på denna lagkonkurrenssituation är avgörandet i fallet HD 2015:50, där personen ansågs skyldig till, förutom sexuellt utnyttjande av barn (fotografier tagna av ett sovande barn), även sexuellt utnyttjande, eftersom gärningen hade riktat sig mot en person i ett hjälplöst tillstånd.

Enligt erfarenheten från polismän specialiserade inom utredningar om misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn finns det utrymme till förbättring för polisen inom detta område. Då det gäller barn koncentrerar man sig oftast bara på de brottsbenämningar som på benämningnivå kopplar handlingen till barn. I dessa fall kan dock någon annan brottsbenämning bli omärkt, vilket kan inverka så att gärningens klandervärdighet underskattas och att den påföljande bestraffningen blir för ringa. I praktiken kunde man vid val av sexualbrottsbenämning först bedöma gärningen mera generellt utan att beakta målsägandens ålder och välja brottsbenämningen i enlighet med detta. Först därefter kunde åldern beaktas och bedömningen ske av vilka andra brottsbenämningar det för med sig. På detta sätt skulle alla tänkbara misstänkta brottsrubriceringar bli uppmärksammade i utredningen.

Förutom att påverka klandervärdigheten påverkar en sakenlig brottsrubricering många praktiska saker under undersökningens gång. Brottsbenämningen spelar roll bl.a. då man använder sig av tvångsmedel eftersom man till exempel i fall av lindrig misshandel inte kan gripa den misstänkte på basis av principen som hänger ihop med krav på maximistraff. Användningen av teleavlyssning är möjligt bl.a. vid misstanke om sexuellt utnyttjande av barn eller dess grova gärningsform, samt grov spridning av barnpornografisk bild. Teleövervakning är möjlig förutom bl.a. i samband med misstanke om grov misshandel (strängaste straffet minst fyra år), utnyttjande av person som är föremål för sexhandel och koppleri, också vid lockande av barn i sexuella syften.³⁰

Valet av brottsbenämning görs tillsammans med undersökningsledaren och åklagaren. Man bör genast i förundersökningens början förhandla om saken med åklagaren så att man inte bara väljer rätt brottsrubricering utan också beaktar den eventuella förekomsten av flera samtidiga brottsrubriceringar och vilka stödåtgärder sakens utredning kräver. Detta möjliggör att man i förundersökningen inleder utredningen av händelserna på sådant sätt som tjänar åtalsprövningen och en möjlig rättegång på bästa sätt.

---

30 Mera om utvidgandet av tillämpningen av teleavlyssning vid brott gällande sexuellt utnyttjande av barn RP 14/2013: 41 och mera om utvidgandet av tillämpningen av teleövervakning vid brott gällande lockande av barn i sexuella syften RP 14/2013: 43

6.3 Brottbenämningar

6.3.1 Misshandel

För misshandel mot barn finns inga egna, enbart för barn menade brottbenämningar. För misshandelsbrotten används därför samma brottbenämningar med samma kännetecken som för misshandelsbrott mot vuxna. I det följande har kännetecknen för misshandel, grov misshandel och lindrig misshandel beskrivits enligt strafflagen. Utöver dessa gärningar beskrivs också följande gärningar i strafflagens 21 kapitel: dråp (SL 21:1), mord (SL 21:2), dråp under förmildrande omständigheter (SL 21:3), barnadrap (SL 21:4), dödsvållande (SL 21:8), grovt dödsvållande (SL 21:9), vållande av personskada (SL 21:10), grovt vållande av personskada (SL 21:11), deltagande i slagsmål (SL 21:12), framkallande av fara (SL 21:13), utsättande (SL 21:14) och försummande av räddningsåtgärd (SL 21:15). Också dessa kan komma ifråga i fall av brott mot barn³¹.

Misshandel (SL 21:5)

Den som begår fysiskt våld mot någon eller som utan att begå sådant våld skadar någons hälsa, tillfogar honom smärta eller försätter honom i medvetlöshet eller något annat motsvarande tillstånd, skall för misshandel dömas till böter eller fängelse i högst två år.

Försök är straffbart.

Grov misshandel (SL 21:6)

Om vid misshandel

- 1) någon tillfogas svår kroppsskada eller en allvarlig sjukdom eller försätts i livshotande läge,
- 2) brottet begås på ett synnerligen rått eller grymt sätt, eller
- 3) används skjut- eller eggvapen eller något annat jämförbart livsfarligt hjälpmedel och brottet även bedömt som en helhet är grovt, skall gärningsmannen för *grov misshandel* dömas till fängelse i minst ett och högst tio år.

Försök är straffbart.

Lindrig misshandel (SL 21:7)

Om misshandeln, med hänsyn till att våldet, kränkningen av den kroppsliga integriteten eller den skada som tillfogats offrets hälsa har varit mindre betydande eller med beaktande av andra omständigheter vid brottet, bedömd som en helhet är ringa, skall gärningsmannen för lindrig misshandel dömas till böter.

Skillnaden mellan lindrig, ordinär och grov misshandel tolkas i fall av barn något annorlunda än för vuxna. Detta beror på att man alltid utvärderar helheten då kännetecknen för lindrig eller grov misshandel uppfylls, ur antingen ett förmildrande eller skärpande perspektiv. Att det är fråga om ett barn påverkar denna helhetsbe-

---

31 Exempel på misshandelsbrott finner man i Tolvanen & Vuento, 2012

dömning väsentligt. Som rekommendation kan konstateras att då ett barn blivit utsatt för misshandel ska det med tanke på helheten sällan vara en förmildrad gärning som i förundersökningen kunde bedömas som lindrig misshandel. I ett senare skede av processen kan bedömningen dock förändras.

Fall av barnaga, som allt oftare också anmäls till polisen, har på sistone väckt mycket diskussion. Handlingar som klassas som barnaga såsom till exempel örffilar eller fingerknäppningar har varit förbjudna enligt lag i Finland i 30 år (BVL³²). Med förändringarna i barnskyddslagen har man de senaste åren strävat efter att också dessa gärningar aktivt anmäls till polisen. Polisen ska därmed också ingripa i dessa på samma sätt som för andra misshandelsbrott. Om en gärning, även en örffil eller ett slag, fyller kriterierna för något brott ska en brottsanmälan skrivas och fallet utredas. Även dessa brott hör under allmänt åtal.

Likaså har åtgärder gällande religiös omskärelse väckt mycket diskussion. Gällande uppfyllandet av brottsrekvisiten för misshandel i fall som motsvarar de ovan nämnda, har högsta domstolen gjort linjedragningar med sina beslut HD 2016:24 och HD 2016:25, vilka det lönar sig att bekanta sig med ifall ett motsvarande fall kommer emot i utredningsarbetet.

6.3.2 Sexualbrottsbenämningar

För sexualbrott mot barn finns flera brukbara brottsbenämningar. De brottsbenämningar i strafflagens 20:e kapitel som kopplar brottsmisstanken till barnet redan på nivån av brottsbenämningen är sexuellt utnyttjande av barn (SL 20:6), grovt sexuellt utnyttjande av barn (SL 20:7), köp av sexuella tjänster av ung person (SL 20:8a), lockande av barn i sexuella syften (SL 20:8b) och besökande av en barnpornografisk föreställning (SL 20:8c). Dessutom nämner strafflagens 17:e kapitel grov spridning av barnpornografisk bild (SL 17:18a), olaglig visning eller spridning av bildprogram bland minderåriga (SL 17:18b) innehav av barnpornografisk bild (SL 17:19) och samlag med nära släkting (SL 17:22).

Utöver dessa, finns i strafflagen nämnda de sexualbrottsbenämningar som kan komma i fråga både gällande vuxna och barn. Dessa är våldtäkt (SL 20:1), grov våldtäkt (SL 20:2), tvingande till sexuell handling (SL 20:4), sexuellt utnyttjande (SL 20:5), sexuellt antastande (SL 20:5), utnyttjande av person som är föremål för sexhandel (SL 20:8), koppleri (SL 20:9) och grovt koppleri (SL 20:9a). I strafflagens 20:e kapitel definieras också vad som menas med samlag och sexuell handling. Med samlag avses enligt definitionen inträngande med könsorgan i en annans kropp eller sexuellt inträngande i en annans könsorgan. Med sexuell handling avses däremot en handling som har en väsentligt sexuell innebörd med hänsyn till gärningsmannen och den som handlingen riktade sig mot samt omständigheterna vid handlingen (SL 20:10).

I det följande behandlas de brottsbenämningar som på benämningnivå har att göra med barn och som finns i strafflagens 20:e kapitel. Enligt polismän som spe-

---

32 BVL 1 § definierar många saker gällande barns välmående och där förbjuds underkuvning, disciplinstraffningar fysiskt eller annan kränkande behandling, riktat mot barn.

cialiserat sig på misstankar om våld- och sexualbrott mot barn är gränsdragningarna mellan dessa benämningar de svåraste och därför fokuseras det här på dessa gärningar. Det har även kommit förändringar i dessa benämningar då strafflagen förnyades, varför en noggrannare behandling är till nytta³³.

Sexuellt utnyttjande av barn (SL 20:6)

”Den som genom beröring eller på något annat sätt utsätter ett barn som är under 16 år för en sexuell handling som är ägnad att skada barnets utveckling eller förmår barnet att företa en sådan handling, ska för sexuellt utnyttjande av barn dömas till fängelse i minst fyra månader och högst fyra år.

För sexuellt utnyttjande av barn döms också den som har samlag med ett barn som inte har fyllt 16 år, om inte brottet bedömt som en helhet är grovt på det sätt som avses i 7 § 1 mom. För sexuellt utnyttjande av barn döms dessutom den som handlar på ett sätt som avses i 1 mom. eller ovan i detta moment med ett barn som har fyllt 16 men inte 18 år, om gärningsmannen är barnets förälder eller står i en ställning till barnet som motsvarar en förälders och bor i samma hushåll som barnet.

Försök är straffbart.”

Kriterierna för sexuellt utnyttjande är således en ålder under 16 år, en sexuell handling och att handlingen skadar barnets utveckling. Det sista kriteriet innebär att det räcker att handlingen på ett allmänt plan skadar barnets utveckling. Således påverkas inte straffbarheten av om handlingen specifikt påverkar det ifrågavarande barnets utveckling. En sexuell handling kan vara många olika saker³⁴. I praktiken kan handlingen vara mycket mild. Handlingarna kan innebära kyssande, att klä av kläder, smekande, berörande, slickande av könsorgan, inträngning med föremål i könsorganen eller försök till samlag. Också att skicka meddelanden med sexuell ton på nätet fyller kriterierna för sexuellt utnyttjande av barn. Dessutom räcker det att man får ett barn att utföra en sexuell handling för att fylla kriterierna. En sådan handling kan till exempel vara det att gärningsmannen får barnet att onanera framför en kamera över Internet.

Det är fråga om sexuellt utnyttjande av barn där barnet är över den så kallade skyddsåldersgränsen, d.v.s. ett barn som har fyllt 16 men inte 18 år, i de fall som gärningsmannen är barnets förälder eller står i en ställning till barnet som motsvarar en förälders och bor i samma hushåll som barnet (till exempel en förälder i ett placementshem). Om gärningsmannen inte är en förälder eller står i liknande ställning till barnet som motsvarar en förälders och inte bor med barnet, kan det vara fråga om sexuellt utnyttjande i enlighet med strafflagens 20 kapitel 5 §.

I fallet HD 2015:50 (röstrn. 3–2) vid högsta domstolen har det varit frågan om huruvida brottsrekvisiten för sexuellt utnyttjande av barn uppfylls. A hade med sin telefon filmat och tagit sju fotografier av 7-åriga B:s nakna nedre kropp och könsorgan då denne sov. B var inte medveten om A:s gärning. Enligt grunderna i högsta

33 Om andra sexualbrotts rekvisit och brottsrubriceringars förhållande till varandra kan man till exempel läsa i Lappi-Seppälä, 2013 eller Frände m.fl., 2014

34 Om sexuella handlingar kan man noggrannare läsa i Ojala, 2012: 73

domstolens beslut ansågs gärningen ämnad för att skada B:s utveckling, och A ansågs skyldig till sexuellt utnyttjande av barn. Eftersom gärningen hade riktat sig mot en person i ett hjälplöst tillstånd, ansågs A skyldig även till sexuellt utnyttjande.

Grovt sexuellt utnyttjande av barn (SL 20:7)

”Om

- 1) gärningsmannen har samlag med ett barn som inte har fyllt 16 år eller, i ett fall som avses i 6 § 2 mom., med ett barn som har fyllt 16 men inte 18 år, eller
- 2) vid sexuellt utnyttjande av barn
  - a) brottet begås mot ett barn vars ålder eller utvecklingsnivå är sådan att brottet är ägnat att orsaka barnet synnerlig skada,
  - b) brottet begås på ett synnerligen förödmjukande sätt, eller
  - c) brottet är ägnat att orsaka barnet synnerlig skada på grund av det speciella förtroende som barnet hyser för gärningsmannen eller på grund av att barnet på något annat sätt står i särskilt beroende ställning till gärningsmannen, och brottet även bedömt som en helhet är grovt, ska gärningsmannen för *grovt sexuellt utnyttjande av barn* dömas till fängelse i minst ett och högst tio år. Försök är straffbart.”

I lagens förarbete konstateras att utgångspunkten är att samlag med barn fyller kriterierna för grovt sexuellt utnyttjande av barn, i de fallen då gärningen som helhet bedöms som grov. Om gärningen som innehåller samlag som helhet inte bedöms som grov är det fråga om sexuellt utnyttjande av barn³⁵.

Som sexuellt utnyttjande av barn eller grovt sexuellt utnyttjande av barn anses ändå inte en handling om den inte kränker den sexuella självbestämmanderätten för den som utsattes för handlingen och det inte råder någon stor skillnad i ålder samt själslig och kroppslig mognad mellan parterna (RL 20:7a). En klar gräns för när en handling inte ska anses som sexuellt utnyttjande på grund av åldersskillnaden mellan parterna är svår att definiera. I allmänhet kan man konstatera att man inte ska anse sexuellt umgänge mellan två jämnåriga eller med ungefär ett års åldersskillnad vara ett brott³⁶, om inte det i deras psykiska eller kroppsliga mognad detta till trots finns en betydande skillnad. Man bör dock komma ihåg att handlingen kan fylla kriterierna för något annat brott i förhållanden mellan unga (t.ex. våldtäkt).

Kriterierna för antingen sexuellt utnyttjande av barn eller grovt utnyttjande av barn kan också uppfyllas samtidigt med kriterierna för våldtäkt. Det är fråga om våldtäkt då man genom våld på person eller med hot om sådant våld tvingar någon till samlag. Anmärkningsvärt är också att det för att uppfylla kriterierna för sexuellt utnyttjande inte krävs ett element av våld eller hot om våld. Således borde handlingar som innehåller våld eller hot om våld alltid utredas som våldtäkt. Om personen som våldtar också förorsakar en allvarlig skada, ett livshotande tillstånd, brottet

---

35 RP 282/2010: 105

36 RP 6/1997 rd, del 6/7, detaljerade motiveringar till brotten i strafflagens 20 kapitel. I beredningen av RP 282/2010 konstaterades det att det inte finns behov att på nytt granska de motiveringar som funnits i tidigare förarbeten för begränsningsstadgandena, så för den delen kan linjedragningarna i RP 6/1997 fortfarande anses fungera som stöd för tolkningen.

har utförts på ett synnerligen grymt eller förödmjukande sätt eller det har använts skjut- eller eggvapen eller något annat livsfarligt hjälpmedel eller annars hotats med allvarligt våld och våldtäkten även som helhet bedöms vara grov är det fråga om grov våldtäkt.

Lockande av barn i sexuella syften (SL 20:8b)

”Den som föreslår ett möte eller andra kontakter med barn så att det av förslagets innehåll eller av omständigheterna annars framgår att syftet är att på det sätt som avses i 17 kap. 18 § 1 mom. tillverka bilder eller bildupptagningar som på ett sedlighetsårande sätt visar ett barn eller att rikta ett brott som avses i 6 eller 7 § i detta kapitel mot ett barn, ska för lockande av barn i sexuella syften dömas till böter eller fängelse i högst ett år.

Om inte strängare straff för gärningen föreskrivs någon annanstans i lag, döms för lockande av barn i sexuella syften också den som lockar en person som är under 18 år att ha samlag eller företa någon annan sexuell handling på ett sätt som avses i 8 a § eller uppträda i en anordnad pornografisk föreställning.

Försök till ett brott som avses i 2 mom. är straffbart.”

Paragrafen innehåller två olika handlingssätt på vilka man kan göra sig skyldig till lockande av barn i sexuellt syfte, det vill säga så kallad ”grooming”. Dessa olika situationer är det skäl att behandla åtskilt.

Grooming kan komma på fråga vid en handling i vilken gärningsmannen lockat barnet att mot ersättning erbjuda sexuella tjänster eller uppträda på ett anordnad pornografisk föreställning (bestämmelsens 2.moment). Försök till detta handlingssätt är straffbart.

En person kan också göra sig skyldig till grooming ifall han eller hon föreslår en träff eller annat umgänge med barnet så att det från förslagets innehåll eller omständigheter framgår att gärningsmannen har för avsikt att utnyttja barnet sexuellt eller tillverka barnpornografiskt material (bestämmelsens 1.moment). I dessa fall är det fråga om gärningar som föregår spridande av barnpornografiskt material, sexuellt utnyttjande av barn eller grovt sexuellt utnyttjande av barn, det vill säga: det är fråga om en förberedande gärning. Det är fråga om försök i de fallen där gärningsmannen har inlett brottshandlingen och fått till stånd en risk för att brottet ska uppfyllas. Det är också fråga om försök då risken inte har uppstått men då det har varit en slump att risken inte fötts. Risk för att brottet ska uppfyllas finns i alla fall då ett förslag genast går att förverkligas. Straffbarheten förutsätter att det ur förslagets innehåll eller kontext framgår att gärningsmannen haft för avsikt att rikta brottet i någotdera momentet mot ett barn. Gärningsmannens avsikt ska således kunna framgå från utifrån märkbara objektiva omständigheter³⁷. Försök till denna form av brottet är inte straffbart.

I praktiken innebär detta att gärningsmannen senast efter förslaget handlar på ett sådant sätt som tyder på avsikt att göra det brott som avses i paragrafen. Gärningsmannen har dock kunnat förbereda sig på att genomföra ett brott redan då denna har diskuterat med barnet, vilket kan framkomma i innehållet av diskussionen och förslaget.

---

37 RP 282/2010: 106–108

Som exempel på andra utifrån märkbara omständigheter inom straffstadgandena kan nämnas skapandet av förutsättningar för att skapa barnpornografiskt material (till exempel att skaffa andra deltagare, inspelningsutrustning, för framställandet behövliga utrymmen eller kulisser), att reservera ett avvikande utrymme (till exempel ett hotellrum) för träffen, eller ordnandet av tidpunkten eller platsen på något annat sätt så att inga andra personer är på kommande (till exempel att träffas på någon avlägsen plats eller vid en sen tidpunkt). Gärningsmannen kan också skaffa behövlig utrustning åt barnet (till exempel installera en webbkamera till datorn) som man har för avsikt att utnyttja för att göra ett brott.³²

En handling som uppfyller rekvisiten för den senare nämnda formen av grooming (bestämmelsens 1.moment) är ibland svår att avgränsa i förhållande till sexuellt utnyttjande av barn eller försök till utnyttjande, eftersom att berätta om sexuellt laddade saker eller att skicka sexuellt färgade meddelanden till barn också fyller kriterierna för sexuellt utnyttjande av barn. Förhållandet mellan dessa två brott kulminerar därför ofta i avsikt och uttryckandet av avsikt. Gärningsmannen kan dömas för lockande av barn i sexuella syften om gärningsmannen fört en diskussion med barnet eller den unga utan att berätta sexuellt laddade saker och uppträder som yngre än sin riktiga ålder och samtidigt föreslår en träff i till exempel ett hotellrum. Om det dessutom ingår berättande av sexuellt laddade saker eller skickande av sexuellt färgade meddelanden i umgänget, kan handlingen fylla kriterierna för sexuellt utnyttjande. Försök till sexuellt utnyttjande fylls även om berättande av sexuellt laddade saker eller skickande av sexuellt färgade meddelanden inte har förekommit, men det finns en risk för att detta skulle göras. Om det till umgänget också hör berättande av sexuellt laddade saker eller skickandet av sexuellt färgade meddelanden till ett barn kan kriterierna för sexuellt utnyttjande uppfyllas redan i denna handling. Kriterierna för försök till sexuellt utnyttjande fylls även om man inte ännu berättat sexuellt laddade saker eller skickat sexuellt färgade meddelanden, men då det finns en fara för att detta ska ske. En fara finns om det förslagna umgänget går att förverkliga med detsamma. Förslag för en senare träff innebär i allmänhet inte ännu inte en fara för ett utnyttjande, men om till exempel en bildkontakt mellan gärningsmannen och barnet finns tillgänglig och umgänget via den kontakten genast är möjlig, kan kriterierna för försök till utnyttjande uppfyllas. Om gärningen har framskridit till försök att utnyttja ska gärningsmannen inte skilt dömas för lockande av barn till sexuell handling eftersom det innefattas i försöket.³²

I praktiken har användningen av paragrafen som beskriver lockande av barn i sexuella syften på det hela taget blivit knapp eftersom gärningen typiskt också fyller kriterierna för sexuellt utnyttjande av barn eller försök till detta. Utmaningen med brottet om lockande av barn i sexuella syften har också varit det att det inte i samband med dessa brott är möjligt att använda teleövervakning fastän en stor del av dessa brott uttryckligen har att göra med diskussioner över Internet.

Nuförtiden är teleövervakning dock möjligt även i situationer där det är frågan om en misstanke om lockande av barn i sexuella syften. I övriga fall får förundersökningsmyndigheten (TvML 10:7) med samtycke av den som är misstänkt för brott, en målsägande, ett vittne eller någon annan person, rikta teleövervakning mot en tele-

adress eller teleterminalutrustning som den berörda personen innehar, om det finns skäl att misstänka ett brott för vilket det strängaste föreskrivna straffet är fängelse i minst två år eller utnyttjande av person som är föremål för sexhandel. Därutöver är teleövervakning möjlig bl.a. i situationer var det är frågan om en misstanke om lockande av barn i sexuella syften³⁸.

Köp av sexuella tjänster av ung person (SL 20:8a)

”Den som genom att utlova eller ge en ersättning får någon som är under 18 år att ha samlag eller företa någon annan sexuell handling, ska för köp av sexuella tjänster av ung person dömas till böter eller fängelse i högst två år. (20.5.2011/540)

För köp av sexuella tjänster av ung person döms även den som använder i 1 mom. avsedda sexuella tjänster, för vilka någon annan har utlovat eller givit ersättning.

Försök är straffbart.”

Ur gärningens kriteriers synvinkel är det väsentligt att de sexuella tjänsterna inleds som följd av ett löfte om ersättning eller efter att ersättningen getts. Det räcker att ersättningen åtminstone utlovas före den sexuella handlingen utförs även om själva ersättningen skulle skötas först efter handlingen. Gåvor eller andra finansiella arrangemang som har att göra med vänskapsförhållanden eller romantiska förhållanden gör inte sexuellt umgänge inom dessa förhållanden straffbart. Ersättningen behöver inte vara pengar utan det kan handla om att betala ett föremål, en resa, en utgift eller att erbjuda en lägenhet till den andra. Som ersättning skulle också kunna vara att godkänna en studieprestation. Då man överväger straffbarheten ska den unga inte anses ha gjort sig skyldig till ett brott, även om köpet av sexuella tjänster har skett på den ungas initiativ.³⁹

Som försök anses en gärning inom vilket man har lovat ge eller gett ersättningen, men målet för gärningen har inte ännu påbörjat den sexuella handlingen. Gärningsmannen har i dessa fall påbörjat brottet och således förorsakat en fara för att brottet ska genomföras.

6.4 Förhandsanmälan till åklagaren

I fall av misstankar om våld mot barn eller sexuellt utnyttjande av barn ska åklagaren tas med i utredningen genast från början så att man i förundersökningen har möjlighet att inleda undersökningen på ett sådant sätt som tjänar åtalsprövningen och en eventuell behandling i rätten så väl som möjligt. I fall av brott mot barn ska därför en förhandsanmälan till åklagaren göras i enlighet med förundersökningslagens 5 kap 1 §. Enligt de nuvarande stadgandena ska en anmälan till åklagaren göras då straffminimum för det undersökta brottet är fängelse i fyra månader, om det till det undersökta brottet sannolikt kommer att förekomma häktning av den misstänkta eller försättande av denne i reseförbud, det finns barnskyddsåtgärder kopplade till det

38 Mera om utvidgandet av teleövervakning till att gälla lockande av barn i sexuella syften i RP 14/2013: 43

39 RP 6/1997; RP 221/2005: 52–55; RP 282/2010: 50–51.

utreda brottet, eller då det i förundersökningen ingår åtgärder som ersätter delar av huvudförhandlingen.⁴⁰ Således ska en förhandsanmälan i praktiken alltid göras vid fall av brott mot barn.

Enligt riksåklagarmyndighetens allmänna anvisning till åklagare ska ärendet efter polisens förhandsanmälan i åklagarämbetet tilldelas en åklagare som ska ta kontakt med fallets undersökningsledare⁴¹. Om åklagarens kontakttagande inte sker snabbt ska undersökningsledaren ta kontakt med åklagarämbetet. Åklagaren bör involveras genast från början. Anmälan till åklagaren ska således göras genast, så att åklagaren aktivt kan delta i undersökningen ända från och med planeringen av den samma.

Efter anmälan till åklagaren ska undersökningsledaren och åklagaren arrangera ett inledande möte på vilket man kommer överens om saker som har att göra med utredningen. Dessa är saker som har att göra med assistens, intressebevakare och stödperson, i första hand för målsäganden, och även med assistens för den misstänkte. Dessutom ska man komma överens om hur hörandet av barnet organiseras, om möjlighet till motförhör och om övrig anskaffning av bevisföring och om i vilken ordning undersökningsåtgärderna genomförs. På samma sätt hör även bestämmandet av offrets skyddsbehov och nödvändigheten av specialåtgärder i förundersökningen och rättegången till ärenden som diskuteras tillsammans. Om det i fallet finns skäl att överväga frågor kring preskription av åtalsrätten ska dessa diskuteras på det inledande mötet. På mötet kommer man överens om brottsrubricering för det brott som utreds och funderar på eventuella konkurrensfrågor, man går igenom offentlighets och sekretessfrågor och eventuella övriga specialfrågor. Under mötet är det också skäl att kontrollera att man gjort en barnskyddsanmälan i ärendet. Detaljerade uppgifter om innehållet i det inledande mötet hittas i anvisningen om förundersökningssamarbete⁴². Om bestämmandet av offrets skyddsbehov finns i anvisningens 9 kapitel.

I praktiken är det skäl att på det inledande mötet behandla undersökningsplanen för fallet. Dessutom ska undersökningsledaren och åklagaren bestämma om tidpunkt för uppdatering av undersökningsplanen. Syftet med detta är att försäkra sig om att undersökningsledaren och åklagaren regelbundet diskuterar hur undersökningen framskrider och bekantar sig med det material som samlats. Dessutom är det skäl att diskutera tidtabellen för undersökningen.

6.5 Undersökningsplan

Undersökningsledaren ska göra upp en skriftlig undersökningsplan för ärenden som är mer krävande än vanligt⁴³. Misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn är i regel alltid svårare ärenden än vanligt, och en utredningsplan bör framförallt göras i omfattande eller komplicerade fall. Det är ändå skäl att anpassa undersökningsplanen enligt det sätt som det undersökta ärendets art, omfattning och detaljer förutsät-

---

40 RÅ, 2013a; RÅ, 2013b; Polisstyrelsen, 2013d

41 RÅ, 2013b

42 RÅ, 2013a

43 RP 222/2010

ter. Behovet av en undersökningsplan ska diskuteras mellan undersökningsledare och åklagare. Man kan låta bli att göra en undersökningsplan endast ifall undersökningsledaren och åklagaren tillsammans så kommit överens. För polisens del är undersökningsplanen således på undersökningsledarens ansvar.

Undersökningsplanen är ett bra arbetsredskap för samarbetet med åklagaren. I praktiken är undersökningsplanen ett dokument i vilket man skriver vilka åtgärder man planerar genomföra inom det ärende som utreds, så att man i enlighet med de uppgifter man har tillgängliga kan komma till det resultat som man försöker uppnå.

Uppgörandet av planen förutsätter att man överväger möjliga utredningsspår, det vill säga vilka möjliga alternativa händelsebeskrivningar som finns för brottsmisstanken (hypoteser). Undersökningsplanen fungerar som en slags minneslista för förundersökningsåtgärderna. Med hjälp av denna försäkras man sig om att alla krävda och nödvändiga förundersökningsåtgärder vidtas.

En modellblankett för undersökningsplanen finns tillgänglig via polisförvaltningens dokumenthanteringssystem Kameleon, men planen måste inte nödvändigt vis följa en viss förutbestämd modell. Det är bra att notera åtminstone följande saker i undersökningsplanen: en kort beskrivning över händelserna och brottsbenämningarna, hurudan person- och dokumentbevisföring som man avser skaffa och vad man försöker bevisa med dessa, tvångsmedel, brottsnytta och andra undersökningsåtgärder och en schemaläggning av dessa. Även frågor om intressebevakare är bra att notera i planen, likaså utredandet av offrets skyddsbehov som utfört åtgärd och de specialåtgärder som vidtagits på grund av det, med andra ord utredningens slutresultat. Det är också skäl att skriva in hur förverkligandet av undersökningsplanen ska ske. Med detta menas ett omnämmande om vem som fungerar som undersökningsledare, utredare och åklagare, om tidpunkten för underrättelsen till åklagaren, för inledandet av förundersökningen, det uppskattade datumet för avslutning och om samarbete med andra myndigheter. Ett exempel på en undersökningsplan finns i denna boks bilaga 1.

Att uppdatera undersökningsplanen är viktigt eftersom de undersökta ärendena ofta förändras i och med att undersökningen framskrider. Genom att uppdatera planen försäkras man sig om att åklagare och polis har samma syn på målet för förundersökningen och dess omfattning under hela förundersökningen. Genom att uppdatera försäkras man också om att förundersökningen motsvarar det som åklagaren förväntar sig. På samma gång försäkras man sig också om att informationen, personutbyten till trots, förmedlas på rätt och tillräckligt sätt till den nya personen under förundersökningen. Beroende på ärendets art kan undersökningsplanen vara mer koncentrerad eller mer omfattande.

Eftersom undersökningsplanen är ett dokument som kan eller har kunnat påverka sakens behandling är utgångspunkten att parterna har rätt att ta del av den (MyndOffL 11 §). Överlåtandet av undersökningsplanen till parterna kan dock skjutas upp om ett överlåtande kan skada ärendets utredning. I detta fall är det fråga om ett begränsande av partens rätt till information på samma sätt som det är möjligt för resten av förundersökningsmaterialet (FöUL 4:15).

En av undersökningsplanens viktigare målsättningar är införskaffandet av tillräckligt bevismaterial i ärendet. Reglerna gällande vittnesmål har ändrats fr.o.m. början av år 2016, men i detta verk är det inte ändamålsenligt att behandla vittnesmål i någon större utsträckning än till vissa särdrag⁴⁴.

6.6 Hypotesformulering

En viktig del av planeringen av undersökningen är att fundera på alternativa förklaringar till misstanken. Dessa alternativa förklaringar kallas hypoteser och kan jämföras med undersökningsspår. Målsättningen med ett hypotestänkande är att man söker alternativa förklaringar för eller emot en misstanke och att dessa förklaringar aktivt testas under utredningens lopp. Hypoteserna är speciellt centrala arbetsredskap då man hör ett barn.

Det är väsentligt i uppgörandet av hypoteserna att fundera på vad de saker man lyft fram i anmälan, såsom skador på barnet, barnets berättelser eller avvikande beteende, kan bero på. I förundersökningen ska man inte sträva efter att hitta stöd endast för en brottsmisstanke. Det styr undersökningen för mycket i en viss riktning. Att bara bekräfta en brottsmisstanke är också emot principerna för en rättvis rättegång. I förundersökningen bör man reda ut och ta i beaktande både de omständigheter och bevis som talar emot den för brott misstänkte, och de som talar för honom eller henne (FöUL 4:1). Vid undersökandet av brottsmisstanken bör man i stället ur ett bredare perspektiv fundera på vad det kan vara fråga om i fallet, och på basis av denna bedömning anteckna alternativa förklaringar, det vill säga hypoteser, så att man med den bevisföring man fått kan utvärdera vilken av hypoteserna som får mest stöd.

Formuleringen av alternativa förklaringar förutsätter framför allt i fall av mindre barn, att man skaffar sig förhandsuppgifter om familjens situation. Till exempel i en situation där man på basis av barnets skador misstänker att barnet blivit utsatt för våld är det skäl att utreda om skadorna kunde ha uppstått utan våld. Ett sådant händelseförlopp utgör då en alternativ hypotes för en misstanke om misshandel. Det är också skäl att uppdatera hypoteserna under förundersökningens gång. Till exempel kan det i intervjuerna med föräldrarna framkomma saker som utgör nya alternativa hypoteser.

I fallen där det till exempel finns bild- eller videomaterial på skadorna och på så vis också på det misstänkta våldet som riktats mot barnet, finns det i praktiken inga alternativa förklaringar, förutom nämnda frivilliga förklaring till skadornas ursprung. Då är hörandenas och de övriga förundersökningsåtgärdernas syfte att samla in så mycket information som möjligt om det skedda och om den eventuella alternativa förklaringen till skadornas ursprung. Om inget klart material finns, är det skäl att fundera på hypoteserna: ju svagare misstanke, desto grundligare görs detta. Om till exempel misstanken har väckts från att barnet spontant och tydligt börjat berätta åt en ur misstankens synvinkel neutral person, är utgångspunkten att misstanken är stark. Om misstanken istället har väckts hos en vuxen på grund av diffusa symptom

---

44 Mer ingående om vittnesmål kan man läsa i Rautio & Frände, 2016, Pölonen & Tapanila, 2015 och Jokela, 2015.

hos barnet finns det ofta flera alternativa och statistiskt mer troliga förklaringar än fysiskt våld eller sexuellt utnyttjande. Speciellt vid misstankar om sexuellt utnyttjande är det ofta oklart om ett brott överhuvudtaget skett och då har de alternativa förklaringarna en viktig position. I det följande beskrivs exempel på hypoteser för en misstanke om sexuellt utnyttjande.

- Ett utnyttjande har skett på det misstänkta sättet av den misstänkte
- Ett utnyttjande har skett, men den skyldige är någon annan än den huvudsakliga misstänkte
- Ett utnyttjande har inte skett, utan det är fråga om ett missförstånd och en begäran om utredning som gjorts i god tro
- Barnet är psykiskt sjukt och har därför symptom
- Ett utnyttjande har inte skett utan det är fråga om en oskäligen angivelse och en oärligt gjord begäran om utredning
- Det går inte att uttala sig om misstanken om utnyttjande är sann eller inte eftersom man har påverkat bevismaterialet (t.ex. barnet har blivit påverkat)

6.7 Att skaffa förhandsuppgifter inför förundersökningen

I början av förundersökningen då undersökningsplanen uppgörs är det skäl att fundera på hurdana förhandsuppgifter som behövs för uppgörandet av hypoteserna. Förhandsuppgifterna hjälper då undersökningen framskrida, men de tjänar också ett syfte då undersökningsplanen uppgörs. Viktiga förhandsuppgifter är information om barnets levnadsförhållanden såsom till exempel vårdnadskonflikter mellan föräldrarna eller andra konflikter mellan parterna, föräldrarnas misstroende mot barnets vårdanstalt, svåra familjeförhållanden, m.fl.

Polisen ska alltid be om uppgifter gällande barnet och familjen från barnskyddet om inte dessa automatiskt kommit tillsammans med begäran om utredning. Enligt polislagen (4:2) har polisen rättighet att få behövlig information och handlingar av myndigheter om inte överlämnande av informationen eller handlingarna till polisen eller användning av informationen som bevis uttryckligen har förbjudits eller begränsats i lag. Dyliga förbud finns inte i lagstiftningen som berör socialverket, och utgångspunkten är att socialarbetaren är skyldig att överlämna klientinformation till polisen för förundersökningen om polisen så begär.

Även barnets tidigare hälsouppgifter kan vara betydelsefulla förhandsuppgifter. Det finns dock begränsningar i möjligheten att ta del av dessa. Om det är fråga om ett brott som kan leda till ett minst sex års fängelsestraff, ett försök till sådant brott eller delaktighet i sådant kan hälsovårdspersonalen överlåta uppgifter gällande denna person utan partens samtycke (RB 17:14; FöUL 7:8,3; FöUL 7:9,3; TvML 7:3). Om det är fråga om en misstanke för ett mildare brott krävs i regel alltid partens tillstånd för att överlåta hälsouppgifter. Enligt den nuvarande lagstiftningen är ett undantag till detta de misshandels- och sexualbrott som riktats mot barn, om vilka en läkare gjort en anmälan till polisen på det sätt som barnskyddslagen förpliktar (BSL 25 §). I och med denna anmälningsskyldighet ska läkaren också ge de uppgifter om barnet

på vilka misstanken baserar sig⁴⁵. De stadganden som har att göra med överlåtelse av information har närmare behandlats i kapitel 4.3. Dessutom kan förhandsuppgifter också bes om från till exempel daghem, skola och rådgivning, om det anses nödvändigt. Liksom socialarbetarna får även dagvårdens, skolans och rådgivningens personal med stöd i polislagen överlåta information för förundersökningen.

Ibland kan även föräldrars hälsouppgifter vara betydelsefulla då man bedömer barnets levnadsförhållanden och deras inverkan på misstanken. Då en förälder är misstänkt för ett brott utgör föräldrarnas hälsouppgifter ofta mycket relevant information. Föräldrarnas hälsouppgifter kan också vara väsentliga i de situationerna då en förälder inte är den som misstänks. Till exempel föräldrarnas psykiatriska problem eller rusmedelsproblem kan utsätta barnet för utnyttjande, och kännedom om problematiken kan således tillföra perspektiv till utredningen. Ur stadgandenas synvinkel är det inte entydigt att man har rätt till hälsouppgifterna. Centralt är frågan om föräldern är misstänkt för brottet eller inte.

Enligt förundersökningslagen (1:2) utreds vid förundersökningen enligt vad ärendets art förutsätter det misstänkta brottet, de förhållanden under vilka det har begåtts och den skada som har orsakats. Utmaningen är i att avgöra när det ingår i vad ärendets art förutsätter att utreda föräldrarnas hälsouppgifter. Om en förälder är misstänkt för brottet kan gärningsmannens psykiatriska och somatiska problem vara sådana uppgifter som vore skäl att ta i beaktande då man utreder omständigheterna för ett brott. Uppgifterna har även betydelse då man besluter om brottspåföljder. I dessa fall anses det oftast motiverat att skaffa föräldrarnas hälsouppgifter. Om föräldern inte är misstänkt för brottet ska behovet prövas enligt fall.

Utgångspunkten är att den information som finns i patientjournaler är sekretessbelagda och att den inte får överlåtas till en utomstående utan patientens skriftliga samtycke (PatientL). Om föräldern ger sitt skriftliga samtycke kan man således överlåta föräldrarnas patientjournaler utan hinder av sekretessbestämmelserna, vare sig föräldern är misstänkt för brottet eller inte. I lag stadgas dock att undantag från kravet på samtycke kan göras om det uttryckligen i lag stadgas om rätten till information. Enligt polislagen (4:2) har polisen rätt att få behövlig information och handlingar av, om inte överlämnande av informationen eller handlingarna till polisen eller användning av informationen som bevis uttryckligen har förbjudits eller begränsats i lag. Om föräldern inte ger sitt skriftliga samtycke ska det avgöras på vilken basis rätten att få information kan grundas. Rätten att få information kan beroende på fallet baseras på någon av de tidigare nämnda lagstiftningarna (t.ex. RB 17:14; TvML 7:3; FöUL 7:8,3; FöUL 7:9; BSL 25 §). Då man bedömer rätten att få information bör man uppmärksamma om föräldrarnas hälsouppgifter är behövliga eller nödvändiga för att utreda det brott som utreds, omständigheterna för brottshandlingen och utredningen av skadorna, och för att utreda föräldrarnas straffrättsliga position. Det är fråga om en avvägning mellan polisens intresse att få information, det vill säga att utreda brottet, och olika sekretessintressen. Man bör beakta den personens intresse för vem sekretessen och myndigheternas sekretessbestämmelser är menade. Vid denna avvägning är det bra att vara i kontakt med åklagaren.

---

45 Rätty, 2015:228

7 PARTER OCH DERAS RÄTTIGHETER

I detta kapitel behandlas parterna inom vålds- och sexualbrott mot barn: deras roller och rättigheter. Parter i förundersökningen är målsäganden, den som är misstänkt för brott, andra personer vilkas rättigheter, intressen eller skyldigheter kan påverkas av brottet och utredningen av det (FöUL 2:5). Bland annat tillämpas i tillämpliga delar förundersökningslagens stadganden gällande parter för partens förälder eller intressebevakare. I kapitlet bekantar sig läsaren först med målsägandes position och rättigheter. Därefter behandlas saker som har att göra med den misstänktes roll och rättigheter.

Eftersom bokens målsättning inte är att gå igenom allting i allmänhet som har att göra med brottsutredningar redogörs inte för parternas roller eller rättigheter uttömmande här. Istället lyfts de aspekter som är särskilt viktiga att komma ihåg då man utreder vålds- och sexualbrottsmisstankar mot barn fram. Det är dock skäl att notera att även de principer som inte här behandlas gäller för brott mot barn⁴⁶.

7.1 Målsägande

Som målsägande anses en person vars rättsligt skyddade intresse brottet omedelbart kränker eller äventyrar eller en person, eller den person för vilken för vem brottet skapat ett privaträttsligt yrkande. Ur processuell synvinkel är målsäganden den som har rätt att yrka på straff för brottet⁴⁷. I lagstiftningen finns utöver definitioner av parterna i ett brottmål inte närmare bestämmelser om vem som är målsägande, och bedömningen av detta blir således polisens. I praktiken fattas beslutet av undersökningsledaren i samband med en brottsutredning. Grundliga överväganden som baserar sig på rättslitteratur om målsägande kan läsas i litteraturen⁴⁸.

En målsägande som inte har yrkanden förhörs som vittne i rättegången i brottmålet (RB 17:29). I förundersökningen hörs dock en sådan person normalt som målsägande. I förundersökningen bör målsägandens yrkanden utredas, men kanhända vill inte målsäganden nödvändigtvis ta ställning till dem. Personen kan, trots framförda yrkanden under förundersökningen, lämna dem oframförda i rättegången. Å andra sidan är det inte alltid heller ett hinder då målsäganden i förundersökningen uppgett att han eller hon inte har yrkanden, att yrkanden inte skulle kunna framställas i rättegången.⁴⁹

I synnerhet i ärenden gällande närståendevåld har ovan nämnda situation stor betydelse. En målsägande som under förundersökningen detaljerat hörts om omständigheterna, som inte har yrkanden, kan i sin ställning som vittne i tingsrätt använda sig av sin rätt att vägra. Domstolen kan dock i brottmål besluta att den närstående som hörs som vittne, som är brottets målsägande men inte har yrkanden, inte har rätt

46 Allmänt om brottets målsägande eller misstänkte finns att läsa noggrannare i Helminen m.fl., 2014, s. 178–226.

47 RP 222/2010

48 T.ex. Helminen m.fl., 2014: 175

49 RP 34 / 2014 rd s. 33, HD 2002:12

att tåga, om det finns skål att misstånka att han eller hon inte sjålv har beslutat om anvåndandet av råtten att tåga (RB 17:18,2).⁵⁰

Dessa situationer kan vid brott mot barn förekomma i en situation var den ena av barnets föråldrar misstånks för brott och den andra föråldern inte har rätt att föra barnets talan i och med att en intressebevakare utsetts. I dessa fall hörs föråldern som inte misstånks för brott som delaktig i årendet, som annan person, vars rättigheter, förmåner eller skyldigheter kan påverkas av brottet och dess utredning (FöUL 2:5). Det är konsekvent att en sådan här förålder hörs i ovan nämnda ställning i förundersökningen, oberoende av om också hans eller hennes ställning i rättegången ändras till vittne, om denna inte före det har framställt yrkanden i saken.

I fall av våld- och sexualbrott mot barn är barnet som blivit offer för våldet sjålvfallet målsågende. En under 18-åring är dock på grund av sin ålder omyndig som målsågende. Utgångspunkten är att då en omyndig (på grund av sin ålder eller av annan orsak) är målsågende i ett brottmål, är det en intressebevakare eller annat lagligt företråde som för den omyndiges talan. En minderårig för dessutom sjålvständigt sin talan vid sidan om vårdnadshavaren eller annat lagligt företråde om personen fyllt 15 år. 15–18-åringen har således en parallell talerätt med vårdnadshavaren eller annat lagligt företråde.

Ett omyndigt barns talan förs i huvudsak av barnets föråldrar, om inte vårdnaden har sagts upp från föråldern. Om vårdnadshavarna har gemensam vårdnad har de båda rätt att föra barnets talan, oberoende var barnet bor om föråldrarna är separerade. Om någondera föråldern är misstånkt för brottet, kan ingendera föråldern fungera som barnets intressebevakare och således föra barnets talan. Bland annat i dessa fall utses en intressebevakare för barnet (RB 12:1, RB 12:2, BRL 1:4 och FöUL 4:8).

Fastån man utser en intressebevakare för att föra barnets talan, ändrar det inte på föråldrarnas position som vårdnadshavare och således som deras lagliga företrådere. Föråldrarna har dock inte rätt att föra barnets talan i råttsårendet. I egenskap av vårdnadshavare har föråldrarna fortsåttningssvis rätt att få information om förundersökningen och dess tillstånd. Vårdnadshavaren kan även besitta information om brottet och det är också nödvåndigt att höra honom eller henne. Som lämplig utgångspunkt anses att den ena föråldern hörs i årendet. Trots att han eller hon kanske inte har uppgifter om sjålvva håndelsen, kan hen besitta information om hur barnet har betett sig, reagerat o.s.v. efter den egentliga håndelsen, och hur barnets upptrådande har föråndrats efter det misstånkta brottet. I dessa fall kan det även uppstå situationer där ställningen i årendet ändras till vittne under rättegången, enligt tidigare beskrivet mönster, för den förålder till barnet som inte misstånks för brott. Då är det viktigt att han eller hon är hörd även under förundersökningen. Gållande råtten att tåga på grund av ett möjligt åtal mot en närstående eller på grund av sjålvinkriminering kan dock domstolen dessutom besluta att den som vittne hörda målsåganden, som inte har några yrkanden, inte har rätt att tåga, om det finns skål att misstånka att han eller hon sjålv inte har beslutat om anvåndandet av råtten att tåga. Om den som vittne hörda målsåganden, som inte har några yrkanden, vägrar att svara på frågor, kan han eller hon inte tvingas att vittna vid vite eller i påtryckningshåkte (RB 17:29 och

---

50 RP 46/2014 rd s. 77

17:63). Däremot kan den berättelse han eller hon gett under förundersökningen användas som bevismaterial (RB 17:47).

När en vårdnadshavare har rätt att föra barnets talan ska vårdnadshavaren i polisens system och förhör antecknas som representant för målsägaren. För målsägarens representant (vårdnadshavaren eller intressebevakaren) tillämpas i tillämpliga delar de bestämmelser som stadgas om parter i förundersökningen (FöUL 2:5). I förhöret med den lagliga företrädaren följer man vad som fastställts om hörande av part (RB 17:28). Som parter definieras enligt lagen de personer, vilkas rättigheter, intressen eller skyldigheter kan påverkas av brottet och utredningen av det (FöUL 2:5). Anmärkningsvärt är också att vårdnadshavaren själv kan inta ställningen som målsägande om personen har ett från brottet omedelbart föranlett ersättningskrav, till exempel enligt skadeståndslagens 5 kapitel 2 §.

Om barnets vårdnadshavare inte är berättigad att föra barnets talan och en ställföreträdande intressebevakare har utnämnts åt barnet kan vårdnadshavaren vid behov höras i vittnande syften i förundersökningen, men fortsättningsvis som part (som annan person i enlighet med FöUL 2:5). I en rättegång får en person som är i vittnesställning inte normalt närvara mer i ärendets behandling än vad som är nödvändigt i samband med förhöret. Domstolen kan vid behov tillåta att målsäganden, som inte har yrkanden, närvarar vid behandlingen av ärendet innan han eller hon hörs i vittnessyfte (RB 17:50,2). En sådan målsägande får närvara vid behandlingen av ärendet efter sitt förhör. Trots att en sådan här vårdnadshavare hörs som vittne är det befogat att han eller hon, för att trygga sina rättigheter, har en större möjlighet att delta i behandlingen än andra vittnen.⁵¹ Vårdnadshavaren för alltså inte barnets talan i brottmålet efter att en intressebevakare utsetts, men behåller sin ställning som barnets vårdnadshavare och sålunda som representant för målsäganden. Därför har han eller hon rätt att få handlingarna och ta del av undersökningen på grund av sin ställning som part (FöUL 4:15), till exempel enligt de begränsningar som gäller tryggnade av undersökning. Motsvarande tolkning finns att läsa även i rättsdoktrinen⁵², även om den berör rättegångsbalkens f.d. 17 kapitel.

Det enda undantaget för att höra vårdnadshavaren som vittne är en sådan situation där vårdnaden har åtskilts föräldraskapet. Om till exempel vårdnaden är hos den ena föräldern för denna förälder ensamt barnets talan. Den andra föräldern har inte rätt att föra barnets talan och eftersom föräldern inte är barnets vårdnadshavare, står föräldern i förhållande till brottsmisstanken i en utomstående position såtillvida att fallet inte hos denna förälder föranlett kostnader för vilka personen har rätt till skadestånd. En förälder i dylik position kan fortsättningsvis höras redan under förundersökningen, vid behov i vittnesställning.

Även om barnet som målsägande är omyndigt har barnet ur förundersökningslagens synvinkel samma rättigheter och skyldigheter som en person som fyllt 15 år eller en myndig målsägande. Till exempel i förhöret har barnet en så kallad negativ skyldighet att hålla sig till sanningen på samma sätt som alla målsäganden (FöUL 7:6). Barnet behöver alltså inte berätta om sina upplevelser, men om barnet

---

51 RP 46/2014 rd s. 109

52 Lappalainen m.fl., 2007; Lappalainen, 1988

bestämmer att berätta om dem ska barnet hålla sig till sanningen. Barnet ska få dessa rättigheter och skyldigheter förklarade på ett åldersanpassat sätt.

Till vissa delar är ett barns rättigheter till och med bredare än för 15-åringar eller myndiga personer. Hörandet av barn sker oftast under förundersökningen och genom att spela in hörandet på video för behandlingen i tingsrätten (FöUL 9:4). Denna inspelning blir en del av den kommande rättegången, endast p.g.a. barnets ålder, och barnet behöver alltså inte höras på nytt. Utgångspunkten är att en 15-åring, utan särskilda grunder, personligen hörs i domstolen (BR 17:24). Detta bör uppmärksammas i processen ifall barnet är nära 15-års ålder, att denne inte behöver höras både på video i förundersökningen och personligen i domstolen. Högsta domstolens beslut i ärendet HD:2008:84 behandlar en sådan här situation.

Särskilda grunder för att på video höra också över 15-åriga målsäganden i förundersökningen är flera (ETL 9:4). En under förundersökningen inspelad berättelse av en 15–17-årig målsägande kan användas som bevismaterial, om målsäganden är i särskilt behov av skydd utgående från speciellt hans eller hennes personliga omständigheter och brottets art. Detsamma gäller en 15–17-årig målsägande till vissa sexualbrott, som inte vill bli komma till rätten för att bli hörd, då kan inspelningen gjord under förundersökningen användas som bevis. Dessa sexualbrott är brott avsedda i strafflagens 20 kap. 1, 2, 4, 5, 6 eller 7 §. I och med dessa regleringar är inte ovan nämnda beslut från högsta domstolen mer aktuellt i de fall, var situationen för en målsägande som fyllt 15 (särskilt behov av skydd) förutsätter att man använder en videospelning, eller brottet som behandlas är ett visst sexualbrott och den 15 år fyllda inte vill bli hörd. Också om fallet gäller dessa samma sexualbrott och målsäganden är en 18 år fylld person kan en inspelad berättelse användas som bevismaterial, om hörandet i rättegången skulle äventyra personens hälsa eller skulle orsaka motsvarande betydande skada. Angående detta äventyrande av hälsan är det bra att redan under förundersökningen begära ett utlåtande av en specialistläkare för att säkra förfarandet. Denna möjlighet blir dock förhoppningsvis inte på grund av en utdragen rättegång aktuell för någon under 15-åring som blivit utsatt för brott.

7.1.1 Målsägandens rätt till en intressebevakare

För minderåriga barn är utgångspunkten att barnets vårdnadshavare fungerar som intressebevakare för barnet, det vill säga sköter om barnets ärenden och ser till barnets intresse (FörmyndarvL 4 §). Om vårdnadshavaren av någon anledning har förhinder i skötandet av denna uppgift kan domstolen enligt lagen om förmyndarverksamhet (11 §) förordna en ställföreträdare för intressebevakaren. Enligt rättegångsbalken (RB 12:1) för en intressebevakare eller en ställföreträdande intressebevakare barnets talan i brottmål. Om barnets föräldrar har gemensam vårdnad har båda rätt att föra barnets talan, oberoende av hos vem barnet bor. Om endast en av föräldrarna har vårdnad (s.k. ensamvårdnad) för denna vårdnadshavare ensamt barnets talan även i brottmål.

Den mest typiska anledningen till användningen av en ställföreträdande intressebevakare vid misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn är att den ena vårdnadshavaren är misstänkt för brottet mot barnet. Övriga orsaker kan vara till

exempel föräldrarnas mentala hälsoproblem, eller det att föräldern är fullständigt passiv i skötande av barnets ärenden och således inte fyller rollen av en vårdnadshavare. Också vårdnadskonflikter och konflikter om umgänge med barnet kan leda till att man ansöker om ställföreträdande intressebevakare. Vårdnadshavaren kan heller inte bevaka barnets intresse i de situationer då den misstänkte är någon annan familjemedlem, såsom make/maka, sambo eller ett annat barn.

Att förordna en intressebevakare är dock inte alltid simpelt i juridisk mening, eftersom lagstiftningen inte i något skede på ett uttömmande sätt definierar när en vårdnadshavare är förhindrad från att sköta sin uppgift. Därför kan man till exempel fråga sig i vilka fall en vårdnadshavare är så passiv gentemot barnet att det är skäl att ansöka om en ställföreträdande intressebevakare. Ur straffrättslig synvinkel kompliceras frågan av det faktum att bestämmelserna inte är skrivna ur en straffrättslig synvinkel utan i samband med en brottsprocess tillämpas stadganden som är stiftade ur ett barnskydds- (BSL) och familjerättsperspektiv (FörmyndarvL). Barnets rätt till en opartisk representant nämns dock i barnskyddslagen (BSL 22 §) och i förundersökningslagen (FöUL 4:8). I praktiken är alltså en godtagbar orsak för att ansöka om en ställföreträdande intressebevakare det att vårdnadshavaren inte opartiskt kan bevaka barnets intresse.

Intressebevakarens uppgift i en brottmålsprocess är att säkerställa att utredningen framskrider enligt barnets intresse och att barnet vid behov hörs. Därför ska polisen se till att man tillräckligt tidigt i förundersökningen bedömer behovet av en intressebevakare. För att undvika fördröjningar bör man inleda processen med att ansöka om en intressebevakare redan i det skedet misstanken överhuvudtaget kommer till myndigheternas kännedom.

I praktiken kan man ansöka om en ställföreträdande intressebevakare på tre olika sätt. För det första kan barnets vårdnadshavare tillsammans göra en ansökan. De kan också framställa en viss person som ställföreträdande intressebevakare. Om enighet finns i vem som ska bli ställföreträdande intressebevakare har magistraten befogenhet att fatta beslut i ärendet (FörmyndarvL 12 §; BSL 22 §)⁵³. Ansökan om ställföreträdande intressebevakare kan också göras av socialmyndigheten eller polisen. Om en barnskyddsmyndighet får till sin kännedom om brottsmisstanken före polisen, kan barnskyddets personal inleda förfarandet kring förordnandet av en ställföreträdande intressebevakare redan i det skede socialarbetaren upplever att barnets intresse inte annars blir tryggt (BSL 22 §). Socialarbetaren kan göra en ansökan till tingsrätten eller en anmälan till magistraten. Om socialarbetaren med stöd av barnskyddslagen uttryckligen har ansökt om en ställföreträdande intressebevakare på grund av brottsmisstanken kan det vara ändamålsenligt att i samma ansökan samtidigt ansöka om förordnande av intressebevakare för brottsprocessen. Det är ofta skäl att polisen och socialmyndigheten också tillsammans diskuterar detta, vilket i fallet i fråga är ett mer ändamålsenligt förfaringsätt.

Alternativt kan också polisen ansöka om ställföreträdande intressebevakare. Enligt förundersökningslagen (4:8) ska domstolen utse en ställföreträdande intressebevakare om det finns grundad orsak att anta att vårdnadshavaren, intressebevakaren

---

53 Se även RP 146/1998: 33

eller annat lagligt företräde inte opartiskt kan bevaka barnets intresse. Undersökningsledaren ska således vid behov lämna en ansökan till tingsrätten för förordnandet av en intressebevakare. Ansökan till tingsrätten kan också göras av åklagaren. Då brottmålet redan är anhängigt kan polisen alltså ansöka om en intressebevakare för brottmålet på basen av förundersökningslagen. I detta fall är det också bra att diskutera saken tillsammans med en representant från socialmyndigheten, så att intressebevakningen blir tryggad även gällande socialärenden. Polisen kan ansöka om intressebevakning endast för ett brottmål och en intressebevakning kan behövas även gällande ärenden hos socialen.

Då socialmyndigheten eller polisen ansöker om ställföreträdande intressebevakare tar processen alltid något längre än om barnets vårdnadshavare gör en gemensam ansökan. Om ansökan kommit från någon annan än barnets vårdnadshavare söker magistraten en lämplig intressebevakare om en sådan inte har förslagits i ansökan. Dessutom skickar magistraten ett hörandebrev till vårdnadshavarna inom vilken möjligheten att uttala sig om förordnandet av en intressebevakare ges. Utgångspunkten är att vårdnadshavarna på ett eller annat sätt hörs i förordnandet av en intressebevakare. Detta bör beaktas vid tidpunkten för ansökan av intressebevakare. Att för tidigt ge informationen till den misstänkte kan försvåra till exempel användningen av tvångsmedel eller genomförandet av andra förundersökningsåtgärder. Dessutom kan för tidigt given information leda till en risk att bevismaterialet förstörs eller till att man försöker påverka barnets berättelse. Om man inte vill överlåta informationen om förordnandet av en intressebevakare till vårdnadshavarnas kännedom till exempel före förhöret eller andra förundersökningsåtgärder, eller det är speciellt brådskande att förordna en intressebevakare, kan man i ansökan till magistraten eller i ansökan levererad direkt till tingsrätten, be att tingsrätten utser en tillfällig intressebevakare utan vårdnadshavarnas hörande. Detta förfarande är att rekommendera med tanke på att utredningen ska tryggas. Också i dessa fall hörs vårdnadshavarna i ett senare skede, men proceduren möjliggör att man i brådskande ordning får en intressebevakare till exempel för att göra somatiska undersökningar eller för att intervjua barnet. Det är frågan om en situation var samarbetet mellan polisens och socialmyndighetens representanter är nödvändigt för att barnets intresse och omständigheterna brottmålet förutsätter uppmärksammas. I brådskande situationer och ifall man inte har kunnat komma överens om saken med socialmyndighetens representant på grund av brådska, sänder polisen ansökan direkt till tingsrätten för att en intressebevakare i brottmålet ska utses. Om saken inte är brådskande ska föräldrarna alltid höras i frågan, och då är det snabbaste sättet att få en intressebevakare, att föräldrarna vid magistraten eller tingsrätten ansöker om förordnandet av en intressebevakare. Det är dock skäl att uppmärksamma möjligheten att ifall barnets vårdnadshavare själva föreslår en intressebevakare för barnet kan de välja personen utgående från egna utgångspunkter och inte för att bevaka barnets intresse.

Om ansökan av en intressebevakare för barnet kan närmare läsas i en handbok för poliser som behandlar saken närmare, *Lapsen edunvalvonta esitutkinnan näkökulmasta* (Tuominen, 2014). Snabbguiden som finns i handboken finns som bilaga till denna bok (bilaga 2).

7.1.2 Målsägandens rätt till rättshjälp

Enligt 2:a kapitlet i lagen om rättegång i brottmål har målsägande möjlighet att få ett med statliga medel finansierat rättegångsbiträde, vars uppgift är att se till målsägandes rättsliga intressen. Rättegångsbiträdet utnämns av domstolen på initiativ av undersökningsledaren eller åklagaren (FöUL 4:10). Enligt 2:a kapitlet i lagen om rättegång i brottmål kan ett rättegångsbiträde förordnas i sexualbrott om det inte av särskild orsak anses onödigt, i våldsbrott om det med tanke på förhållandet mellan målsägande och den brottsmisstänkte ska anses motiverat, och i brott mot liv hälsa eller frihet om det med hänsyn till hur allvarligt brottet är, målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter ska anses motiverat.

I praktiken betyder detta att man ska ansöka om ett rättegångsbiträde åtminstone i alla misstankar om sexualbrott mot barn. Också i misstankar om misshandel är det i regel skäl att ansöka om ett rättegångsbiträde. Man har kunnat konstatera att det varit ytterst nyttigt att ha med rättegångsbiträdet i förundersökningens olika skeden. Vålds- och sexualbrott mot barn klassificeras som särskilt grova brott och utgångspunkten kan anses vara att rätten till rättegångsbiträde oftast uppfylls. Polisen ska således försäkra sig om att man genast i början av förundersökningen har ansökt om ett rättegångsbiträde. Polisen ska således försäkra sig om att man genast i början av förundersökningen har ansökt om ett rättegångsbiträde för barnet utöver den för förundersökningen utsedda intressebevakaren.

Enligt nuvarande praxis fungerar en förordnad ställföreträdande intressebevakare i praktiken som ett förordnat rättegångsbiträde såväl under förundersökningen som under rättegången. Intressebevakaren och rättegångsbiträdet har dock olika befogenheter. Intressebevakarens uppgift är att se till att man då barnet hörs under förundersökningen och målets senare behandling framskrider i enlighet med barnets intresse. Intressebevakaren fattar också beslut om vad han eller hon som barnets representant kräver för barnets del. Rättegångsbiträdet å sin sida ser till att då barnet hörs i förundersökningen alla för brottsmålet väsentliga aspekter gällande rekvisiten utreds. Rättsbiträdet framför straff- och skadeståndskraven och hjälper barnet i förundersökningen och rättegången, och sköter straffrättsligt om ärendet i sin helhet.

I vissa finska kommuner använder man sig av en så kallad tandem-modell, i vilken intressebevakaren och rättegångsbiträdet är olika personer. Barnets intressebevakare kan då till exempel vara en myndighetsperson från barnskyddet och rättegångsbiträdet ett offentligt allmänt rättsbiträde eller advokat. Med detta förfarande ämnar man t.ex. hindra att möjliga intressekonflikter skapas i en situation där personen som fungerar som barnets rättsbiträde har en annan åsikt än barnet som är huvudman gällande kraven biträdet ställer i egenskap av intressebevakare. I denna verksamhetsmodell framhävs intressebevakarens roll som framförare av barnets åsikter och bevakare av barnets intresse och som stödperson för barnet. Med tanke på intressebevakarens och rättsbiträdets olika uppgifter och sakkunnighet har man bedömt att en tandem-modell i vissa fall vore mer i enlighet med bar-

nets intresse, än att ansvaret för dessa båda uppgifter ges till en person⁵⁴. Det finns dock inget rätt svar på den här frågan, utan i varje enskilt fall bör man på basen av fallets omständigheter och utgående från barnets intresse bedöma om förordnandet av en intressebevakare och ett rättegångsbiträde görs till en och samma person eller till två personer. Som utgångspunkt i båda fallen bör dock hållas att den som fungerar som barnets intressebevakare har fått en ändamålsenlig skolning i uppgiften som intressebevakare och är medveten om sitt ansvar. I förarbetet till lagstiftningen på denna punkt konstaterar man också att intressebevakaren skulle kunna vara en sakkunnig som är insatt i barnets ärenden eller en person med rättsvetenskaplig utbildning.⁵⁵ I rättsdoktrinen har det framförts grunder för att det utsedda intressebevakaren borde vara en advokat eller jurist. Att bevaka huvudmannens intresse under förundersökningen och i den eventuellt påföljande rättegången förutsätter kännedom om och sakförarerfarenhet i brottmålsprocessen.⁵⁶ Detta talar också för det att den som fungerar som barnets intressebevakare i brottmål bör garantera sin kunskap på området genom utbildning, ifall personen inte är en jurist. Å andra sidan förutsätter intressebevakarens uppgifter ofta kontakt med barnet personligen samt att barnets åsikt och intresse utreds. Detta kan igen lyckas bäst för en person med en utbildning inom socialbranschen.

7.1.3 Målsägandens rätt till en stödperson

Enligt 2:a kapitlet i lagen om rättegång i brottmål har barnet också rätt till en stödperson med samma förutsättningar som för ett rättegångsbiträde. Barnet har alltså rätt till en stödperson i sexualbrott, om detta inte av någon särskild anledning anses onödigt, i våldsbrott om det kan anses motiverat med tanke på förhållandet mellan målsäganden och den misstänkte, och i brott mot liv, hälsa eller frihet beroende på hur gravt brottet är ifall det med tanke på målsägandens privata omständigheter eller andra faktorer ska anses motiverat. Dessutom är en förutsättning för att utse en stödperson, att barnet hörs individuellt i fallet och att man kan anse att barnet behöver personligt stöd i förundersökningen och under rättegången (BRL 2:3).

En stödperson ansöks i domstolen på initiativ av polis eller åklagare och initiativet ska tas alltid då kriterierna för en stödperson fylls (FöUL 4:10). Om behovet av en stödperson är bra att diskutera med barnets intressebevakare eller representant. Stödpersonens uppgift är att fungera som barnets personliga stöd under förundersökningen och rättegången. Stödpersonen har på samma sätt som ett biträde rätt att vara närvarande då barnet hörs under förundersökningen. Polisen kan också tillåta att stödpersonen närvarar vid förhören av andra parter (FöUL 7:13). Det är speciellt bra att notera att förordnandet av ett rättegångsbiträde eller intressebevakare inte utesluter möjligheten att förordna en stödperson.

---

54 Läs mer om tandem-modellen i Tuominen, 2014.

55 RP 222/2010: 197

56 Tornberg & Kuuliala 2015: 294

7.1.4 Målsägandes rätt till skadestånd

Enligt skadeståndslagen kan ett offer för ett brott ha rätt till skadestånd. Enligt skadeståndslagen omfattar skadeståndet en gottgörelse för person- och sakskada och i vissa fall för lidande (SkStL 5:1). Skadestånden för person- eller sakskador och skadestånd för lidande är oberoende varandra, vilket innebär att man i princip i samma ärende kan kräva och få skadestånd för båda, om grunderna för detta finns. I fall av personskador ska man dock kunna bevisa att gärningen förorsakat skada för personen ifråga, medan skadestånd för lidande kan erhållas på basis av hurudant lidande gärningen i allmänhet förorsakar.

I praktiken är det oftast barnets intressebevakare eller rättegångsbiträde som sköter om skadeståndsärendet för barnet. Polisens uppgift är dock att vid behov ge råd om vad som hör till uppgiften att sköta om gällande skadestånden. Det är därför skäl att polisen känner till barnets rättigheter till skadestånd.

Den som tillfogats en personskada har rätt till ersättning för (SkStL 5:2)

- nödvändiga sjukvårdskostnader och andra nödvändiga utgifter (för dessa utgifters del ska tillräckliga verifikat framföras)
- inkomstförlust (på skilt definierat sätt)
- sveda och värk och andra tillfälliga men (skadeståndet bestäms genom att specifikt beakta personskadans natur och svårighetsgrad, typen av vård och den fordrade vårdens varaktighet, och skadans varaktighet),
- bestående men (Skadeståndet bestäms genom att beakta personskadans natur och svårighetsgrad, och den skadades ålder. Dessutom kan en specifik försämring i livskvalitet som skadan förorsakat förhöja skadeståndet).

Föräldrar, barn och make till den som tillfogats en personskada samt andra med dem jämförbara personer som står den skadelidande särskilt nära har dessutom, om det finns synnerliga skäl till det, rätt till skälig ersättning för nödvändiga kostnader och inkomstförlust som vården av den skadelidande orsakar dem. Detsamma gäller ersättning för andra åtgärder som skadan ger anledning till, om de är ägnade att främja tillfrisknandet hos eller rehabiliteringen av den som tillfogats en personskada. Ersättning betalas högst tills hälsotillståndet hos den som tillfogats personskadan har stabiliserats efter skadefallet. (SkStL 5:2d.)

I vålds- och sexualbrott mot barn är det ofta svårt att bedöma eller bevisa tillfälligt eller bestående men för det specifika barnet (mer om att bedöma men i kapitel 7.1.5). I dessa fall kan man dock söka om ersättning för lidande (SkStL 5:6). Rätten till en ersättning för lidande som orsakats av en kränkning har bestämts genom att i stadgandet beskriva de situationer och gärningar i och med vilka den målsägande har rätt till en ersättning för lidande (SkStL 5:6). Först och främst har en person vars frihet, frid, heder eller privatliv har kränkts genom en straffbar handling, eller den som diskriminerats genom en straffbar handling, rätt till ersättning. Vidare har den vars personliga integritet har blivit allvarligt kränkt uppsåtligen eller av grov oaktsamhet eller vars människovärde har blivit allvarligt kränkt uppsåtligen eller

av grov oaktsamhet på ett sätt som kan jämföras med en kränkning enligt ovan rätt till ersättning. Ersättningen bestäms på grundval av det lidande som kränkningen är ägnad att orsaka med beaktande särskilt av kränkningens art, den kränktes ställning, förhållandet mellan den som gjort sig skyldig till kränkningen och den kränkte samt kränkningens offentlighet (SkStL 5:6).

Även då grunden för skadestånd är klart definierbar är det oftast svårare att bestämma skadeståndets storlek. Ett utmärkt hjälpmedel för detta är Delegationen för personskadeärendens rekommendationer om ersättning av personskada⁵⁷. Med hjälp av dessa kan man konkret bestämma skadeståndets storlek. Bakgrunden till rekommendationerna är delegationens målsättning att skapa ett redskap som svarar på de praktiska behoven för bestämmandet av skadeståndets storlek vid domstolar och för parter i ett ärende.

Betalningsansvaret för skadestånden som uppkommit genom ett brott faller i första hand på gärningsmannen. Skadestånden kan dock inte nära på alltid indrivs av gärningsmannen, t.ex. på grund av dennes betalningsoförmåga. Enligt strafflagen kan man då i vissa situationer ersätta skadan till en naturlig person eller ett dödsbo med statliga medel. Tjänstemän som utför förundersökning har ibland felaktiga uppfattningar om att Statskontoret inte betalar ut ersättningar, eller att Statskontoret bedömer domstolens beslut på nytt utgående från sina egna kriterier. Om domstolen har behandlat skadeståndsfrågan ska Statskontorets beslut grunda sig på domstolens avgörande (Brottskadslag 30 §). Statskontoret ska vid avvikanden från detta avgörande meddela om grunderna för detta (Brottskadslag 30 §). I praktiken betyder detta att Statskontoret inte utan särskild motivering kan avvika från ett redan existerande domstolsavgörande och att ett sådant beslut kan överklagas. På basis av brottskadslagen betalas skadestånd på samma villkor som på basis av skadeståndslagen. Med dessa kan man bekanta sig i de ikraftvarande bestämmelserna.

På samma sätt förekommer ibland en felaktig uppfattning om att Statskontoret inte betalar ut ersättningar ifall det inte finns en misstänkt i ärendet. Om den som lidit av skadan har gjort en brottsanmälan om saken betalar Statskontoret ut ersättningar genom att uppskatta storleken på ersättningen. Om offret däremot inte har meddelat om brottet till polisen, och polisen inte heller på annat sätt fått vetskap om det skedda, betalas ersättning endast av särskilda skäl (Brottskadslagen 23 §).

7.1.5 *Bedömning av men*

För att kunna bestämma de ovan nämnda kraven på skadestånd måste man på något plan kunna bedöma hurudana men gärningen har förorsakat eller leder till. Utöver att bedömningen av men har betydelse för skadestånden har den också betydelse vid val av brottsrubricering och med tanke på åklagarens krav på straff. Frågan om i vilken omfattning en bedömning görs ska övervägas med åklagaren från fall till fall. Då man överväger frågan ska man beakta hur noggrant det är möjligt att bedöma det förorsakade menet i fallet ifråga.

---

⁵⁷ Justitieministeriet, 2014

Bedömningen av men inverkar på storleken på skadeståndersättningarna som döms ut i domstolen. Därför borde grunderna för skadestånden behandlas tillräckligt grundligt i samband med förhöret med målsäganden under förundersökningen. Ifall målsägandens berättelse spelas in för att användas som bevis, som man i allmänhet gör vid brott mot barn, borde man i hörandet av barnet också uppmärksamma de frågor som är väsentliga med tanke på grunderna för och storleken på skadeståndersättningarna. Den misstänkte bör även ges en möjlighet att uttala sig om dessa omständigheter. Det är oftast utmanande att redan under förundersökningen framställa noggranna skadeståndsyorkanden, men i alla fall i de situationer där yrkandena kommer att vara anmärkningsvärt stora, bör saken tas upp med den misstänkte och dennes biträde. På detta sätt kan den misstänkte bedöma ifall han eller hon har frågor att ställa om detta till målsäganden. Ifall saken inte har uppmärksamats tillräckligt under förhöret med barnet, finns det en risk att barnet i detta avseende måste höras vid rättegången. Ifall barnet inte vill höras om skadestånden i rätten, finns det en risk att tillräckligt bevis om den skada som uppstått på grund av brottet inte finns att tillgå och att de utdömda skadeersättningarna blir mindre. Av denna orsak är det nödvändigt att utse ett rättsbiträde i ett så tidigt skede som möjligt.

Utgångspunkten är att det är förhållandevis utmanande att bedöma menet i fall av vålds- och sexualbrott om man jämför med till exempel bedömningar av skada i brott mot egendom. I fall av vålds- och sexualbrott mot barn är det omöjligt att säga hur det genomlidna påverkar det psykiska fungerandet i just det barnets fall och hur det påverkar barnets framtid. Däremot kan man utgående från brottets särdrag uppskatta hur händelsen kan påverka barnets utveckling. I denna bedömning kan man utnyttja till exempel Duodecims rekommendationer för God medicinsk praxis⁵⁸.

Bedömning av psykiskt men förutsätter ett specialkunnande om psykiska följder av misshandel och utnyttjande. Vid bedömning av men kan man vända sig till en rättspsykiatrisk enhet för barn och unga. Om hörandet av barnet under förundersökningen görs på en rättspsykiatrisk enhet kan man be att bedömningen av men görs som en del av processen kring hörandet. Om detta skall nämnas i begäran om handräckning. Om polisen hör barnet själv, ska man tillsammans med åklagaren fundera om en skild bedömning av men behövs, och om så, i vilken omfattning. Om det inte är nödvändigt att få ett skriftligt utlåtande kan man också överväga om det räcker att man ber en sakkunnig att i rätten vittna om skadligheten av den ifrågavarande händelsen.

Bedömningar av fysiska men görs däremot av en insatt somatisk läkare. Bedömningar av somatiska men grundar sig på de i samband med de somatiska undersökningarna gjorda fynden och på vetenskaplig kunskap som baserar sig på forskningslitteraturen. En läkare bedömer smärtan som skadorna ger upphov till, värden av dem och hur väl de läker. Vissa skador kan förorsaka ett men som går om, medan andra skador förorsakar ett bestående men. I samband med sexuellt utnyttjande kan man också avgöra gärningens inverkan på barnets sexuella utveckling, uppväxt och liv mera i allmänhet.

---

58 Duodecim, 2013

I praktiken är det målsägarens rättegångsbiträde som ser till att en bedömning om men skaffas då huvudmannens intresse bevakas. Det är dock skäligt att polisen försäkras sig om att så sker. Om rättegångsbiträdet inte skaffar en bedömning av men, ska man diskutera saken med åklagaren. Om polisen ämnar göra en bedömning av men för ett enskilt offer i det specifika fallet är det skäl att den görs i förundersökningsskedet. Då ansöks om skadestånd i enlighet med skadeståndslagens 5 kapitel 2 paragraf, och det ska finnas bevis för menet. Man kan även bedöma det men som ett dylikt brott i allmänhet förorsakar redan i förundersökningsskedet, men i slutändan avgörs saken i domstolen. I dessa fall söker man om skadestånd i enlighet med skadeståndslagens 5 kapitel 6 paragraf, och ingen särskild bevisföring krävs.

7.2 Den misstänkte

Varken förundersöknings- eller rättegångslagstiftningen har entydiga kriterier för när en person blir misstänkt för ett brott. Polisen har således prövningsbefogenhet i att avgöra när en person blir behandlad som misstänkt. I praktiken är det undersökningsledaren som fattar beslutet. Ett beslut om att en person blir misstänkt ska inte göras på lätta grunder. Vid behov ska en förutredning göras före förundersökningen inleds. Enligt det som definieras i förundersökningslagen (FöUL 3:3) är målsättningen för utredningen att ingen grundlöst behandlas som misstänkt för brott (mera om förutredningar i kapitel 6.1.2). I förundersökningen ska man också utreda om den brottsmisstänkte är duglig som svarande före undersökningsåtgärder vidtas mot personen⁵⁹.

Den misstänkte har samma rättigheter vid misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn som i andra brottsmisstankar. Den misstänkte ska under förundersökningen behandlas som oskyldig (FöUL 4:2). Den misstänkte ska också få kännedom om vad han eller hon misstänks för, på vad kraven baserar sig och vilka bevis som kraven härrör sig från. Då en person blir målet för förundersökningsåtgärder ska personen så snart som möjligt underrättas om personens ställning i förundersökningen samt om förändringar i ställningen (FöUL 4:9). Före hörandet ska den brottsmisstänkte underrättas om sin position som misstänkt för brott samt om personens rättigheter (FöUL 7:10). I praktiken ska den brottsmisstänkte skriftligen kallas till förhör och redan i samband med detta ska den misstänkte underrättas om sina rättigheter (bl.a. rätten till ett biträde och om skydd mot självinkriminering). Polisstyrelsen har 9.10.2012 gett en anvisning om hur man för den misstänkte ska berätta om den misstänktes rätt till biträde under förundersökningen⁶⁰.

Om det dock finns skäl att misstänka att den misstänkte stör utredningen, till exempel genom att förstöra bevismaterial, kan den misstänkte med undersökningsledarens beslut tas till förhör utan skriftlig inbjudan (FöUL 6:2). Speciellt i fall av misstankar av sexualbrott mot barn ska man med låg tröskel göra en bedömning om det finns en risk för att bevismaterial förstörs i och med att till exempel olika elektroniska material och liknande bevis som innehåller prov är lätt att förstöra.

---

59 Om dugligheten som svarande kan man läsa mer om Helminen m.fl., 2014.

60 Kolla nyaste anvisningarna om förhör och uppgörandet av protokoll från Polisens Intranät.

Den misstänkte har rätt att framföra sin egen ståndpunkt i frågan och föra fram sin egen motbevisföring. Den misstänkte har rätt att använda sig av ett biträde under förundersökningen (FöUL 4:10). Den misstänkte har rätt att få sina egna vittnen hörda och också be om andra undersökningsåtgärder då den misstänkte kan bevisa att de kan påverka ärendet och att de går att förverkliga utan att tillföra orimliga kostnader (FöUL 3:7). Den misstänkte har också rätt att höra den motsatta parten, det vill säga ställa frågor till parten. Detta kallas för den kontradiktoriska principen. Tryggandet av denna princip avviker något i fall av misstankar om vålds- eller sexualbrott mot barn och därför ska man fästa uppmärksamhet vid den så att den förverkligas (mer om motförhör i kapitel 8.2.2).

Polisen bestämmer alltså från fall till fall vem som behandlas som misstänkt och när. Vid vålds- och sexualbrott mot barn har personen som anmält brottet oftast kännedom om en person som påstås vara den misstänkte. Det är ytterst sällsynt att okända personer riktar våldshandlingar mot barn. Trots detta är det skäl att överväga och vid behov genomföra inledande förhör förrän en person utnämns som misstänkt för brott. I och med att man hör barnet kan en annan person eller flera personer visa sig vara misstänkta för brottet. Om till exempel den ena föräldern är misstänkt för misshandel inom familjen, kan det i förhöret komma fram att den misstänkte istället är den andra föräldern eller att båda föräldrarna är skyldiga till misshandel.

7.2.1 En under 15-årig brottsmisstänkt

Före man riktar undersökningsåtgärder mot en person, ska man ta reda på om personen är duglig som svarande. Ett av fallen i vilka duglighetskriteriet inte fylls är då den brottsmisstänkte är under 15-år. Enligt strafflagen kan personen inte dömas till straff för det ifrågavarande brottet, eftersom en förutsättning för straffansvaret är att den misstänkte vid tiden för dådet har fyllt 15 år (SL 3:4). Enligt förundersökningslagen kan förundersökningen dock vid behov genomföras för att utreda en s.k. straffbar handling för att utreda om den 15 år fyllda personen varit medskyldig i gärningen (FöUL 3:5). Dessutom genomförs en förundersökning i fall av brott som man misstänker att en under 15-årig gjort på begäran av målsäganden, för att återfå egendom som har gått förlorad genom gärningen eller för att säkerställa målsägandens rätt till skadestånd, för att utreda om det finns förutsättningar för förverkandepåföljd, eller för att utreda om det finns behov av barnskyddsåtgärder för den misstänkte eller andra utredningsbehov som hänför sig till den misstänktes intressen (FöUL 3:5).

Med detta som grund kan man således aldrig lämna ett våldsbrott som en under 15-åring utfört outrett, eftersom det alltid åtminstone finns skäl att utreda behovet av barnskyddsåtgärder eller andra utredningsbehov som hänför sig till den misstänktes intressen. Om våld- och sexualbrott som har gjorts av under 15-åringar kan man nästan uteslutande säga att dessa innebär ett intresse att utreda. En under 15-årig kan vara ersättningsskyldig i ärendet och för att utreda ersättningsansvaret är det nödvändigt att utreda den brottsliga gärningen. Då en under 15-åring gör sig skyldig till ett vålds eller sexualbrott, är han eller hon också vid behov av någon form av hjälp eller stöd, och för att kunna definiera detta, krävs någon form av utredning.

De ovan nämnda grunderna för intresset att utreda är lika motiverade orsaker för en utredning som för utredningar av brott utförda av över 15-åringar. Det är också skäl att lägga märke till att ett fall slutligen också kan visa sig ha andra medskyldiga och även innefatta andra gärningar, och för att få reda på dessa krävs det att man utreder dessa fall. Att låta bli att göra en förundersökning ger också den unga ett budskap om att personen på grund av sin ålder kan göra vad som helst utan påföljder. Ett allvarligt förhållningssätt gentemot ungas våldsbrott är således förebyggande polisarbete. Även ett offer som är målsägande har rätt att få sitt ärende utrett oberoende av åldern på den som är misstänkt.

Förundersökningslagen (3:11) definierar att då en under 18-åring är misstänkt för ett brott eller en under 15-åring är misstänkt för en brottslig gärning, ska förundersökningen genomföras i brådskande ordning, eftersom en påskyndad behandling har visats ha en förebyggande effekt mot fortsatta brott. Genom detta förfaringsätt vill man lyfta fram att samhället förhåller sig allvarligt mot brottet. Då en under 18-åring misstänks för ett brott, ska polisen meddela socialmyndigheten om saken och bereda den en möjlighet att skicka en representant till förhöret. Efter förhöret ska polisen utan dröjsmål leverera förhørsprotokollet till socialmyndigheten (FöUL 7:16).

I fall av misshandelsbrott mot barn av under 15-åringar rekommenderas att man använder sig av brottsmedling. Medlingsverksamheten ses som ett gott alternativ till brottspåföljdssystemet som lär den unga att gärningar har konsekvenser. Den har konstaterats vara en fungerande metod för att förhindra ungas förnyade brott och för att för att uppfostra barn till ansvarstagande. Till medling får dock inte tas ett brott mot en minderårig om offret på grund av brottets art eller sin ålder har behov av särskilt skydd. Om brottet inte kan medlas, får inte heller ett mål som gäller ersättning av skada som åsamkats av brottet bli föremål för medling. (8.1.2016/18) (Mer om medling i kapitel 16.2).

7.2.2 Den misstänktes rätt till rättegångsbiträde

En rättvis rättegång förutsätter att också den misstänkte förses med ett rättegångsbiträde (ett biträde eller en försvarare). Att trygga försvaret ska således ses som en förutsättning för en god förundersökning. Enligt förundersökningslagen (4:10) har undersökningsledaren eller åklagaren en möjlighet att vidta åtgärder så att den misstänkte får en försvarare. Enligt 2 kapitlet i lagen om rättegång i brottmål har den misstänkte en rättighet att själv sköta sitt försvar. På begäran av den som är misstänkt för brott kan en försvarare förordnas för honom, om misstanken gäller ett brott för vilket det inte föreskrivs lindrigare straff än fängelse i fyra månader, eller för försök till eller delaktighet i sådant brott, samt när han är anhållen eller häktad. På tjänstens vägnar skall en försvarare förordnas om den misstänkte, som saknar försvarare, inte klarar av att försvara sig själv eller är under 18 år (om det inte är uppenbart att han inte behöver en försvarare) eller det finns något annat särskilt skäl till det. Enligt förundersökningslagen ska man före förhöret klargöra för den misstänkte om rättig-

heten att använda sig av ett biträde under förundersökningen och om de fall då man kan utse en försvarare (FöUL 7:10).

Att skaffa ett rättegångsbiträde är allt viktigare ju allvarigare brott det är frågan om. Behovet av ett biträde framhävs i situationer där den misstänkte i förundersökningen vill erkänna det brottsliga förfarandet, för vilket personen är misstänkt, eller till exempel låta bli att använda den erbjudna möjligheten till motförhör av barnet. Till den misstänktes möjliga meddelande om att hen inte behöver ett rättegångsbiträde ska man förhålla sig kritiskt och man bör göra det tillräckligt klart för personen, på vad ett behov av ett rättegångsbiträde grundar sig och vilka eventuella följder som ett nekande till biträde kan leda till⁶¹. Nekandet till ett rättegångsbiträde ska dokumenteras på ett ändamålsenligt sätt, till exempel genom att använda sig av videoinspelning). Dessutom ska man försäkra sig om att det inte är fråga om en situation som förutsätter att man å tjänstens vägnar utser en försvarare. En dylik situation kan uppstå om personen inte kan försvara sig själv eller det finns en ”annan orsak” som förutsätter att en försvarare utses. Det kan vara fråga om en sådan annan orsak till exempel då det är fråga om ett speciellt allvarligt brott, och den misstänkte tydligt inte förstår vad hen gjort.

---

61 Se HD 2012:45 och HD 2012:98.

8 ATT HÖRA MÅLSÄGANDE

I detta kapitel behandlas höranden av barn som målsägande. Polisen kan själv höra barnet eller be om handräckning av en enhet inom hälsovården. I dessa fall genomförs hörandet oftast av en expert insatt i rättspsykologi på en rättspsykiatrisk enhet för barn och unga, vilka finns i anslutning med universitetssjukhusen.

Olika benämningar används för höranden av barn. I litteraturen, i instruktioner och i yrkesspråket talas det bland annat om hörande av barn, intervju med barn, förhör av barn och tilltal av barn. De höranden som genomförs inom de rättspsykiatriska enheterna för barn och unga kallas i huvudsak intervjuer. Enligt polisens anvisning⁶² ska ett hörande som en polis genomför i allmänhet kallas förhör. I praktiken används dock allt oftare också andra begrepp för de höranden som polisen genomför, såsom intervju, tilltal eller hörande, eftersom ordet *förhör* så starkt hänger ihop med förhör av andra parter. Å andra sidan används i rättegångsbalkens 17 kap. i huvudsak ordet förhör vid reglering av förfarandesätten både då det gäller misstänkta likväl som målsäganden eller vittnen. I detta kapitel används begreppet hörande av barn och med det syftar man på både på tilltal av barn genomförda av både polisen och de rättspsykiatriska enheterna.

Kapitlet inleds med en presentation av vissa perspektiv på hörandet av barnets vårdnadshavare. Behandlingen av det egentliga förhöret med barnet inleds med att lyfta fram viktiga allmänna aspekter i hörandet av barn. Efter det behandlas hur man i praktiken borde förverkliga hörandet. Dessa principer berör både de höranden som utförs av såväl poliser som experter inom hälsovården. Till sist behandlas de saker som har att göra med att be om handräckning för att höra barnet.

Om brottsofferdirektivets inverkan på hörandet av målsäganden behandlas i kapitel 9.3, i denna bok. Det är viktigt att undersökaren uppfattar att det är en skild sak att ur målsägandens synpunkt utreda brottsrekvisiten m.m. under förhöret, än att utreda offrets behov av skydd. Dessa saker utreds samtidigt om möjligt, men slutresultatet bör vara klart åtskilda handlingar. I förhöret utreds bl.a. det misstänkta brottet, omständigheterna i fallet och skadan det orsakat ur målsägandens synpunkt. Vid prövningen av skyddsbehovet utreds målsägandens situation angående behov av eventuella specialåtgärder under förundersökningen eller rättegången, för att bättre kunna ta sig igenom brottmålsprocessen.

Kapitlet baserar sig på polisens anvisning *Bemötande av barn i polisverksamheten och vid förundersökningar* (2020/2013/5071) och på Julia Korkmans artikel *Lapsen haastattelemien hyväksikäyttöpauksissa* i boken *Oikeuspsykologia* (2008). Också i Stakes handbok (nummer 55) *Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen* behandlas höranden av barn, men det är skäl att notera att handboken är från år 2003 och kan således delvis innehålla något föråldrad kunskap. Information om undersökning av misstänkt sexuellt utnyttjande av barn finns också att läsa i Duodecims ”*Käypä hoito*” – rekommendationer (2013).

---

62 Polisstyrelsen, 2013a

8.1 Att höra barnets vårdnadshavare eller annan laglig representant

Så som i föregående kapitel lyftes fram är ett minderårigt barn en omyndig målsägande. Ett minderårigt barns talan förs oftast av barnets vårdnadshavare. Om barnets vårdnadshavare är förhindrad att representera barnet, är det någon annan laglig representant som för barnets talan, såsom till exempel en intressebevakare.

Barnets vårdnadshavare eller andra lagliga representant hörs också under förundersökningen. Barnets vårdnadshavare eller lagliga representant hörs ofta i rollen av representant för målsägande. Om en intressebevakare förordnas fallet har detta inte en inverkan på vårdnadshavarens eller på en annan laglig representants ställning såsom i kapitel 7.1 redogjorts för.

Barnets vårdnadshavare eller andra lagliga representant hörs för det första gällande barnets eventuella yrkanden i ärendet. Om barnets vårdnadshavare fungerar som barnets intressebevakare hörs de oftast också annars. Föräldrarna hörs bland annat i syftet att samla förhandsuppgifter. Föräldrarna kan tillföra viktig information om barnets levnadsförhållanden, om händelser i barnets liv samt om barnets beteende för att kunna utforma alternativa förklaringar. Dessutom kan föräldrarna ha mycket information om brottsmisstanken. I hörandet av föräldrarna behandlar man vad föräldrarna känner till om den misstänkte och hur de har fått veta om brottsmisstanken (om barnet själv har berättat om saken eller dylikt). Föräldrarna hörs oftast för första gången före barnets hörande just i syftet att samla in förhandsuppgifter. Vid behov kan föräldrarna höras på nytt i ett senare skede. Ordningen ska dock även övervägas ur ett taktiskt perspektiv. Undantaget till detta utgör till exempel situationer där det finns en stark och akut misstanke, i vilka fall det är skäl att höra barnet direkt (och möjligtvis på nytt efter att föräldrarna har hörts).

8.2 Allmänt om att höra barn

Barnets hörande är en av de viktigaste undersökningsåtgärderna. Därför kan man låta bli att höra barnet endast i undantagsfall. Man kan låta bli att höra barnet i de fallen då man anser att man inte genom att höra barnet kan uppnå något mervärde, till exempel om barnet är så ungt att det anses vara mycket svårt att få barnet att på ett tillförlitligt sätt berätta om misstanken eller om barnet har utvecklingsmässiga svårigheter. Situationen ska dock alltid utvärderas från fall till fall, och inga allmänna åldersgränser kan ställas eftersom variationen mellan individer i den intellektuella utvecklingsnivån kan vara mycket stor. Enligt förundersökningslagen ska polisen vid behov diskutera frågan med en sakkunnig inom området, i huvudsak med en expert inom ett rättspsykiatriskt arbetsteam (FöUL 7:4). Dessutom ska saken diskuteras med åklagaren.

En möjlig bekännelse av den som är misstänkt för brottet är inte en grund för att låta bli att höra barnet. Den misstänkte kan i domstolsbehandlingen neka sitt tidigare erkännande varpå det inte nödvändigtvis mera finns några bevis. Å andra sidan kan barnets berättelse lyfta fram nya synvinklar eller aspekter på basis av vilka det kan visa sig att den misstänktes bekännande inte kan stämma. Barnet kan också berätta

saker som breddar brottsmisstanken. I dessa fall bör man fundera på hur man utreder övriga utredningsspår.

Hörandet av barnet ska göras så snabbt som möjligt sedan misstanken kommit till kännedom. Ju längre tid sedan händelsen, desto mer lider barnets – på samma sätt som också vuxnas – minnesbilder av händelsen. Också barnets vilja att berätta om sina erfarenheter kan vara övergående. Ju mer tid som gått mellan händelsen och hörandet, desto större är sannolikheten för att en utomstående eller den misstänkte har kunnat påverka barnet (manipulering). Detta perspektiv är värt att beakta också i en situation i vilken barnet av en orsak eller annan behöver höras fler än en gång.

Skyldigheten att utföra förhöret utan ogrundat dröjsmål framkommer ur Europeiska unionens direktiv om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem (2012/29/EU), i dess 20 artikel. Förundersökningslagens huvudprincip utan ogrundat dröjsmål från utförandet av förundersökningen uppfyller ovan nämnda kriterium (FöUL 3:11).⁶³Som en god utgångspunkt kan anses att förhör som angår offret utförs minst lika fort och som lika brådskande som förhör med under 18-åringar som förhörs som misstänkta..

Det att barnets vilja att prata kan vara förbigående bör beaktas även i akuta situationer. Barnet kan vara villigt eller ovilligt att prata om det skedda genast efter händelsen. Då fungerar man enligt barnets uttryckta sätt. Ifall det är möjligt att höra barnet direkt efter det skedda, kan en polisman som är på plats höra barnet inledningsvis. Det är bra att minnas att ett barn som verkligen vill berätta inte nödvändigtvis senare berättar någonting, då han eller hon inte fick berätta just då, då hen ville. Vid alla akuta situationer måste man också komma ihåg att videofilma det inledande samtalet.

8.2.1 *Videoinspelning av intervjuerna*

Barnets hörande spelas alltid in på en videoinspelning då barnet är under 15 år. I hudsak behöver ett under 15-årigt barn inte personligen inför rätten berätta om händelserna, om barnets berättelser har spelats in på videoinspelning redan under förundersökningen och då den misstänkte har reserverats rättigheten att ställa frågor om alla för utredningen betydelsefulla omständigheter, till barnet, om den misstänkte så önskar. Barnets hörande är en del av förundersökningen och är således i praktiken redan en del av rättegången. I dessa fall är det fråga om att man spelar in hörandet för att kunna använda det som bevis, och om förfaringsätten stadgas mycket noggrant (FöUL 9:4), vilket ställer särskilda krav på barnets hörande. Att försumma dessa krav kan beroende på fallet leda till att inspelningen lämnas obeaktad då domstolen bedömer bevisen eller till och med att inspelningen inte alls tas emot som bevis.

Utöver att fästa uppmärksamhet vid inspelningens innehåll är det viktigt att fästa uppmärksamhet vid det tekniska genomförandet av inspelningen. Inspe­lingens ljud- och bildkvalitet bör vara av så god kvalitet som möjligt. Det är även viktigt att barnet som hörs och den som intervjuar syns på inspelningen. Om barnet hörs flera gånger och den första gången är planerad som en gång då barnet bekantar sig med intervjuaren och situationen är det även skäl att banda in denna första gång. Barnet

---

63 RP 66/2015 s. 29–30

kan självmant börja berätta om sina erfarenheter och då är det viktigt att få med detta på inspelningen.

Förhör med målsägande och vittnen ska spelas in som ljud- och bildupptagning, om avsikten är att förhørsberättelsen ska användas som bevis vid rättegång och den förhörde på grund av sin unga ålder eller störningar i de psykiska funktionerna sannolikt inte kan höras personligen utan att orsakas men (FöUL 9:4). Vid förhöret ska beaktas de särskilda krav som den förhördes utvecklingsnivå ställer på förhörsmetoderna, antalet personer som medverkar i förhöret och övriga förhållanden under förhöret. Före inspelningen ska den som ska förhöras underrättas om den. Den misstänkte ska ges möjlighet att ställa frågor till den som förhörs om alla de omständigheter som är av betydelse med tanke på utredningen av ärendet⁶⁴.

Regleringen gällande videoupptagning eller andra jämförbara bild- och ljudupptagningar av förhör vid förundersökningen har utvidgats i och med att det så kallade offerdirektivet (2012/29/EU) trädde i kraft. I vissa fall kan det inspelade förhöret användas som bevis, om den åtalade har beretts en ändamålsenlig möjlighet att framföra frågor till den förhörde (RB 17:24; FöUL 9:4). Dessa fall är:

- Personen har inte fyllt 15 år eller han eller hon har störningar i de psykiska funktionerna
- Det är fråga om en målsägande i åldern 15–17 år som behöver särskilt skydd i synnerhet med beaktande av hans eller hennes personliga omständigheter och brottets natur
- Det är fråga om en målsägande i åldern 15–17 år, och ett sexualbrott som avses i 20 kap. 1, 2, 4, 5, 6 eller 7 § i strafflagen, och denne inte vill infinna sig för att höras vid rättegången
- Det är fråga om en målsägande som fyllt 18 år, och ett sexualbrott som avses i 20 kap. 1, 2, 4, 5, 6 eller 7 § i strafflagen där hörande under rättegången skulle äventyra målsägandens hälsa eller orsaka motsvarande betydande skada

Man ska alltid berätta för barnet att situationen spelas in på video. Man ska även på ett åldersanpassat sätt berätta för barnet orsaken till varför man spelar in situationen. Man kan till exempel berätta som orsak för inspelningen att det är till för att polismannen också senare kommer ihåg sakerna och man kan kolla upp dem. Enligt polismäns erfarenhet påverkar videoinspelningen inte i stor grad barnens villighet att berätta (åtminstone för de mindre barnen) om man inte gör ett större nummer av saken. Polismannens eget beteende spelar också här en stor roll. Om polismannen som hör barnet själv, spänner sig eller är obekvämlig inför kameran återspeglas detta lätt i barnet. Att ha integrerad inspelningsutrustning i rummet som inte är särskilt utstickande underlättar också en möjlig kameranervositet. För tonåringar kan videoinspelningen ibland försvåra hörandet. Enligt polismäns erfarenhet baserar sig detta på en oro om vem som kommer att se videon. Det är därför skäl att med unga extra noggrant gå igenom vad som är inspelningens syfte och vem som kommer att se inspelningen.

---

⁶⁴ Om inspelningen på video och om bedömandet av behovet av särskilt skydd kan man närmare bekanta sig via IM publikation 14/2016.

Då man spelar in hörandet ska man också beakta faran för att förundersökningen fördröjs. En fördröjning av förundersökningen och hela brottsprocessen kan leda till att användningen av inspelningen förhindras, eftersom inspelningar av under 15-åriga barns berättelser inte i regel mera i rätten får beaktas som bevis efter att barnet har fyllt 15 år⁶⁵, om det inte är frågan om en specialsituation gällande en över 15-åring, då det är möjligt att använda ett ljudinspelat förhör som bevismaterial (RB 17:24). Saken behandlas närmare i kapitel 7.1 om målsäganden. Med tanke på detta är det således skäl att beakta barnets ålder då man planerar ett hörande av barnet. Att ett barn snart fyller 15 betyder dock inte automatiskt att det inte är lönsamt att spela in förhöret på ljud- och videospelning. En orsak till detta kan till exempel vara att en 15-årings mentala förmåga är rubbad, vilket kan förutsätta att man använder sig av en inspelning. På samma vis är det möjligt att använda inspelningen om den 15–17-åriga målsäganden behöver särskilt skydd i synnerhet med beaktande av hans eller hennes personliga omständigheter och brottets natur. Vidare är det möjligt att använda inspelningen om en 15–17-åring är målsägande till ett sexualbrott och denne inte vill infinna sig för att höras vid rättegången. Inspelningen kan också senare användas för att göra iakttagelser om barnets ålder och utvecklingsnivå.

Videospelningens innehåll transkriberas, det vill säga renskrivs till text, ord för ord. Syftet med den transkriberade texten är att underlätta den fortsatta undersökningen. Ur texten är det bland annat lättare att finna vissa delar och specifika ord som använts i intervjun. Videospelningen och den transkriberade texten ska båda alltid bifogas som en del av förundersökningsmaterialet. Man bör dock uppmärksamma att vilket material som bifogas förundersökningsmaterialet är en annan fråga än frågan om hur materialet ges åt parterna, som en kopia eller som möjlighet att bekanta sig med materialet på polisinskrifningen. I huvudsak överläter man videospelningen till tillsyn hos förundersökningsmyndigheten, om det inte är uppenbart att överlämnandet av en kopia inte inskränker på personens integritetsskydd (MyndOffL 16 §; FöUL 9:7). Inspelningen får överlätas till parterna också med målsägandes tillstånd (MyndOffL 16 §). Inspelningen ska dock alltid överlätas till åklagaren i samband med det övriga förundersökningsmaterialet för åtalsprövning och för att framföras i rättegången. Till den misstänkte ges endast den transkriberade texten som bilaga till förundersökningsprotokollet.

8.2.2 Förverkligandet av den kontradiktoriska principen

Eftersom barnet inte i huvudsak hörs i rätten, utan den under förundersökningen inspelade intervjun av barnet till den delen utgör en del av rättegången, ska man också se till att möjligheten till motförhör eller den så kallade kontradiktoriska principen förverkligas under förundersökningen. Om den misstänkte inte reserveras tillfälle att se på inspelningen och på basis av denna kan ställa tilläggsfrågor, kan detta leda till att videospelningen av barnets berättelse inte kan användas som bevis i rätten⁶⁶. Den misstänkte ska ges möjlighet att ställa frågor till den som förhörs om alla de

---

65 Se HD 2008:84

66 Se HD 2006:107

omständigheter som är av betydelse med tanke på utredningen av ärendet. Om den misstänkte begär det får hans eller hennes frågor också ställas av ett ombud eller biträde (FöUL 9:4). Möjligheten att uppgöra frågor ska vara verklig och det ska göras klart för den misstänkte och dennes biträde att det inte finns möjlighet till frågor efter förundersökningen. Möjligheten till motförhör ska beaktas genast från början och ordnas så snabbt som möjligt efter att barnet hörts. Detta är både den misstänktes rättighet men oftast också i barnets intresse, eftersom den misstänktes frågor kan förutsätta att man hör barnet en gång till. Det är skäl att förverkliga alla tillfällen då barnet hörs så snabbt som möjligt efter att brottsmisstanken framkommit. Att man erbjuder möjlighet till att uppgöra frågor, och den misstänktes ståndpunkt i saken ska tydligt noteras i förundersökningsprotokollet.

I praktiken betyder detta att inspelningen över hörandet av barnet i sin helhet ska visas den misstänkte och dennes biträde så snabbt som möjligt efter hörandet. Enligt förundersökningslagen (9:7) ska inspelningen visas den misstänkte i polisinspektionens utrymmen. Efter att den misstänkte sett videon har den misstänkte och dennes biträde möjlighet att skriftligen ställa frågor som de ännu vill att ställs barnet. Om den misstänkte vill ställa frågor, och man beslutar sig för att ställa barnet dessa frågor, organiseras ett nytt hörande av barnet. Även detta hörande spelas in på video och transkriberas. Den misstänkte och dennes biträde har rätt att se denna video och vid behov ännu ställa vidare tillägsfrågor.

Även om det i brottsrättegångar sällan förekommer begränsningar i möjligheten till motförhör, godkänns frågor som den misstänkte och dennes biträde framför inte automatiskt som sådana att ställas barnet. Frågorna ska ha att göra med det ärende som utreds, sträva till att få ytterligare klarhet i ärendet, och också i övrigt vara sakliga. Om frågorna inte har att göra med ärendet eller annars är sakliga, men de strävar till att ge ytterligare förståelse om fallet ska frågorna inte lämnas oställda utan de ska omformuleras så att de följer anvisningarna för hur man intervjuar barn (d.v.s. de ska inte vara ledande etc.) Frågorna ska också vara på så sätt nya att om man redan frågat om en sak behöver man inte fråga det på nytt. Polisen kan vid behov be om hjälp med formuleringen av motförhørsfrågorna från de rättspsykiatriska enheterna för barn och unga.

Bedömningen om den misstänktes frågor ställs barnet eller inte, ska alltid göras tillsammans med undersökningsledaren och åklagaren. Man bör akta sig för att genom att förkasta frågorna riskera användbarheten av barnets berättelse som bevis. Nya frågor kan också tillföra ny information om det skedda. Eftersom polisen inte alltid kan veta vad den svarande menar med sina frågor ska polisen diskutera med den misstänkte och dennes biträde om vilket tema som man med frågorna försöker klargöra före man bedömer om frågorna ställs barnet och i vilken form om de ställs. Om man beslutar sig för att inte ställa frågorna ska ett motiverat beslut fattas om saken enligt FöUL 11:1 eftersom det är fråga om ett avgörande som kan påverka partens rättigheter, förmåner eller skyldigheter. Både den misstänktes ursprungliga tillägsfrågor och de bearbetade frågorna ska bifogas protokollet.

Den misstänkte bör ges möjligheten att ställa frågor angående grunderna till och storleken på skadeersättningsanspråken. Som konstaterat tidigare i samband med

skadestånden hör även behandlingen av dessa frågor till hörandet av barnet. I synnerhet gällande ersättningar som urskiljer sig från det normala, kan den misstänkte ha behov av att ställa frågor också angående grunden för och storleken på skadeersättningarna. Detta bör göras med beaktande av situation och barnets ålder. Trots att själva hörandet och reserverandet av tillfälle för frågeställningarna har gjorts ändamålsenligt, kan behandlingen av skadeståndsärendena förutsätta målsägandens personliga hörande i tingsrätten, om saken inte uppmärksammats i förundersökningen.

Den misstänkte har en möjlighet att neka till att se bandet och ställa tilläggsfrågor. Att avstå från denna rättighet ska dock fylla vissa minimikrav. Den misstänkte ska med säkerhet förstå vad det innebär att avstå från rättigheten och vilka följder det kan ha senare under processen. Dessutom ska det göras tillräckliga noteringar om avståendet i dokumenten, helst i den misstänktes förhørsprotokoll. Avståendet anses gällande om den misstänkte i tillräcklig mån har kunnat överväga de rättsliga inverkningarna av att avstå från rättigheten. Polisens uppgift är att försäkra sig om detta. I praktiken betyder detta att man för den misstänkte berättar om betydelsen av att avstå från rättigheten och hör sig för om den misstänkte har förstått saken. För att kunna använda inspelningen av barnets berättelser i rätten är det viktigt att försäkra sig om att avståendet från att ställa tilläggsfrågor är giltigt och att göra en notering om detta. Då den misstänkte inte har ett biträde är det speciellt viktigt att försäkra sig om att ett avstående av rättigheten att ställa tilläggsfrågor är giltigt och att saken noteras korrekt. I ett sådant sammanhang är det dock skäl att påminna den misstänkte om dennes rättigheter till ett biträde och att även på tjänstens vägnar bedöma den misstänktes behov av ett biträde. I praktiken har det förekommit fall då man varit tvungen att avbryta rättegången då ett senare förordnat biträde har framfört krav på att ordna motförhör.

8.2.3 *Personer som närvarar under intervjun*

Då barnet hörs som målsägande har vårdnadshavaren eller barnets lagliga biträde (till exempel en ställföreträdande intressebevakare som utsetts åt barnet) rättighet till att närvara då barnet hörs (FöUL 7:14). Vårdnadshavaren har dock inte rätt att närvara då vårdnadshavaren är misstänkt för det brottet ifråga. Också i andra fall kan polisen förbjuda att det lagliga företrädet närvarar under barnets hörande, om man kan anta att närvarandet kan försvåra att brottets utredning (FöUL 7:14). Vårdnadshavaren eller barnets lagliga företrädares närvaro innebär antingen närvaro i samma rum med barnet, eller att personen i realtid får följa med intervjun i ett annat rum.

Mest tillförlitlig är barnets berättelse dock då vårdnadshavaren inte är närvarande i samma rum eller ens följer med intervjun i rummet bredvid. Forskning har visat att en förälders närvaro påverkar intervjuns tillförlitlighet negativt⁶⁷. Speciellt unga kan vara skygga för att berätta till exempel om att de druckit alkohol om föräldrarna är närvarande. Barnen kan också skydda föräldrarna och därför låta bli att berätta saker. Eftersom det är i alla parterers intresse att få en tillförlitlig berättelse, är det bra att med föräldrarna diskutera om att vårdnadshavaren inte närvarar i samma

---

67 Om hur intervjun påverkas negativt kan man noggrannare läsa i t.ex. Korkman, 2008: 471

rum under hörandet. Enligt polismäns erfarenheter är vårdnadshavarna ofta villiga att låta barnet höras utan att de är närvarande om saken noggrant förklaras för dem. Om vårdnadshavarna ändå vill vara närvarande, och det inte kan förbjudas på bestämelsegrunder, har de rätt till det. Förstahandsalternativet är då att vårdnadshavarna följer med hörandet i ett annat rum. Föräldrarna har också en rättighet att se videoinspelningen över hörandet i efterhand även om de inte varit och följt med hörandet i realtid.

Ibland kan mycket små eller blyga barn inte vilja komma till intervjuutrymmet utan en förälder. Då kan man överväga att föräldern till och med får närvara i samma utrymme. I dessa situationer ska man instruera föräldern om principerna för intervjun och om den närvarande personen blandar sig i eller stör intervjun, kan personen föras bort från rummet. Om en förälder är i samma rum med barnet ska man försäkra sig om att också föräldern syns på inspelningen. Ett bättre alternativ är dock att försöka undanröja barnets rädslor så att hörandet kan göras utan att föräldern närvarar. Barnets rädslor eller blyghet kan överkommas till exempel med att barnet får bekanta sig med stället och bekanta sig med den polisman eller psykolog som genomför hörandet redan före det egentliga hörandet tillsammans med föräldern, till exempel genom att göra en rundvandring i polisinsättningen eller på den rättspsykiatriska enheten för barn och unga och genom att prata om andra saker. Detta kräver tid, men tjänar i allmänhet att man uppnår ett gott slutresultat.

Beroende på fallet kan intervjun utöver vårdnadshavaren och barnets lagliga företrädare följas av arbetsparet till den som hör barnet (våldsbrott mot barn borde alltid utredas parvis), barnets rättegångsbiträde, barnets intressebevakare, barnets stödperson, den misstänktes rättegångsbiträde, åklagaren och övriga möjliga experter och polismän då intervjun genomförs på en rättspsykiatrisk enhet för barn och unga. Före intervjun ska man på ett åldersanpassat sätt berätta för barnet vem som följer med hörandet. Enligt förordningen om förundersökning, tvångsmedel och hemligt inhämtande av information ska det i förhörsprotokollet antecknas vem som varit närvarande under förhöret (2 §)⁶⁸. Detta förutsätter att man också underrättar målsägande om detta. Barnet kan också träffa dessa personer utanför intervjuutrymmet före intervjun, om barnet verkar fundera på saken.

8.2.4 *Intervju med hjälp av tolk*

Utgångspunkten är att barnets hörande ska göras på barnets starkaste språk. Ibland behövs det tolk för att förverkliga detta. Om förundersökningens behandlingsspråk stadgas i förundersökningslagen 4:12. I stadgandet har man noggrant behandlat vilket språk som ska användas i förundersökningen. Speciellt viktigt är det att förundersökningsmyndigheterna ska sköta tolkningen eller med statliga medel skaffa en tolk då myndigheterna inte kan erbjuda det språk som personen som sköter sina angelägenheter med myndigheten talar. Andra än svensk-, finsk- eller samiskspråkiga har under förundersökningen rätt att använda ett språk som personen förstår och i

---

68 Statsrådets förordning om förundersökning, tvångsmedel och hemligt inhämtande av information 122/2014.

tillräcklig grad kan använda, och de teckenspråkiga har rätt att använda teckenspråk. Användningen av tolk innebär ofta utmaningar för kontaktskapandet med barnet och för bedömningen och beaktandet av barnets språkbruk. Ibland kan också kulturella aspekter påverka förverkligandet av intervjun i samband med tolkandet. Till exempel kan tolkens kön eller etniska bakgrund ha betydelse för barnets vilja att berätta om sina erfarenheter. Om situationen förutsätter användningen av tolk är det bra att före intervjun med tolken noggrant gå igenom principerna för hörandet av barnet. Det viktigaste är att tolken översätter intervjuarens frågor ordagrant utan att tillägga förtydligande ord eller meningar.

8.2.5 Tillförlitlighetsbedömning

Då barnets berättelse används som bevis i rätten, övervägs utöver innehållet också hur tillförlitliga barnets berättelser är.⁶⁹ Tillförlitligheten handlar huvudsakligen om ifall barnet har blivit lett med t.ex. ledande frågor under hörandet eller inte, d.v.s. om barnet själv producerat berättelsen eller inte. Om barnet har blivit lett minskar detta på berättelsens tillförlitlighet och kan således påverka berättelsens värde som bevis. I detta sammanhang kan man inte överdriva yrkeskunskapens betydelse hos den person som hör barnet. Vid bedömningen av tillförlitligheten funderar man också på barnets berättelse i förhållande till förhandsuppgifterna som erhållits. Ifall man känner till att det har förts ledande diskussioner med barnet innan hörandet, är det också ägnat att påverka berättelsens tillförlitlighet på ett försvagande sätt. Därför bör alla diskussioner som förts med barnet och deras innehåll utredas så noggrant som möjligt, och om möjligt ännu innan hörandet av barnet.

Om hörandet av barnet genomförs som handräckning från en rättspsykiatrisk enhet för barn och unga görs tillförlitlighetsbedömningen ofta som en del av processen av att höra barnet och rapporteras med resten av utlåtandet. Till de höranden som polisen gör hör inte automatiskt en tillförlitlighetsbedömning. Polisen kan dock skilt be om en tillförlitlighetsbedömning över de höranden som polisen genomfört av de rättspsykiatriska enheterna för barn och unga. I dessa fall bekantar sig den rättspsykiatriska enhetens sakkunniga med förundersökningsmaterialet och speciellt med inspelningen över förhöret och skriver en bedömning över dess tillförlitlighet. En bedömning kan vara nödvändig speciellt då man misstänker att det kan finnas en möjlighet att man lett barnet, eller att barnet har hittat på saker gällande misstanken. De sakkunniga från de rättspsykiatriska enheterna, undersökningsledaren och åklagaren bör diskutera behovet av en tillförlitlighetsbedömning. De rättspsykiatriska enheterna för barn och unga får skriva ett utlåtande endast på begäran av polisen, åklagaren eller domaren, och den misstänkte har inte möjlighet att vända sig till dessa myndigheter för att få en tillförlitlighetsbedömning. Det är också skäl att minnas att även om den rättspsykiatriska enheten för barn och unga tar ställning till tillförlitligheten över barnets berättelse är det domstolens uppgift att bedöma den egentliga bevisningen.

---

69 Två HD-beslut om bedömning av bevisbörda i sexualbrott mot barn HD 2013:97 och HD 2014:48.

8.3 Omständigheter för barnets hörande

8.3.1 Intervjuutrymmet och utrustningen

Barnets hörande ska göras i ett utrymme som har lämplig utrustning för inspelningen av hörandet, för att följa med hörandet i ett annat rum och som annars är lämpligt för att arbeta med barn. För att hörandet ska ske smidigt, är det bättre om videoutrustningen är integrerad i utrymmet utan att den tydligt sticker ut. På så sätt fäster barnet inte för mycket uppmärksamhet vid dem. Man ska dock berätta till barnet om videoinspelningen och visa var kameran finns.

Då barnet hörs försöker man lugna ner situationen från bland annat lek så att barnet i lugn och ro kan koncentrera sig på att berätta om händelserna så självständigt som möjligt. Det ska därför inte finnas leksaker eller annat material i intervju-rummet. Papper och penna kan finnas i rummet för situationer där barnet kan specificera det sagda med teckningar eller med att skriva.

Kriterierna för ramarna för förhören preciserades i mars 2016 i och med att ändringar, som gjordes på grund av Europeiska unionens och rådets utfärdade offerdirektiv, i förundersökningslagen trädde i kraft. Syftet med offerdirektivet är att känna igen offer med behov av specialskydd och att säkra deras rätt till specialskydd i förundersökningen och i rättegången⁷⁰. Minimikriterierna för omständigheterna vid förhören som offerdirektivet ställer uppfylls i Finland redan lätt i och med regleringen i förundersökningslagen, eftersom utrymmena som i Finland används vid undersökningar av brott mot barn i huvudsak är ändamålsenliga. Även att inte förhören byts ut har varit en utgångspunkt och man byter oftast förhörare bara av tvingande skäl. I den finska kulturen är kravet på samma kön i regel inte nödvändigt, utan förhören och hörandena kan göras könsneutralt. I vissa fall kan förstås undersökarens kön spela roll och då bör man sträva efter att uppmärksamma det.

Enligt förundersökningslagen (FöUL 7:21) ska, om en målsägande behöver särskilt skydd i synnerhet med beaktande av målsägandens personliga omständigheter och brottets natur och detta inte avsevärt fördröjer handläggningen av målet eller medför andra olägenheter,:

- förhöret av målsäganden hållas i lokaler som planerats för förhör av personer som behöver skydd,
- alla förhören av målsäganden hållas av samma person eller personer, om målsäganden begär det och
- förhørsledaren i mål som gäller sexualbrott som avses i 20 kap. i strafflagen och i andra brottmål där målsäganden har ett motiverat behov av det på grund av brottets beskaffenhet vara en person av samma kön som målsäganden, om målsäganden begär det.

Om bedömningen av offrets behov av skydd kan man läsa mera om i bokens 9 kapitel.

---

70 2012/29/EU

8.3.2 Intervjutillfällenas mängd och längd

Barnet hörs i regel 1–3 gånger. Poliserna har ofta ett behov av att få hörandena skötta på en gång, men med barn måste man framskrida på barnets villkor och vid behov ska man höra barnet flera gånger. Enligt polismäns erfarenhet behövs allt som oftast åtminstone ett andra tillfälle med barnet. Det finns även vetenskapliga bevis för att höra barnet fler än en gång⁷¹. Speciellt med yngre barn är det lönsamt att träffas flera gånger eftersom barnet då ofta kan producera mera detaljer. Med barn ska man inte ha bråttom och man ska inte tvinga barnet att berätta. Om barnet tvingas eller leds till att svara på ett visst sätt finns det risk för att bevisföringen i form av barnets berättelser förstörs. Ibland måste man också godkänna att barnet nödvändigtvis inte berättar någonting alls om sina erfarenheter, även efter fler intervjutillfällen.

Med ett ängsligt och blygt barn kan det vara skäl att använda det första intervjutillfället till att lära känna barnet. Behovet att använda en träff till att lära känna barnet besluts om antingen på basis av förhandsinformationen eller i samband med den första träffen med barnet. Man behöver inte veta det slutliga antalet intervjutillfällen genast från början, utan man kan tillägga träffar utgående från det som kommer fram under den första träffen. Om man i förhand bestämt att den första gången hålls som ett bekantningstillfälle och barnet ändå börjar berätta ska planen ändras och reglerna för hörandet berättas för barnet och träffen spelas in som ett hörande.

Den lämpliga längden för ett hörande är individuell, men man borde undvika att höra ett under ett 12-årigt barn i över en timme. För barn i under skolåldern är redan en timmes hörande i sträck för långt. Det centrala är att följa med barnets aktivitetsnivå och vid behov avbryta hörandet om barnet blir trött. Ett trött barn berättar lättare vad intervjuaren vill höra oberoende om det är sant eller inte (med andra ord är ett trött barn lättare att suggera med ledande frågor).

Det är ändamålsenligt att inbaka den misstänktes tilläggsfrågor och tilläggsfrågor angående grunderna för och storleken på de yrkade skadestånden i det sista förhörstillfället med barnet, ifall den misstänkte redan har getts tid att bekanta sig med tidigare inspelningar. Om det av detta hörande ännu uppenbarar sig ett behov för tilläggsfrågor, kan det ordnas ännu skilt. Flera höranden under förundersökningskedet är ändå som förfaringsätt bättre än att barnet eller den unga, trots inspelning av hörandena, skulle hamna att höras personligen i rätten.

8.3.3 Att förbereda barnet på intervjun

För barn i under skolåldern ska man planera hörandet så att det förverkligas enligt barnets behov, på en så bra tidpunkt som möjligt med tanke på barnets aktivitetsgrad. Man ska således inte genomföra hörandet då barnet normalt sover tupplur eller sent på eftermiddagen, då många barn är trötta. Denna fråga bör man ta reda på genom att fråga någon som dagligen har att göra med barnet då man planerar hörandet.

Också barnets förälder kan förbereda barnet för hörandet, om inte föräldern är misstänkt för brottet. Polismannen bör dock berätta åt föräldrarna att de inte själv-

---

71 La Rooy, Lamb & Pipe, 2009

mant ska diskutera brottsmisstanken med barnet. Istället kan de berätta åt barnet att barnet kommer att träffa en person som man kan prata om saken med. Föräldrars upprepade diskussioner med barnet om brottsmisstanken före det egentliga hörandet minskar på tillförlitligheten i barnets berättelse. Om polisen får till sin kännedom att en förälder har diskuterat saken med barnet ska polisen försöka få så noggrann information från både barn och förälder om situationen utan att den andra parten är med vid denna intervju. Om till exempel barnets förälder är oroligt att något skett barnet kan föräldern med raka frågor fråga barnet om detta och sedan uppleva att barnet har "berättat" om händelsen, även om barnet i själva verket bara exempelvis nickat utan att nödvändigtvis ha förstått vad det handlar om. Man frågar då av barnet om vad barnet minns om det som diskuteras med föräldern. Även om föräldern själv till polisen förmedlar vad barnet har berättat ska barnet själv ändå höras i vanlig ordning. Människor minns i allmänhet inte så noggrant de diskussioner de fört och föräldrar kan vara betydligt mera ledande i sina frågor än vad de själva kan märka.

8.4 Att höra barnet i praktiken

I praktiken kan barnets hörande delas in i olika skeden. Hörandet inleds med kontaktskapande och med en genomgång av regler. Efter det görs en så kallad övningsintervju. Efter övningsintervjun övergår man till att behandla den egentliga misstanken, varefter intervjun avslutas. Till följande i denna text behandlas de olika skedena. Före detta behandlas dock ett viktigt skede före hörandet, det vill säga planeringen av intervjun.

8.4.1 Att planera hörandet

Det är viktigt att noggrant planera barnets hörande. Målsättningen är dock också att förverkliga hörandet så snabbt som möjligt efter att misstanken uppdagats. Om det är fråga om ett akutfall kan hörandet således genomföras utan noggrann planering och utförlig bedömning av förhandsuppgifterna. Om det är fråga om ett äldre fall är det skäl att samla in mera uppgifter för att planera hörandet så att alla möjliga förklaringar till misstanken med säkerhet kan beaktas. Att planera hörandet i förhand ökar sannolikheten att hörandet genomförs korrekt och minskar behovet för flera höranden. Det är också bra att spara planen för hörandet, eftersom man kan utnyttja den senare om hörandets tillförlitlighet bedöms till exempel i rätten.

Att planera hörandet innebär att polisen på förhand funderar hur hörandet möjligen kommer att förlöpa och hur man kommer att ta upp saken med barnet. I praktiken betyder uppgörandet av en plan att man först skaffar förhandsuppgifter. Förhandsuppgifterna utnyttjas för det första i det att man formulerar alternativa förklaringar, det vill säga hypoteser. Hypoteserna är ett centralt arbetsverktyg för hörandet. Speciellt vid misstankar om sexuellt utnyttjande är det ofta oklart om brottet överhuvudtaget skett. Misstanken kan ibland förklaras med också annat än ett brott. Då man hör barnet är det viktigt att samla information från alla alternativa förklaringsmodellens perspektiv. Därför är det nödvändigt att fundera på olika hypoteser

före man hört barnet (mer om hypoteser i kapitel 6.6). Om det finns säker bevisföring om brottet (till exempel fotografier eller videomaterial), finns det nödvändigtvis inte beaktansvärda alternativa förklaringar utan syftet med hörandet är att samla så mycket information om händelsen som möjligt. Om skador som framgår från fotografier bör man dock komma ihåg att den kan föreligga en alternativ förklaring till skadornas uppkomst. Det är dock bra att komma ihåg att även annat kan ha skett än det som framgår ur bevismaterialet (t.ex. att det gått längre än så, att även andra barn varit utsatta, eller att även andra vuxna utnyttjat). Då man planerar hörandet bidrar arbetet med ett undersökningspar till ett betydligt bredare perspektiv.

För det andra utnyttjas förhandsuppgifterna i den så kallade övningsintervjun, i vilken man tillsammans med barnet övar att öppet berätta om saker och ting innan man behandlar den egentliga misstanken (mer om övningsintervjun i kapitel 8.4.3). För det tredje är förhandsuppgifterna till nytta i själva hörandet. Ju bättre polisen känner barnet, desto större är sannolikheten för att skapa en naturlig växelverkan med barnet.

Efter att man skaffat förhandsuppgifter och formulerat alternativa förklaringar planerar man hur man inleder själva intervjustituationen och övningsintervjun. På basis av förhandsuppgifterna ska man fundera vilket ämnesområde som kunde vara bra för att skapa kontakt med barnet och vad som är ett bra ämne att prata om under övningsintervjun. Efter detta planerar man hur man kommer att ställa frågor kring misstanken utan att dessa är ledande och utan att man ger för mycket information till barnet. Den första frågan ska man fundera på extra noggrant eftersom det sätter grunden för att behandla saken noggrannare. Om det är fråga om ett akutfall, från vilket det finns märken som har undersökts hos t.ex. en läkare, kan man direkt fråga om ärendet: ”*Jag hörde att du i går varit hos läkaren.*”. Om misstanken är äldre och det har gått betydligt längre sedan den misstänkta händelsen är situationen svårare. Vid en oklar misstanke ska man referera till det skedda utan att ge alltför mycket detaljinformation om händelsen.

Det är skäl att skriva ut de frågor som man planerat ställa före hörandet. Hörandet planeras dock inte ordagrant eftersom man i hörandet måste vara öppen för förändringar i enlighet med vad barnet berättar. För att planera frågorna rekommenderas att man använder sig av NICHD -intervjustommen⁷². NICHD -intervjustommen är ursprungligen utvecklad i Förenta staterna för poliser som i sitt arbete hör barn. Intervjustommen baserar sig på vetenskaplig forskning om intervjuer med barn och målsättningen är att maximera den information som barnet själv berättar utan att riskera att innehållets tillförlitlighet lider. NICHD -intervjustommen är en halvstrukturerad intervjustomme vilket innebär att man alltid ska redigera den så att den passar misstanken och barnets utvecklingsnivå.

Den finska översättningen av NICHD – intervjustommen användes för första gången i Stakes handbok *Lapsen seksuaalisen hyväksikäytän ja pahoinpitelyn selvittäminen* år 2003. Enligt erfarenheten från polismän som utreder vålds- och sexualbrott mot barn är intervjustommen ett utmärkt redskap för att höra barn. Den nyaste

---

72 Namnet kommer från det ställe som utvecklat intervjustommen: National Institute of Child Health and Human Development, se Kuehne & Connell, 2009; Lamb m.fl., 2007.

versionen av intervjustommen hittas i bilaga 3 (på svenska). Den har redigerats på basis av ny internationell litteratur⁷³. Om utredaren inte ännu har erfarenhet av att använda intervjustommen ska man noggrant gå igenom den och gärna planera hörandet tillsammans med en arbetspartner som tidigare har hört barn, eller möjligtvis be om konsultation via handräckning från en rättspsykiatrisk enhet för barn och unga. Man ska inte behöva höra ett barn utan någon som helst introduktion till uppgiften och intervjustommen kan inte direkt läsas till barnet som sådan utan måste alltid anpassas enligt fallet.

8.4.2 Att skapa kontakt och genomgång av regler

Det egentliga hörandet inleds genom att skapa kontakt med barnet. Man ska sträva till att få en äkta kontakt med barnet så att barnet kan känna sig bekvämt och tryggt. Det finns forskning om att polismän som använder mera tid på att skapa en god kontakt med barnet får betydligt mera information om misstanken av barnen än de poliser som inte har förstått betydelsen med att skapa kontakt⁷⁴. Reglerna som har att göra med hörandet berättas åt barnet genast i början av intervjun. Barnet har som målsägande en så kallad negativ skyldighet att hålla sig vid sanningen (FöUL 7:6), det vill säga att barnet inte måste berätta om sina erfarenheter men om barnet berättar, är barnet skyldigt att hålla sig vid sanningen. Detta ska man berätta för barnet på ett åldersenligt sätt. Att skilja mellan sant och falskt kan dock ibland vara svårt för ett yngre barn. Polismannen ska därför vid behov förklara skillnaden mellan de båda. För under 10-åringar ska man åskådliggöra skillnaden rätt konkret. Ett gott sätt att göra detta är att öva intervjus regler i praktiken genom konkreta exempel. Övning framför allt för att det kan hända att barnet inte vet svaret på någon fråga, vilket har visat sig av stor betydelse för kvaliteten på intervjun. Man kan t.ex. fråga av barnet: *"Vilken färg har min bil?"* och om barnet gissar, kan man säga *"Vet du färgen på min bil? Inte kan du ju veta det, för jag har inte berättat det för dig ännu. Nu berättar jag åt dig att den är röd. Vi provar på nytt, och kom ihåg, att om jag frågar något sådant som du inte vet svaret på, ska du säga att du inte vet. Du behöver inte hitta på eller gissa. Förstår du?"*. För att utvärdera barnets uppfattning om skillnaden mellan sanning och lögn kan du be barnet att berätta vad han eller hon förstår med ordet ljuga. Om det är klart att den unga förstår skillnaden mellan sanning och lögn räcker det att man betonar vikten av att tala sanning. I övriga fall kan man använda exempel som föreslås i stommen eller egna exempel.

Man ska också berätta för barnet att hörandet spelas in på video och varför. Det är också viktigt att göra klart för barnet att hen kan avbryta, fråga eller korrigera det som intervjuaren säger om intervjuaren tolkar eller förstår barnet fel. Man ska också berätta för barnet att det är tillåtet att säga att hen inte vet svaret på frågan, inte kommer ihåg eller inte förstår, hellre än att barnet hittar på svar som inte stämmer. Detta är det skäl att upprepa under hörandet om det verkar som att barnet gissar sig fram till svaren.

---

73 Kuehnle & Connell, 2009; Lamb m.fl., 2007

74 Kuehnle & Connell, 2009

8.4.3 Övningsintervju

Under övningsintervjun intervjuas barnet om någon annan händelse som inte har med misstanken att göra. I den med övningsintervjun är att barnet vänjer sig med att självständigt berätta om sina erfarenheter. En sådan situation är oftast exceptionell eller till och med främmande för barnet. Det är viktigt att redan från och med övningsintervjun ställa så öppna frågor som möjligt och lyfta fram att barnet med egna ord får berätta.

Under övningsintervjun försöker polismannen eller psykologen som hör barnet bilda sig en uppfattning om barnets förmåga att berätta om händelser. På basis av det kan intervjuaren redigera sina frågor så att de passar barnet och eventuellt senare jämföra barnets sätt att berätta om erfarenheten av våld eller utnyttjande med barnets övriga sätt att berätta om saker. Under övningsintervjun ska man känna sig för om man under den första träffen alls kommer att kunna prata om misstanken, eller om den första gången går till att lära känna varandra, till exempel om barnet är mycket blygt.

Det barnet berättar om under övningsintervjun ska ha att göra med någon verklig händelse och det är således inte meningen att man till exempel diskuterar filmer eller sagor. Att välja lämpligt ämne förutsätter kännedom om något som nyligen hänt i barnets liv. Information om sådana händelser kan man fråga om då man intervjuar föräldrarna eller genom att ta kontakt med barnets vårdnadshavare. I de akuta fall då man inte kunnat ta reda på ett lämpligt ämne för övningsintervjun kan man be barnet berätta om någon sak som hänt nyligen (t.ex. om julen, om det inte är för länge sedan, och om det inte finns skäl att misstänka att julen kan ha varit en mycket negativ upplevelse för barnet). Man kan också be barnet själv komma på någon händelse genom att fråga: *”Kan du berätta om någon rolig händelse, som du har varit med om på senaste tiden/om något roligt/intressant el. motsv. du upplevt på senaste tiden”*.

Det är bra att berätta för barnet att i början övar vi lite på det hur noggrant det är meningen att berätta om saker och ting. På detta sätt undviker man att barnet eller den unga, som känner till intervjuens egentliga syfte, börjar fundera på varför man i intervjun pratar om ex. julen.

8.4.4 Att behandla misstanken

Efter övningsintervjun förflyttar man sig till att behandla den egentliga misstanken. Övergången till misstanken ska göras så smidigt som möjligt, till exempel genom att konstatera *”nu då jag känner dig lite bättre skulle jag vilja prata om det som är orsaken till att du är här idag”*. Efter detta kan man till exempel fråga barnet om barnet själv vet varför barnet kommit hit (se mera exempel i intervjustommen). Då man kommer till att prata om den egentliga misstanken med barnet är målsättningen att få till stånd att barnet så öppet som möjligt berättar om händelserna. Före hörandet ska man således fundera hur man på smidigaste sätt och utan att vara alltför ledande i sina frågor och sin intervjuteknik kan komma in på misstanken, och då barnet har börjat berätta om saker som har med misstanken att göra ska man ställa så öppna

frågor som möjligt om händelserna, och först efter det fria återgivandet fokusera på olika detaljer och be om tilläggsinformation om dessa. Passliga frågor för detta ändamål har presenterats i följande kapitel.

Det är viktigt att polismannen eller psykologen som hör barnet hela tiden förhåller sig lugnt och neutralt till diskussionen som förs med barnet och undviker överdrivna känslouttryck. Ett litet barn är egocentriskt och tänker ofta att allt beror på barnet. En ung däremot kanske har haft ett frivilligt förhållande med utnyttjaren och kan känna sig själv anklagad. Till exempel vid fall av sexuellt utnyttjande kan barnet tala om sina erfarenheter i *vi*-form eftersom barnet ser sig själv som en aktiv part i händelserna. Om intervjuaren då förmedlar ett starkt budskap om att utnyttjandet är ”*dåligt*” eller ”*fel*” kan barnet tolka detta som en anklagelse mot barnet och möjligen lämna saker osagda.

Det är också viktigt att använda de ord som barnet själv har använt. Barnet kan till exempel ha ett eget ord för att beskriva könsorgan. Det är dock skäl att försäkra sig om vad barnet egentligen menar med ett ord. Till exempel kan barnet prata om att slå eller om att pilla på något men samtidigt mena något annat än vad en vuxen oftast förstår med dessa ord. Det är bra att den polisman eller psykolog som intervjuar barnet har goda anteckningsmaterial med under hörandet utöver de på förhand planerade frågorna så att intervjuaren kan skriva upp inte bara anteckningar utan också begrepp som barnet själv använt.

Under intervjun ska man inte vara rädd för möjliga tysta stunder. Barnet kan behöva tid på sig för att formulera ett svar. Om barnet börjar bli trött, är det bra att hålla en kort paus förrän man fattar beslutet om att fortsätta hörandet någon annan gång.

Efter att man behandlat misstanken övergår man ännu till annat än misstanken. Man kan tacka barnet för att det berättat om saker. Barnet ska dock inte belönas. I slutet är det ännu bra att ge barnet en möjlighet att komplettera sin berättelse. Till sist är det bra att ännu en stund prata om något annat. Om barnet som hörs är litet ska man berätta för honom eller henne ifall hen ännu kommer att träffa intervjuaren. Om inte är det bra att motivera varför inte. Man kan dock inte lova barnet att det inte mera någonsin måste berätta om dessa saker. Till ett större barn kan man noggrannare förklara vad som kommer att ske till näst för att utreda ärendet. Vid behov kan man ge barnet sina kontaktuppgifter.

8.4.5 Frågor som används vid hörandet av barn

Det mest pålitliga resultatet från ett hörande får man, både vad det gäller vuxna och barn, från ett självständigt berättande och med så öppna frågor som möjligt, formulerade utgående från det som barnet berättat. Man ska undvika alternativfrågor och ledande frågor får inte användas. Samma fråga får inte ställas om och om igen, eftersom situationen lätt blir ledande och barnet kan uppleva att dess föregående svar inte var tillräckligt bra eller önskat, och ändrar svaret enligt vad han eller hon tror att intervjuaren vill höra. Ibland tänker man att barn inte kan svara på öppna frågor utan att frågorna ska vara sådana som barnet kan svara ja eller nej till. Detta stämmer inte. Också mindre barn kan svara på öppna frågor om frågorna ställs på rätt sätt och om

man använder ett språk som passar barnet. Att använda sig av öppna frågor har visat sig vara nyttigt i höranden av personer i alla åldrar, också i hörandet av misstänkta⁷⁵. Intervjuaren kan utveckla sina talanger i att aktivt använda öppna frågor.

Frågetyperna delas generellt in i öppna, styrande, alternativa och ledande frågor (tabell 3). I intervjuerna ska man använda öppna frågor och framförallt undvika ledande frågor.

Öppna frågor kräver flerordiga svar, till exempel: *"Berätta allt om vad som hände den dagen?"*, *"Berätta mer om det"*, *"Vad hände sedan?"*. Öppna frågor styr barnet att i minnet aktivt söka information om händelserna i stället för att intervjuaren skulle ställa olika alternativ från vilka barnet får välja. Barnets svar på öppna frågor kan till en början vara korta. Det betyder dock inte att inte barnet kunde svara på frågan. Man kan komplettera barnets korta svar med en fråga som använder något av den information som barnet redan berättat. Man kan till exempel fråga barnet: *"Tidigare berättade du om en man. Berätta mer om honom."*, istället för att direkt fråga till exempel *"var han gammal eller ung"*, eller *"Du sade att han rörde dig, berätta mer om det"*, istället för att fråga *"Rörde han dig under kläderna?"*.

Styrande frågor fokuserar på vissa detaljer, till exempel: *"Var var ni då detta skedde?"* Dessa frågor kan användas för att tydliggöra oklarheter i barnets berättelse. Å andra sidan är det alltid bättre om man kan fråga samma sak med en öppen fråga. Till exempel kan man istället för att fråga *"Vilken färgs jacka hade han?"*, fråga *"Berätta om hans kläder"*. Då ger man barnet en möjlighet att berätta om sådana egenskaper hos kläderna som polismannen eller psykologen som hör barnet inte nödvändigtvis skulle ha kunnat eller förstått fråga om.

Alternativfrågor är jo/nej-frågor, såsom till exempel *"Gjorde det ont?"* eller frågor som ger olika alternativa svarsmöjligheter, såsom till exempel: *"Var han gammal eller ung?"* Alternativfrågor medför alltid en risk för att man är ledande i sina frågor om de innehåller sådan information som barnet inte tidigare har nämnt. Att ställa frågor som är mycket specificerande kan fokusera frågan på en detalj som barnet inte minns så bra eller inte minns alls, men barnet kan ändå svara på frågan för att vara den vuxne till lags. Barn svarar sällan *"Jag vet inte"*, då man frågar alternativfrågor av dem, till och med då barnet inte minns eller vet svaret, eller då det inte finns ett rätt svar. Ur intervjuens tillförlitlighets synvinkel är dock ett *"jag vet inte"*-svar bättre än ett jo/nej-svar som inte baserar sig på sanning.

Ledande frågor är frågor med vilka intervjuaren starkt förmedlar ett hurudant svar som förväntas av barnet, till exempel: *"Det tyckte du inte om, eller hur?"*. Med ledande frågor och ledande intervjustil (suggerering) syftar man till att man gett information om händelsen till personen, och att minnesbilderna som följd av detta blivit förvrängda. Hur lätt man kan bli suggererad eller ledd kan också bero på socialt tryck. Barnet kan till exempel säga det barnet gissar eller vet att intervjuaren vill att barnet berättar. Genom ledande frågor och ledande intervjuteknik kan man således få barnet att berätta om erfarenheter av våld, men berättelsen kan vara helt osann.

Ledande frågor har speciellt mycket inflytande då barnets egen minnesbild över händelsen inte är detaljerad eller färsk, då intervjuarens fråga är komplicerad eller då

---

75 Granhag, 2010

barnet upplever intervjuaren som så auktoritär att barnet har svårt att ställa sig emot intervjuarens åsikt. Forskning har visat att yngre barn är mera känsliga för ledande frågor än äldre barn⁷⁶.

Ledande frågor får inte användas i något skede av hörandet. Genom att upprepa de gånger ställa ledande frågor försvinner tillförlitligheten i barnets berättelse. Detta kan i värsta fall leda till att barnets berättelse inte har bevisningsvärde och domstolen lämnar berättelsen obeaktad då man bedömer bevisningen. Å andra sidan ska man inte överskatta ledande frågor betydelse. I en intervju inom vilken barnet i huvudsak självständigt berättar om sina erfarenheter faller tillförlitligheten inte på enskilda ledande frågor. I dessa fall ska man enbart bedöma vart de ledande frågorna har lett.

---

76 Kuehnle & Connell, 2009

Tabell 3 Typer av frågor som används vid hörande av barn (källa, Korkman 2008, redigerad)

Frågetyp	Definition	Exempel
1. Underlättande frågor	Icke-ledande uttryck vars syfte är att uppmuntra barnet att fortsätta berätta. Uttryck, med vilka intervjuaren ber barnet klargöra något intervjuaren inte förstått eller uppfattat.	“Okej” eller “Mm-m” eller upprepningar av något som barnet redan sagt. Barnet: “Vet du vad?” Intervjuaren: “Vad?”
2. Öppna frågor	Öppna frågor eller uttryck som intervjuaren använder och med vilka man försöker få barnet att själv komma ihåg detaljer. Öppna frågor kan vara allmänna eller referera till någon sak som barnet nämnt.	“Berätta för mig allt som hände” “Berätta allt som du kommer ihåg om tiden på hans stuga.” ”Du sade att han somnade på soffan. Vad hände före det?”
3. Styrande frågor	Frågor med vilka man strävar till att fästa barnets uppmärksamhet vid saker som barnet redan tidigare nämnt som kräver förtydliganden. De styrande frågorna är oftast vad, när, vem, hur eller varför -frågor.	“Var hände detta?” ”Berätta allt som du kommer ihåg om det stället”, “Hur såg han ut?”
4. Alternativfrågor	Frågor som fäster barnets uppmärksamhet på aspekter som barnet inte tidigare nämnt. Frågorna är antingen ja/nej-frågor eller sådana frågor där intervjuaren ställer två eller flera alternativa svar från vilka barnet kan välja.	“Gjorde han något sådant till dig som du inte tyckte om?” “Har du sett honom naken?” ”Sade han att man inte får prata om detta med någon?”
5. Ledande frågor	Frågor som ställs på ett sätt som starkt förmedlar till barnet hurudana svar som önskas. Dessa kan vara detaljerade frågor som innehåller detaljer som barnet inte har nämnt. Ledande frågor kan också vara till formen allmänna frågor. Allmänna ledande frågor kan till exempel vara sådana som innebär negativ feedback på något barnet berättat. De kan också vara situationer i vilka intervjuaren förklarar händelsens natur på ett sätt utan att barnet skulle ha förklarat saken så.	“Jag vet vad som hände och också vems idé det var att gå dit. Var det din idé Pekka?” “Ibland rör vuxna barn på ett sätt som känns dåligt. Jag vet att man också rört dig på det sättet, eller hur?” “Vem klädde av dina underkläder?” (då barnet inte nämnt att kläder skulle ha klänts av) “Vi kan inte fortsätta denna intervju om inte du berättar vad som egentligen hände!” ”Det måste ha varit skrämmande.”

8.5 Att höra barnet via handräckning från en hälsovårdsenhet

Att höra barnet är en komplex uppgift som förutsätter kännedom om förundersökningen och dess behov samt om barnets utveckling, psykologi och suggestibilitet etc. Om polismannen genomför hörandet av barnet ensamt är det en utmanande uppgift att beakta alla dessa perspektiv. Därför är det viktigt att misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn alltid utreds minst parvis. Polisen kan be om handräckning av en enhet inom hälsovården för att höra barnet. Polisen ska förhandla med åklagaren om vem som hör barnet.

Om polisen ber om handräckning av hälsovårdspersonal för att höra barnet, genomförs hörandet av barnet i en rättspsykiatrisk enhet för barn och unga, som finns i anslutning till universitetssjukhusen. Allt som oftast är det då en psykolog som läst sig in på rättspsykologi som genomför hörandet. Polisen kan be om handräckning för att höra barnet till exempel om barnet är ungt, barnet har tydligt försenad utveckling inom något område, barnet på grund av händelsen är traumatiserat, eller i övrigt mår dåligt. Handräckning är skäl att be om också då det är en lång tid sedan händelsen eller det finns skäl att anta att man har kunnat påverka barnets berättelser. Då man överväger om man ska be om handräckning ska man också bedöma polisens eget kunnande i att höra barnet. Hörandet av barnet är oftast det enskilt viktigaste beviset av det skeddade och då är det ytterst viktigt att det fås genom tillförlitliga medel.

Utöver det egentliga hörandet av barnet kan man med en begäran om handräckning be om hjälp redan innan det egentliga hörandet. Man kan be om handräckning för att bedöma om det på basis av till exempel barnets beteende finns skäl att misstänka att ett brott skett. Dessutom kan de rättspsykiatriska enheterna för barn och unga genom handräckning göra tillförlitlighetsbedömningar över barns höranden. En tillförlitlighetsbedömning bes om då polisen själv har hört barnet och man vill få ett expertutlåtande om hur tillförlitligt man kan anse barnets berättelse vara.

Handräckning kan man be om både gällande sexuellt utnyttjande och andra misstankar om våld.

Beslutet om att be om handräckning och om att använda en intervjuexpert görs alltid av undersökningsledaren efter att först ha hört åklagaren. Till de intervjuer som görs som handräckning behövs inte vårdnadshavarens/ intressebevakarens samtycke. Begäran om handräckning görs alltid skriftligen, men i nödsituationer kan man först framföra begäran muntligen via telefon och först senare sända den skriftligen till den rättspsykiatriska enheten för barn och unga, till exempel i samband med den första myndighetskonferensen. I begäran om handräckning ska man specificera vad man ber om handräckning för. I det följande ges ett exempel om innehållet i en begäran om handräckning:

Undertecknad ber härmed om en rättspsykologisk intervju av barnet (eller om man behöver hjälp med att bedöma om det är nödvändigt att höra barnet: om det är nödvändigt eller möjligt att höra barnet eller ta ställning till brottsmisstanken på basis av förhandsuppgifterna) och ett expertutlåtande om undersökningens

resultat gällande misstanken om sexuellt utnyttjande av barn/ misshandel. I undersökningen ska man utreda hur sannolikt det är att barnet har blivit sexuellt utnyttjat/misshandlat på det sätt som beskrivits eller om barnet blivit sexuellt utnyttjat/misshandlat på något annat vis, och hur tillförlitligt man ska anse barnets berättelse vara. Utlåtandet ska innehålla en bedömning av men förorsakade av eventuella fall av misshandel eller sexuella handlingar som kommer fram i undersökningen.

Intervjusituationen ska spelas in och transkriberas så att dessa kan granskas senare under brottsprocessen. Om övriga möjliga intervjuer som genomförs på grund av denna begäran ska skilt diskuteras med en brottsutredare.

Denna begäran om utredning, de utredningar som gjorts på basis av den och det material som samlats in under utredningen är sekretessbelagda på det sätt som stadgas om gällande förundersökningsmaterialets offentlighet (MyndOffL 24.1 § 3 mom.) och kan vara sekretessbelagda även på andra sekretessgrunder i offentlighetslagen. Om materialets offentlighet (också gällande parterna) bestämmer undersökningsledaren under förundersökningen. Därför har inte barnet eller barnets vårdnadshavare heller rätt att få information om materialet utan undersökningsledarens bedömning av om det kan försvåra utredningen att överlämna informationen, enligt FöUL 4:15.

Utöver den egentliga begäran om handräckning som beskrivs ovan ska begäran om handräckning innehålla namn och personuppgifter på dem som utreds och vid behov intressebevakarens uppgifter, liksom också kontaktuppgifter till undersökaren som utreder fallet och undersökningsledaren. Dessutom ska man i samband med begäran om handräckning överlåta behövliga bakgrundsuppgifter, anmälan om utredning och kopior på möjliga höranden som redan genomförts under förundersökningen.

Samma regler och anvisningar gäller för att höra barnet vid en rättspsykiatrisk enhet för barn och unga, som för höranden som polisen själv genomför. Hörandet ska genomföras så snabbt som möjligt efter att misstanken kommit fram. Intervjuaren bör kunna kommunicera med barnet på ett sätt som stöder syftet att kunna få en så omfattande, detaljerad och noggrann bild av händelserna eller de misstänkta brotten som möjligt. Också de intervjuer som genomförts på en rättspsykiatrisk enhet ska spelas in på video och ordagrant transkriberas till text och den misstänktes rätt till att se videon och till möjliga tilläggsfrågor ska tryggas också i dessa fall.

Eftersom höranden som görs vid en rättspsykiatrisk enhet för barn och unga görs som handräckning är dessa en del av förundersökningen och således är det polisen som är ansvarig för hörandets ändamålsenlighet och att hörandet görs på ett sätt som tjänar förundersökningen. Detta betyder att polisen ska ta en aktiv roll i hörandet av barnet på rättspsykiatrisk enhet för barn och unga. Polisen ska alltid närvara då man hör barnet vid en rättspsykiatrisk enhet för barn och unga. Polisen ska också delta i planeringen av barnets intervju. Polisen är dock inte i samma rum som

barnet och den person som intervjuar barnet, utan följer med intervjun från ett annat rum. Polisen kan hjälpa intervjun med att lyfta fram vilka frågor som är väsentliga med tanke på brottsmisstanken och tillsammans med enhetens personal fundera över möjliga hypoteser och hur dessa kan utredas i intervjun.

Även om barnet hörs på en rättspsykiatrisk enhet för barn och unga är utgångspunkten att hörandena av de andra parterna och vittnena sköts av polisen så snabbt som möjligt efter att en brottsanmälan inkommit. Också ordningen på hörandena har betydelse. Speciellt för att säkra den misstänktes rättigheter ska det första hörandet av den misstänkte skötas före man hör barnet. Det är också bra att höra föräldrarna för första gången före man hör barnet för att kunna hitta alternativa förklaringar till misstanken, och för att utreda innehållet i möjliga diskussioner som har gåtts med barnet.

Man ska dock också fundera på ordningen för hörandena ur ett taktiskt perspektiv enligt situationen. Om till exempel barnet har berättat om ett möjligt utnyttjande till föräldrarna, är det skäl att höra föräldrarna före barnet. Om barnet istället har berättat om ett möjligt utnyttjande till exempel i skolan kan det vara vettigt att först höra barnet. Också i speciellt akuta fall är det ofta skäl att först höra barnet. Om barnet hörs som handräckning från en rättspsykiatrisk enhet för barn och unga ska polisen se till att hörandet av barnet och de höranden som polisen gör genomförs i en lämplig ordning.

Polisen kan även begära om tjänstehjälp av en psykolog för planeringen av den egna intervjun och för att ha någon att jobba i par med. Då följer psykologen med intervjun som polisen utför och hjälper till på pauserna att fundera ut vilka frågor som ännu behövs ställas. Nuförtiden är det möjligt att förverkliga pararbetet också på distans, ifall det finns en möjlighet till videokontakt på inrättningen. Detta är i praktiken möjligt med väldigt små arrangemang. Att använda videokontakt sparar bådadas tid och möjliggör samarbete oftare, vilket är till fördel för alla och hjälper till att förbättra kvalitén på polisens intervjuer.

Man kan också be om konsultation från rättspsykiatriska enheten att bedöma om det överhuvudtaget finns orsak att misstänka att ett utnyttjande skett (om misstanken grundar sig på beteende) eller om det mera är möjligt att utreda misstanken genom att höra barnet (om barnet redan har hörts flera gånger eller det finns bevis för att barnet tidigare har blivit suggererat).

8.5.1 Utlåtanden givna av det rättspsykiatriska teamet för barn och unga

Om misstanken har utretts på rättspsykiatrisk enhet för barn och unga kan man skriva ett expertutlåtande om utredningen i vilket man tar fasta på de slutsatser som man på enheten dragit på basis av förhandsuppgifterna och barnets hörande. Utlåtandet tar också oftast ställning till tillförlitligheten i barnets berättelse. Enligt anvisningarna ska utlåtandet bli klart inom tre månader från intervjun, men denna tidsgräns möts inte alltid. Eftersom en fördröjning av förundersökningen på ett betydande sätt kan skada hela brottsprocessen kan man med personalen på den rättspsykiatriska enheten diskutera om ett hur omfattande utlåtande som behöver skrivas i de olika

fallen. Bedömningen ska göras från fall till fall om man behöver ett utförligt och omfattande utlåtande eller om det till exempel räcker med ett transkriberat och mindre omfattande utlåtande om utredningshypoteserna. Polisen ska avgöra detta tillsammans med den rättspsykiatriska enheten och åklagaren. Också gällande tidtabellen för utlåtandet är det skäl att diskutera med den rättspsykiatriska enheten för barn och unga.

Om man ber om ett utlåtande kan man be om det i samma begäran om handräckning som man ber om handräckning för hörande av barnet. Alternativt kan man använda en skild begäran om utlåtande. Om man beslutar sig för ett utlåtande och polisen ber om ett sådant ska det i utlåtandet framgå vissa saker så att det så väl som möjligt tjänar brottsutredningens behov. I det följande är de saker listade som bör framgå i utlåtandet.

1. Vem som ber om utlåtandet
2. Syftet med utlåtandet
3. Namnet på den som utreds
4. Utredningsomständigheterna (tid, plats etc.)
5. Förhandsuppgifterna som fanns tillhanda under utredningen (handlingar och dokument från barnskyddet, hälsovårdens dokument, telefondiskussioner etc.)
6. Hypoteser som ställts på basis av förhandsuppgifterna, d.v.s. alternativa förklaringar till misstanken.
7. Alla möten som haft med utredningen att göra och datumen för dessa (intervjun av barnet, träffar med föräldrar etc.)
8. Vilka faktorer som inverkat på intervjun av barnet (finns det indikationer på att barnet skulle ha blivit suggererat före intervjun, hur barnets berättelse ter sig i relation till barnets utvecklingsnivå, hur hörandet av barnet framskred och hurdana frågor som ställdes i hörandet, hur barnets berättelse passar in med den övriga informationen)
9. Slutsatserna jämte motiveringar (vilka av de alternativa förklaringarna får stöd och på vilket sätt)
10. Underskrifter och datering
11. Den ordagrant transkriberade intervjun som bilaga.

I slutsatserna ska utlåtandets skribent ta ställning till vilken av de alternativa förklaringarna, det vill säga hypoteserna, som får stöd och på vilka grunder. Ett väl-skrivet utlåtande svarar således på följande frågor: vilken eller vilka av de alternativa förklaringarna som får mest stöd, vad stödet för det alternativet består av och vilka förklaringar som inte fick understöd. Väsentligt är att det i utlåtandet framgår vad barnet berättat, hur barnet har berättat det och hur berättelsen stöder eller försvagar en viss misstanke. Enbart på basis av att tolka barnets beteende är det inte möjligt att få tillförlitlig information gällande brottsmisstanken.

Utlåtandet skrivs alltid för den straffrättsliga processen och ska således vara lätt att förstå. Språkligt ska utlåtandet vara sådant att också andra än rättspsykologer

förstår det. Utlåtandet ska således inte innehålla för mycket facktermer. Om det finns för mycket oklara delar, svaga argument eller övrigt finns brister i utlåtandet ska polisen be om ett nytt utlåtande.

8.5.2 Allmänt om expertutlåtanden

Utöver de expertutlåtanden som görs av den rättspsykiatriska kunskapsenheten för barn och unga kan man även be om andra expertutlåtanden. Också till exempel de utlåtanden läkare ger om somatiska skador är expertutlåtanden. Med expertutlåtanden menas skriftliga utlåtanden som ges av yrkespersoner från olika branscher på basis av en specifik begäran om tjänstehjälp från polisen. Med expertkunskap menas kunskap som inte hör till allmänbildningen utan som kräver specifikt yrkeskunnande. Personer som har tillräckligt av detta kunnande är experter, såsom läkare och psykologer. Utgående från uppdragsgivningen observerar experterna omständigheter och faktum som är av betydelse för saken, redogör för erfarenheter gällande dessa och ger utlåtanden som baserar sig på vetenskaplig litteratur. Experter är således inte samma sak som vittnen. Experten observerar utgående från uppdragsgivningen och vittnet utgående från att vittnet på något sätt har med händelsen att göra. Experter kan också höras i rätten (RB 17:36). I dessa fall följer man de stadganden som gäller vittnen (RB 17:43).

Gällande expertutlåtandena är det värt att notera att parterna i ärendet även själv kan skaffa sådana och erbjuda dem att bifogas till förundersökningsprotokollet som en kompletterande skriftlig utredning till sin förhørsberättelse. Det har parten rätt till (FöUL 7:1). Ifall det skriftliga utlåtande som parten önskar bifoga till någon del inte motsvarar händelseförloppet enligt ”sunt bondförnuft”, lönar det sig för förundersökningsmyndigheten att redan under förundersökningen skaffa ett annat expertutlåtande. Trots att förundersökningsmyndigheten har skaffat ett expertutlåtande, kan parterna skaffa åt sig ett mer fördelaktigt utlåtande efter förundersökningen, inför rättegången. I dessa fall finns det i tingsrätten två motsägelsefulla utlåtanden och tingsrätten besluter om dessa i normal ordning enligt vittnesregleringen.

9 PRÖVNING AV OFFRETS SKYDDSBEHOV

I detta kapitel behandlas Europaparlamentets och rådets regleringar gällande igenkännandet av brottsoffer som behöver specialskydd och deras rättigheter till specialskydd i förundersökningen och i rättegången (2012/29/EU). Direktivet gavs 25.10.2012 och Finland har förbundit sig till direktivet genom att komplettera sin nationella lagstiftning så att den motsvarar direktivets krav. Därför bör detta så kallade offerdirektiv vid behov tillämpas vid utredning av vålds- och sexualbrott mot barn. Som utgångspunkt finns det vid misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn nästan alltid sådana drag att en prövning av offrets skyddsbehov, med hjälp av blanketten för ändamålet, är nödvändigt.

Med ett offer i behov av särskilt skydd avses i direktivet en person som är speciellt utsatt för sekundär och upprepad viktigmisering, för hot och för vedergällning. I direktivet förutsätts att det görs en personlig utvärdering av alla offer, för att kunna känna igen offrets sårbarhet och för att utvärdera vilka specialåtgärder som behövs under förundersökningen och då ärendet behandlas i domstolen för att skydda offret. Den personliga utvärderingen för prövningen av skyddsbehovet i enlighet med direktivet bör göras i god tid under det straffrättsliga förfarandet och den bör innehålla en utvärdering av behovet av specialåtgärder såväl i förundersökningen som i rättegången då det kommer till förverkligandet av åtgärderna. En utvärdering som är gjord i förundersökningsskedet binder dock inte domstolen.

En sådan systematisk kartläggning av specialbehoven hos sårbara offer som förutsätts i direktivet har inte funnits i Finland tidigare. De flesta skyddsåtgärder som tillämpas i dagens läge i rättegångarna är sådana att behovet för dem i förundersökningsskedet inte systematiskt har utvärderats och begäran har gjorts då rättegången börjar eller kort före huvudförhandlingen. I praktiken har t.ex. hörandet av målsäganden i rätten bakom en skärm eller utan att svaranden är närvarande skett på begäran av målsägandens advokat eller åklagaren. Till följande behandlas kort de ändringar som har gjorts i förundersökningslagen på grund av offerdirektivet. Därefter behandlas kort prövningen av behovet av specialskydd i praktiken. I praktiken lönar det sig att använda sig av IM publicering 14/2016 *Rikoksen uhrin suojeletarpeen arviointimenettelyn käsikirja*, som också fungerar som bas för detta kapitel, i skyddsbehovets utvärderingsprocess.

9.1 Ändringar i förundersökningslagen på grund av offerdirektivet

Offerdirektivets ikraftträdande på nationell nivå har orsakat ändringar i lagstiftningen. I detta sammanhang behandlas inte alla dessa ändringar, utan fokus ligger just på ändringarna som gjorts i förundersökningslagen. En del av ändringarna är sådana att de gäller alla målsäganden på ett allmänt plan, d.v.s. inte endast barn, och därför går ändringarna igenom kort och därför har dessa ändringar inte uppmärksamrats skilt i bokens övriga kapitel.

- Offerdirektivet har orsakat ändringar i förundersökningslagen enligt följande:
- En målsägande har rätt att få en skriftlig bekräftelse på den brottanmälan han eller hon gjort (FöUL 3:1).
  - Underrättningskyldigheten till målsäganden om dennes rättigheter i förundersökningen och rättegången har utvidgats (FöUL 4:18).
  - Målsägandens möjlighet att få stöd och skydd har utvidgats (FöUL 4:10).
  - I vissa fall (behov av särskilt skydd, brottets natur eller målsägandens omständigheter) måste målsägandens samtycke till vidarebefordrande av hans eller hennes kontaktuppgifter till en instans som erbjuder stödtjänster utredas. Om samtycke från målsäganden fås måste kontaktuppgifterna förmedlas vidare utan oskäligt dröjsmål.
  - Den personliga utvärderingen av målsäganden (FöUL 11:9a) är definierad i lag och det är förundersökningsmyndighetens skyldighet att utvärdera om det föreligger behov att verkställa specialåtgärderna för att skydda målsäganden.
  - Förverkligandet av ett förhör med en målsägande som är i särskilt behov av skydd har specificerats (FöUL 7:21).
  - Målsägandens rätt till översättning av dokument har utvidgats (FöUL 4:13).
  - Målsäganden har i vissa grova brott möjlighet att få ett meddelande om en fänges eller häktads frigivning eller avlägsnande från fängelset eller förvaringsutrymmet (FöUL 4:19).
  - Regleringen gällande partsoffentlighet har ändrats (FöUL 4:15). Parten (i detta fall den misstänkte) har inte rätt att få information om förmedlandet av informationen till målsäganden angående den i förra punkten nämnda fängens eller häktades frigivning. (MyndOffL 11 § 2 mom. 7a).

9.2 Prövningen av skyddsbehovet

I offerdirektivet (22 artikeln) förutsätts en personlig utvärdering av målsäganden, vars syfte är att känna igen målsägandens sårbarhet och behov av särskilt skydd, och att definiera de eventuella specialåtgärder som målsäganden behöver. Prövningen är reglerad i förundersökningslagens 11 kap 9 a §, var det finns utstakat om målsägandens personliga utvärdering, i enlighet med offerdirektivets krav. Enligt lagen ska förundersökningsmyndigheten utan obefogad fördröjning utvärdera huruvida målsäganden, i förundersökningen eller då ärendet behandlas i rätten, har ett särskilt behov av skydd samt ifall specialåtgärder under förundersökningen eller rättegången är nödvändiga. I utvärderingen bör i synnerhet beaktas målsägandens personliga omständigheter och brottets natur samt målsägandens uppfattning om nödvändigheten av åtgärden.

Förundersökningsmyndigheten bör utreda ifall det för att skydda målsäganden är nödvändigt att:

- Förhöret görs i ett utrymme som är planerat för förhör med personer med behov av skydd (FöUL 7:21)

- Förhöret görs av samma person/ en person av samma kön
- Målsägandens förhör bandas in för att användas som bevis i rättegången (FöUL 7:21)
- Målsäganden hörs i huvudförhandlingen utan att svaranden närvarar (RB 17:51)
- Målsäganden hörs i huvudförhandlingen bakom skärm (RB 17:51)
- Målsäganden hörs i huvudförhandlingen utan att personligen närvara (RB 17:52)
- En muntlig förhandling i domstolen förrättas bakom lyckta dörrar så som stadgas i 15 § 6 punkten i lagen om offentlighet vid rättegångar i allmänna domstolar (370/2007)

Utvärderingen görs enligt handboken *Rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn käsikirja*⁷⁷, i två steg, var man använder sig av blanketten *Målsägandens skyddsbehov*. I det första skedet utvärderar man ifall det genast är klart att målsäganden inte är i behov av skydd på grund av brottets typ och/eller personliga omständigheter. Vid prövningen av offrets skyddsbehov granskar man till exempel först om brottet är ett sådant var målsäganden inte i allmänhet är i behov av särskilt skydd (t.ex. snatteri eller motsvarande lindrigt brott). Därtill granskar man att det inte till målsägandens personliga omständigheter hör saker som orsakar målsäganden en känsla av hot eller rädslor, eller annat, som man med skyddsåtgärder under processen kunde lindra eller utesluta. Om inget av de saker som nämns på blanketten kommer upp under de tidiga diskussionerna i förhöret, fylls inte bedömningsblanketten i. Då görs en anteckning om saken på förhørsblanketten vid punkten ”Grundlig prövning behövs inte” och utvärderingsprocessen avslutas. Målsägandens egen syn bör tas i beaktande också i detta första skede.

Då man i första skedets utvärdering kommer till slutsatsen att någon omständighet stöder förordnandet av skyddsåtgärder, fylls utvärderingsblanketten i tillsammans med målsäganden i samband med eller i slutet av förhöret. Skyddsåtgärder kan redan ha förverkligats i detta skede, under förundersökningens tidiga skede, och om dessa görs bara sakenliga anteckningar på utvärderingsblanketten. Då uppgifterna är ifyllda, förs behovet av skydd vidare till förundersökningsledaren för övervägande. Förundersökningsledaren bedömer skyddsbehovet utifrån helhetsbilden av den information han eller hon fått. Förundersökningsledare ska också höra åklagaren om behovet av särskilt skydd och om nödvändigheten av ovan nämnda åtgärder, om målsägandens personliga omständigheter eller brottets natur så förutsätter. Förundersökningsledaren antecknar sitt eget förslag på skyddsåtgärder på bedömningsblanketten, i regel efter att han eller hon hört åklagaren om saken. I utredningen av brott mot barn förekommer i allmänhet sådana drag att det är motiverat att höra åklagaren. Utvärderingen av offrets skyddsbehov måste göras på nytt ifall omständigheterna som ligger till grund för beslutet ändras märkbart. Utvärderingen kan också göras på nytt om det annars finns grund för det. Om utförandet av en ny utvärdering efter att förundersökningen avslutats beslutar åklagaren.

---

77 IM:s publikation 14/2016

Vid bedömningen av nödvändigheten av särskilt skyddsbehov bör man alltså ta i beaktande målsägandens personliga omständigheter och det misstänkta brottets natur. Till målsägandens personliga omständigheter hör både målsägandens personliga tillstånd och målsägandens personliga egenskaper.

Vid *målsägandens personliga tillstånd* beaktas:

- Målsägandens förhållande eller beroendeförhållande till gärningsmannen
- Målsägandens tidigare upplevelser av brott
- Övriga omständigheter

Vid målsägandens personliga egenskaper beaktas:

- Ålder
- Könstillhörighetsfrågor
- Etniskt ursprung
- Religion eller övertygelse
- Hälsotillstånd
- Handikapp
- Frågor gällande vistelse i landet
- Kommunikationssvårigheter

Gällande det misstänkta brottets natur beaktas:

- Det misstänkta brottets gärningsomständigheter och påföljder
- Brottstyp

Vid prövningen av offrets skyddsbehov behandlas ofta samma saker som vid utredandet av brottets rekvisit. Det lönar sig för undersökaren att vid förhören vara medveten om att det är en sak att reda ut om det har skett ett brott, och en annan sak att ta reda på målsägandens behov till specialarrangemang under förundersökningen eller rättegången på grund av offrets skyddsbehov.

Målsägandens skyddsbehov– blanketten kan finnas tillhanda under hela förhöret, men i samband med de slutliga anteckningarna lönar det sig att utvärdera blanketten också ur partsoffentlighets synvinkel. På grund av partsoffentligheten är blankettens uppgifter i regel tillgängliga för de andra parterna. Om detta kan man läsa mera i kapitel 16.4. Likaså lönar det sig att utvärdera om det på blanketten har gjorts sådana anteckningar som kan vara betydelsefulla för bedömningen av rekvisitens uppfyllnad och som borde föras över till det egentliga förhöret⁷⁸. *Målsägandens skyddsbehov*– blanketten finns bland Kameleons blanketter.

---

78 IM:s publikation 14/2016 finns på Polisens Intranät. I handboken står det närmare skrivet om målsägandens personliga tillstånd och egenskaper samt om det misstänkta brottets natur.

9.3 Hörandet av målsäganden på grund av brottet och bedömandet av skyddsbehov

Hörandet av barn har behandlats omfattande i kapitel 8 i boken. Vid hörandet av ett litet barn förutsätter inte bedömandet av skyddsbehovet någon diskussion med barnet självt. Han eller hon förstår inte, och behöver inte heller förstå, vad utvärderingen handlar om. Då ett litet barn är målsägande bör man diskutera om saken med barnets vårdnadshavare eller med intressebevakaren som utsetts för barnet.

Ju äldre barn det är frågan om och speciellt i situationer där det är frågan om en redan 15 år fylld ungdom, ska utredandet av skyddsbehovet och dess betydelse i huvudsak behandlas med barnet eller den unge själv. I dessa fall är det dock bra att diskutera om saken med hans eller hennes vårdnadshavare eller med intressebevakaren som utsetts. I denna diskussion ska man se till att målsäganden har tillräckliga förutsättningar för att förstå, vilken betydelse hans eller hennes nekande till personligt hörande i domstolen har⁷⁹. Saken är aktuell för 15–17-åringar speciellt i två situationer; inbandandet av målsägandens berättelse på grund av särskilt skyddsbehov (FöUL 9 kap 4 § 4 mom. 1 punkten) eller i fall av att målsäganden till ett sexualbrott inte vill bli hörd i rättegången (FöUL 9 kap 4 § 4 mom. 2 punkten). För målsäganden skall klargöras de risker som lämnandet av bevisbördan till enbart inspelningen innebär. En inbandad berättelse i huvudförhandlingen, utan möjligheten att ställa frågor, ger utgångsmässigt sämre förutsättningar än normalt vid bedömningen av bevisbördan⁸⁰.

---

79 Läs mer om vittnesmålets omedelbarhet ej uppfylls, kolla närmare LaUB 4/2015 – RP 66/2015 s. 8

80 Det finns mer att läsa om saken i IM publikation 14/2016.

10 FÖRHÖR MED DEN MISSTÄNKTE

I detta kapitel behandlas i korthet saker som har att göra med den misstänktes förhör. Förhöret med den misstänkte vid misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn skiljer sig inte i samma grad från höranden i samband med våldsbrott mot vuxna som det gör gällande hörandet av målsägande. Därför lyfts här endast upp vissa aspekter som utgående från polismäns erfarenhet är värda att komma ihåg⁸¹.

Vid fall av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn ska man noggrant planera hörandet av den misstänkte. Utredaren bör förbereda sig på att den brottsmisstänkte väldigt sällan erkänner gärningen i dessa fall. Det är viktigt att man är förberedd på detta med uttänkta frågor och sätt att närma sig saken. Också har det betydelse i vilket skede av processen som den misstänkte hörs, så taktiskt lönar det sig att noggrant planera hörandet.

Polisen ska förhålla sig neutralt till den misstänkte under hela hörandet, oberoende hur grovt brott man misstänker personen för. Enligt polismännen som delat med sig av sina erfarenheter för denna lärobok lönar det sig att lugna ner sig själv före hörandet inleds och förbereda sig på situationen så att känslorna hålls i styr.

Då man hör den misstänkte är det viktigt att få den misstänkte att berätta om händelserna så att tidpunkt, plats och sättet för brotts handlingen utreds så väl som möjligt. Det rekommenderas att hörandet spelas in på video, även om det också i vanlig ordning skrivs i form av ett förhørsprotokoll. Då man formulerar frågor för hörandet av den misstänkte kan man använda sig av liknande närmandesätt som i barnets intervju, det vill säga att man först genom möjligast öppna frågor ber den misstänkte berätta om brottet som utreds och sedan vid behov ställer mera detaljerade frågor för att klargöra berättelsen. Ju mera den misstänkte självmant berättar om detaljer kring brottet, desto mera tillförlitligt kan man anse berättelsen vara.

Då den misstänkte för brottet är under 15 år gammal, det vill säga otillräknelig, kan personen inte själv föra sin talan i förhöret. Därför har under 15-åringars vårdnadshavare eller annan laglig företrädare rätt att närvara under förhöret, om företrädaren har rätt att föra barnets talan (FöUL 7:14). Enligt RB 12:2 för en minderårig svarandes intressebevakare, vårdnadshavare eller en annan laglig företrädare dock självständigt talan vid sidan av den minderårige. Om man ämnar höra en under 18-åring som misstänkt för brott ska man också ge möjligheten för socialmyndigheten att närvara. Polisen ska göra en anmälan till socialmyndigheterna alltid om den misstänkte för ett brott är under 18 år gammal och de ska reserveras rättigheten att närvara under förhöret. Efter förhöret ska förhørsprotokollet omedelbart levereras till socialmyndigheten (FöUL 7:16). Om vårdnadshavaren, annan laglig företrädare eller socialmyndigheten inte närvarar under förhöret av en under 18-årig brottsmisstänkt, ska polisen ordna ett förhörsvittne till förhöret (FöUL 7:11).

Om man hamnar i en situation där en under 15-åring misstänks ha gjort sig skyldig till en kriminell handling är det fråga om utredning av en brottslig handling i enlighet med förundersökningslagen (FöUL 3:5). Då man förhör en under 15-åring för en brottslig handling ska man komma ihåg att barnet ska behandlas i enlighet

81 Allmänt om att höra den misstänkta kan man läsa i Helminen, m.fl., 2014

med sin ålder och utvecklingsnivå. Då man hör en under 15-åring för ett brott ska man spela in hörandet på video och transkribera det till text enligt samma principer för hörandet av under 15-åriga målsägande. Detta material kan i vissa situationer, t.ex. då man som skilt civilt ärende behandlar skadeståndsfrågan, vara nödvändigt för att trygga den målsägandes intressen.

11 VITTNEN

I detta kapitel behandlas förhör med vittnen. Reglerna för förhör med vittnen avviker inte på något sätt då man utreder vålds- och sexualbrott mot barn. Vittnen kan också väljas med samma principer som för våldsbrott mot vuxna. I detta kapitel finns samlat speciellt polismäns erfarenheter över hurudana vittnen som oftast hörs vid misstankar om vålds- eller sexualbrott mot barn⁸².

Vittnen definieras som utomstående personer som hörs under förundersökningen för att klargöra brottet och brottets omständigheter. Vittnena är alltså inte parter i målet. Som vittnen kan personer höras som vet något om saken och deras uppgift är att berätta den informationen som de har om saken. Under förundersökningen får man inte använda sådana personer som vittnen som inte skulle få vittna om det brott som utreds i en rättegång (FöUL 7:7).

Enligt rättegångsbalken kan alla andra utom parter i brottet höras som vittnen (RB 17:29). En målsägande som inte har yrkanden hörs i rättegång i brottmål som ett vittne, men i förundersökningen som målsägande, som konstaterat i kapitel 7.1. Som vittne hörs i rättegång i brottmål också en person som blivit utsatt för åtgärder på grund av samma gärning eller på grund av en gärning som är i omedelbar kontakt med den. Dessa åtgärder är åtal, utredningseftergift gällande straffanspråk, ordningsbot eller ett straff som baserar sig på det i framtiden motsvarande bötesförfarandet, förundersökningens avslutande samt beslut om åtalseftergift. Dessa personer avlägger dock inte vittnesförsäkran och mot dem kan inte användas tvångsmedel gällande tredskande vittnen, såsom vite eller påtryckningshäkte.

Vid misstankar av vålds- och sexualbrott mot barn kan man höra väldigt olika typer av personer som vittnen. I första hand kan vittnen utgöras av eventuella ögonvittnen. Vid misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn finns det dock sällan ögonvittnen. Som vittnen kan det därför också löna sig att höra de personer, för vilka barnet har berättat om sina erfarenheter. Dessa personer kan framgå redan ur begäran om utredning. Barnet har till exempel berättat om sina erfarenheter till skolans hälsovårdare, som har gjort en barnskyddsanmälan på basis av vilken en begäran om utredning har gjorts. I dylika fall är det möjligt att höra hälsovårdaren som vittne medan man samtidigt beaktar rättegångsbalkens bestämmelser om förbud mot att vittna (RB 17:14). Barnet kan också i sin egen intervju lyfta fram vem barnet har pratat med om dessa saker. Om barnet inte på eget bevåg berättar om dessa personer är det bra att polismannen frågar om detta. Dessa personer kan vara till exempel daghemmets personal, skolans personal (framförallt hälsovårdaren, skolkuratorn eller skolgångsbiträdet), far- och morföräldrar, föräldrar till barnets vänner etc.

Barn, framförallt flickor, berättar ofta om sina erfarenheter också till sina vänner. Till exempel kan en tonårig flickas vänner ha en hel del information om händelserna. Om användningen av barn som vittnen stadgas i förundersökningslagen. Som vittne kan inte personer användas som inte får vittna i rättegången och utgångspunkten är att under 15-åriga barn inte hörs i rätten. Enligt de allmänna lämplighetskraven för vittnen (RB 17:27) kan en under 15-åring dock höras som vittne om domstolen

82 Allmänt om vittnen kan man läsa i Helminen, m.fl., 2014.

anser att detta är lämpligt och om ett personligt hörande har väsentlig betydelse för att saken skall kunna redas ut, och hörandet sannolikt inte orsakar personen sådant lidande eller annat men som kan skada honom eller hans utveckling. Enligt förundersökningslagen (FöUL 7:7) beslutar undersökningsledaren om att höra en under 15-åring som vittne. I förundersökningen är det skäl att beakta att en dylik person är otillräckelig, och därför inte har en sanktionerad skyldighet att hålla sig vid sanningen⁸³.

Ibland har poliserna en hög tröskel för att höra barnet eftersom man är rädd att det kan skada barnet. I praktiken kan och ska man dock höra ett under 15-årigt barn om det är frågan om ett betydande intresse. Polisen ska dock komma ihåg att se till att då man hör ett under 15-årigt barn ska barnet bli behandlat enligt ålders- och utvecklingsnivå. Således ska ett barn som hörs som vittne behandlas enligt samma principer som ett barn som är part i målet. I allmänhet kallar man inte barn att vittna i rätten och därför spelas barnets hörande som vittne in på video och transkriberas, på samma sätt som då man hör barnet som part. Ett under 15-årigt barns vårdnadshavare eller intressebevakare har rätt att närvara under hörandet (FöUL 7:14 §). På begäran av den som förhörs ska ett tillförlitligt vittne som är ojävigt enligt 1 § i lagen om jäv för vittnen vid rättshandlingar och förrättningar (734/2015) närvara vid förhöret (FöUL 7:11). Utredaren kan också på eget initiativ kalla ett vittne till förhöret. Om man inte kan dröja med hörandet utan att riskera utredningen får man genomföra hörandet utan vittne, den hörandes begäran till trots (FöU 7:11). Användningen av ett förhörsvittne kan ersättas med att man spelar in hörandet på ljud- och videoinspelning om man således tillräckligt väl kan visa på hur hörandet genomförts och vad som skett under hörandet (FöUL 7:11). Att spela in under 15-åriga vittnens höranden är en huvudregel och således är det inte nödvändigt att använda sig av ett förhörsvittne då inspelningen görs på ett korrekt sätt.

Dessutom kan man som vittnen höra till exempel personer som har sett skadorna på barnet eller personer som kan berätta om eventuella förändringar i barnets beteende efter det misstänkta dådet. Dessa personer kan också vara till exempel personal inom daghem eller skola.

Också om den misstänkte personen kan man få tilläggsinformation genom vittnena. Vittnena kan höras till exempel i syftet att man vill kartlägga den misstänktes sexuella beteende. Vid val av vittnen ska man också beakta både saker och bevis som talar för och emot den misstänkte. Därför är bevisning som stöder oskyldighet lika viktig som bevisning som talar för skyldighet (FöUL 4:1).

---

83 Helminen m.fl. 2014, 554

12 TVÅNGSMEDEL

I detta kapitel behandlas tvångsmedel. I regel finns det inga skillnader i förutsättningarna för användningen av tvångsmedel beroende på om offret för brottet är ett barn eller en vuxen definierade i lagstiftningen och instruktionerna. Däremot har man skilt för flera tvångsmedel konstaterat att det inte är möjligt att rikta dem mot en under 15-åring. Detta gäller grövre inskränkningar på personens rättigheter.

Eftersom det så gott som saknas skillnader mellan användningen av tvångsmedel i fall av brott mot vuxna eller barn, behandlar detta kapitel inte alla tvångsmedel och deras förutsättningar. I kapitlet fokuseras på de tvångsmedel som polismän specialiserade på vålds- och sexualbrott mot barn upplever antingen som de viktigaste eller svåraste. Som en ytterligare avgränsning behandlas i kapitlet endast sådana tvångsmedel som har med utredningen att göra. Till exempel har tvångsmedel som har med frihet att göra lämnats utanför denna genomgång. Även om dessa kan man dock konstatera att de inte på något sätt skiljer sig om man utreder våldsbrott mot barn eller vuxna⁸⁴.

12.1 Genomsökning och beslag

Olika genomsökningar kommer ofta ifråga i utredningen av våld- och sexualbrott mot barn. Genomsökningar som riktar sig till en plats är allmän eller särskild husrannsakan eller platsgenomsökning.

Med *allmän husrannsakan* menas en genomsökning av hemfridsskyddade platser (SL 24:11). Med *särskild husrannsakan* menas genomsökning i ett sådant utrymme beträffande vilket det finns anledning att anta att genomsökningen kommer att omfatta information om vilken man har skyldighet eller rätt att vägra vittna om i rättegång (Rättegångs Balken 17:10, 17:11, 17:12, 17:13, 17:14, 17:16, 17:20 eller 17:21). En allmän husrannsakan kan också genomföras för att söka efter en person. En *allmän husrannsakan för att söka efter en person* får företas för att få tag på en person som ska hämtas till förundersökning, gripas, anhållas eller häktas, hämtas till domstol eller instämmas som svarande i brottmål där eller föras till kroppsbesiktning, om genomsökningen sker på en plats som innehas av den eftersökta personen. Allmän husrannsakan får företas någon annanstans än på en plats som innehas av den eftersökta personen endast om denne på synnerligen giltiga skäl kan antas befinna sig där.

Med *platsgenomsökning* avses å andra sidan en genomsökning av andra platser än sådana som är hemfridsskyddade eller som mål för särskild husrannsakan, trots att de inte är allmänt tillgängliga eller den allmänna tillgängligheten har begränsats eller hindrats vid tidpunkten för genomsökningen. Genomsökningen kan också riktas mot ett fordon. Med *genomsökning av utrustning* avses genomsökning av datainnehållet i datorer, teleterminalutrustning eller andra motsvarande tekniska anordningar eller informationssystem vid tidpunkten för genomsökning.

⁸⁴ Allmänt om tvångsmedel och om de tvångsmedel som presenteras här kan man läsa i Helminen, m.fl., 2014 och i Tolvanen & Kukkonen, 2011.

12.1.1 Husrannsakan och platsgenomsökning

Speciellt vid misstankar om sexuell utnyttjande av barn är det skäl att genomföra husrannsakan med låg tröskel, eftersom det är möjligt att hitta bland annat föremål, inspelningar eller bildmaterial hos den misstänkte som kan ge klarhet i saken. På *platser som inte innehas av den misstänkte* får husrannsakan företas endast om brottet har begåtts där eller den misstänkte har gripits där eller om det annars på synnerligen giltiga skäl kan antas att vid genomsökningen påträffas föremål, egendom, handlingar, information eller omständigheter som avses i 1 mom. 2 punkten. Om förutsättningarna för husrannsakan stadgas i tvångsmedelslagens 8 kapitel 2 §.

Enligt tvångsmedelslagens 8:5 ska den hos vilken husrannsakan företas eller, om denne inte är närvarande, någon som bor, arbetar eller annars lovligen vistas på platsen ges tillfälle att vara närvarande vid genomsökningen och att tillkalla vittne. Polisen har en skyldighet att på eget initiativ berätta för personen som är målet för tvångsmedelshandlingen om denna rättighet. Tillfälle att vara närvarande behöver inte ges om detta avsevärt fördröjer förrättningen. Lagen berättar inte uttryckligen vad som avses med en avsevärd fördröjning. Enligt laglighetsövervakningsavgörandena⁸⁵ ska undantagssituationer bedömas snävt. På basis av avgörandena verkar ett undantag från stadgandet vara möjligt, om platsens innehavare under förrättandet betar sig så att en husrannsakan görs omöjlig eller dess syfte annars äventyras. Däremot räcker det inte att personen betar sig på ett störande sätt som grund för att låta bli att reservera tillfälle för personen att vara närvarande. Man kan heller inte åberopa resursgrunder eller att övervakningen av parten förorsakar tilläggsarbete. Om parten däremot med sitt beteende förorsakar en situation som fördröjer genomsökningen kan genomsökningen genomföras utan närvaro. Ett sådant nekande till närvarorätten som sker på basis av beteendet ska dock vara väl motiverat⁸⁶.

I fall av våldsbrott mot barn är det på så sätt viktigt att husrannsakan sker som en överraskning så att den misstänkte inte kommer åt att förstöra eventuellt bildmaterial eller annat bevis. Därför kommer en tydlig förhandsanmälan om husrannsakan inte i fråga. För att detta till trots kunna stadga den misstänktes rättigheter bland annat gällande närvarorätten är det extra viktigt att mycket noggrant planera utredningsåtgärderna som helhet. Om det i fallet till exempel finns behov för ett gripande, kan gripandet och husrannsakan genomföras samtidigt. Om den misstänkte inte grips ska tidpunkten för husrannsakan planeras så att den misstänkte kan närvara utan att den misstänkte kommer åt att förstöra eventuellt bevismaterial. Här betonas igen vikten planmässighet vid utredningen.

En person som vistas på platsen för husrannsakan får avlägsnas om han eller hon med sitt beteende stör förrättandet av genomsökningen eller äventyrar syftet med den. Personens utrymme att röra sig på kan också begränsas för att förhindra att han eller hon inte får reda på information som bör hemlighållas eller för att säkra avspärrningen av undersökningsplatsen eller – objektet (TvML 8:6). En förutsättning för avlägsnande eller begränsande är att det är nödvändigt för att uppnå syftet

---

85 Helminen m.fl., 2012a: 985; Savela, 2012

86 Savela, 2012

med avlägsnandet eller begränsandet. Även tillämpningen av denna reglering kan bli aktuell vid undersökning av brott mot barn.

Utöver en husrannsakan ska man vid behov också genomföra en platsgenomsökning på andra ställen. En platsgenomsökning får företas (TvML 8:4) för att söka efter föremål, egendom, handlingar, information eller omständigheter om det kan antas att vid genomsökningen påträffas följande som har anknytning till det brott som utreds: föremål, egendom, handlingar eller information som ska tas i beslag, handlingar som ska kopieras, egendom som ska beläggas med kvarstad, eller omständigheter som kan ha betydelse för utredning av brottet. En platsgenomsökning kan också göras för att söka efter en person som ska hämtas till förundersökning, gripas, anhållas eller häktas, hämtas till domstol eller instämmas som svarande i brottmål där eller föras till kroppsbesiktning.

12.1.2 Genomsökning av utrustning

Vid husrannsakan och platsgenomsökning som gjorts i samband med misstankar om vålds- eller sexualbrott mot barn är det speciellt viktigt att uppmärksamma datorer och annan digital utrustning (mer om elektronisk utrustning i kapitel 14). Det är oftast skäl att noggrant undersöka innehållet på datorer som funnits i samband med en husrannsakan eller platsgenomsökning och oftast skäl att konfiskera data eller vid behov hela datorn eller kopiera data senare på polisinrättningen. Om datorn eller dess innehåll undersöks är det fråga om genomsökning av utrustning (TvML 8:20), vars förutsättningar (TvML 8:21) i stort motsvarar förutsättningarna för materiell husrannsakan (TvML 8:2). Genomsökning av utrustning är dock ett skilt tvångsmedel, vars genomförande ska lämnas till en expert.

I samband med en genomsökning av utrustning lönar det sig att lägga märke till stadgandet om föreläggande att säkra data (TvML 8:24). Enligt stadgandet kan en anhållningsberättigad tjänsteman utfärda ett föreläggande att säkra data, om det före en genomsökning av utrustning finns anledning att anta att data som kan ha betydelse för utredningen av det brott som undersöks går förlorade eller förändras. Genom det åläggs den som innehar eller har bestämmanderätten över dessa data, dock inte den som är misstänkt för brott, att säkra uppgifterna så att de inte ändras. Föreläggandet kan gälla även data som kan antas inkomma till anordningen eller informationssystemet under den månad som följer efter det att föreläggandet utfärdades. Personen i fråga ska på begäran ges ett skriftligt intyg över föreläggandet. I intyget ska de data som föreläggandet gäller specificeras. Om ändamålsenlighetssynpunkter som gäller brottsutredningen eller om ärendets brådskande art kräver det, får genomsökning av utrustning företas på distans, varvid genomsökningen företas utan att den utrustning som finns hos eller innehas av den person som genomsökningen gäller används (TvML 8:27). I dessa fall kan t.ex. datorns innehåll undersökas genom elektronisk distanskoppling.

12.1.3 Beslag och kopiering av handlingar

Efter genomsökningen blir det ofta aktuellt att ta i besittning och beslagta olika föremål, egendom eller dokument. Föremål, egendom och handlingar får tas i beslag (TvML 7:1) om det finns skäl att anta att de kan användas som bevis i brottmål, de har avhånts någon genom brott, eller de döms förverkade. Stadgandet gäller utöver föremål och dokument också ämnen eller data.

Med data avses information som finns i teknisk utrustning eller i annat motsvarande informationssystem eller dess inspelningsplattform. Det är skäl att lägga märke till att det tidigare var möjligt att beslagta data endast som bevis eller då det funnits belägg för att frånta någon det. Bestämmelsen har dock ändrats (FS 357/2016) och sedan den 1 september 2016 är beslagtagning av data möjligt förutom på basen av de nämnda grunderna också på förverkandegrunder. I praktiken betyder detta att olagligt bildmaterial, program eller dylikt beslagtas tillsammans med den maskin som de finns i eller utan maskin på bevis- och förverkandegrunder. Åklagaren yrkar att dylikt data förverkas, men samtidigt är data naturligtvis bevis på att ett brott har förövats. För att beslagta data är det skäl att söka om hjälp från ICT-utredare i ett så tidigt skede som möjligt, så att inte viktigt bevismaterial går förlorat. Speciellt viktigt är det att man söker hjälp om data finns på en s.k. molnserver.

Gällande beslagen har det dock satts begränsningar (TvML 7:3). För det första finns det i stadgandet s.k. villkorliga förbud. En handling eller ett annat objekt för beslagtagning får inte beslagtas eller kopieras för att användas som bevis, om det innehåller information om vilken man har rätt eller skyldighet att vägra vittna i enlighet med följande stadganden i rättegångsbalkens 17 kap:

- RB 17:10 – Statshemligheter och internationella förhållanden
- RB 17:11 – Förhandlingshemligheter
- RB 17:12 – Offentligsektorns tjänstemän och arbetstagare
- RB 17:13 – Biträdeshemligheter
- RB 17:14 – Hälsovårdens yrkespersoner
- RB 17:16 – Religiösa samfunds präster eller personer i motsvarande positioner
- RB 17:20 – Källskydd
- RB 17:21 – Anonymt vittne

Om tystnadsplikten eller tystnadsrätten grundar sig på medlare, rättegångsbiträden, hälsovårdens yrkespersoner, religiösa samfunds präster och personer i motsvarande positioner eller vittnesförbud gällande källskydd, är det därutöver en förutsättning för beslag- och kopieringsförbudet att objektet för beslagtagning är:

- i den personens besittning som vittnesförbudet gäller,
- i besittning hos en sådan person, som tjänstgör för vittnesförbudets målperson eller annars hjälper denna eller
- i besittning hos den person till vems fördel tystnadsplikten eller tystnadsrätten är stadgad.

Beslags- och kopieringsförbudet gäller dock inte följande situationer:

- Om objektet för sekretessen går med på beslagtagning och kopiering gällande tystnadsplikten hos medlare, om offentligsektorns arbetstagares och tjänstemäns partsuppgifter, rättsbiträden och tolkar exklusive biträdet och tolken för brottmålets svarande, hälsovårdens yrkesperson eller ett religiöst samfunds präst eller en person i motsvarande position.
- Om en person som är objekt för källskyddet går med på beslag och kopiering.
- Om brottet som undersöks har ett maximistraff på minst sex år fängelse och domstolen i ärendets rättegångsbehandling skulle plikta hälsovårdens yrkesperson, någon annan än brottmålets svarandes rättegångsbiträde och tolk eller en som hänvisar till yttrandefrihetens källskydd att vittna.
- Om det undersöks ett brott där information har skaffats utan laglig rätt, information har avslöjats eller använts utan laglig rätt, och det dokument eller objekt som ska beslagtas innehas av en person som är inom ramen för källskyddet.

Ett beslagtningsförbud som tidigare gällt den för brott misstänkte eller en person som är i ett nära förhållande till honom eller henne så som beskrivs i rättegångsbalken, inte mera är i kraft.

Ett alternativ till att ta i beslag kan vara kopiering. Att kopiera dokument utan att ta i beslag har i den nya tvångsmedelslagen till och med ställts som förstahandsalternativ. Beslag av handlingar för att användas som bevis ska ersättas med kopiering av handlingarna, om kopian är tillräcklig för att bevisningen ska vara tillförlitlig (TvML 7:2). En handling ska kopieras utan ogrundat dröjsmål efter det att den har omhändertagits. Efter kopieringen ska handlingen utan dröjsmål återlämnas till den hos vilken den omhändertagits. Med handlingen avses även ett dokument i dataform (TvML 7:1).

12.2 Kvarstad

Det är också viktigt att uppmärksamma möjligheten till kvarstad vid förundersökningen av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn. Egendom får beläggas med kvarstad för att säkerställa betalningen av böter, skadestånd eller gottgörelse som grundar sig på brott eller ett belopp som kan komma att dömas förverkat till staten (TvML 6:1).

För att egendom ska kunna beläggas med kvarstad krävs det att egendomen tillhör en person som är skäligen misstänkt för brott eller som med anledning av brott kan dömas att ersätta skada eller betala gottgörelse eller att förverka ett belopp till staten, när det finns risk för att personen genom att gömma eller förstöra sin egendom eller fly eller på något annat jämförbart sätt försöker undandra sig att betala böterna, skadeståndet, gottgörelsen eller beloppet i fråga. Egendom får beläggas med kvarstad till högst ett belopp som kan antas motsvara de böter, det skadestånd, den gottgörelse eller den förverkandepåföljd som kommer att dömas ut.

Att belägga egendom med kvarstad för att trygga att skadestånd kan betalas till målsägande är en rekommenderad åtgärd om förutsättningarna för detta finns. Det är skäl att uppmärksamma att det handlingsmässigt räcker att det ”finns en risk” för att egendom göms, förstörs m.m. Polisstyrelsen har redan 7.4.2011 fäst uppmärksamhet vid frågan i sitt brev om tryggheten av skadeståndsfodringar i våldsbrott.

Speciellt viktigt är det att lägga märke till att en anhållningsberättigad tjänsteman kan meddela tillfällig kvarstad, om saken inte tål uppskov och om det är uppenbart att förutsättningarna för beläggning med kvarstad finns (TvML 6:3). Innan den tillfälliga kvarstaden verkställs får egendomen i fråga enligt den nämnda tjänstemannens beslut omhändertas av en förundersökningsmyndighet, om det behövs för att säkerställa verkställigheten (TvML 6:3). Tillfällig kvarstad förutsätter polisens aktiva agerande i saken, men det är ett bra sätt att trygga målsägandes rättigheter till skadestånd. I det tidigare nämnda brevet från Polisstyrelsen gällande våldsbrott konstateras att genom en effektiv användning av tillfälliga åtgärder, och genom att kräva att egendom ställs i kvarstad alltid då det finns förutsättningar för detta, har en märkbar betydelse för att förebygga våldsbrott. Denna samma betydelse gäller säkerligen också vid vålds- och sexualbrott mot barn.

12.3 Förtäckt inhämtande av information och hemliga tvångsmedel

Om förtäckt inhämtande av information stadgas i polislagens 5 kapitel och om hemliga tvångsmedel i tvångsmedelslagens 10 kapitel. Vid användning av tvångsmedel är det alltid viktigt att veta när man arbetar från polislagens, förundersökningslagens eller tvångsmedelslagens sida. Betydelsen av att åtskilja dessa betonas speciellt vid förtäckt inhämtande av information och vid hemliga tvångsmedel eftersom båda lagstiftningarna innehåller stadganden med väldigt lika förutsättningar, medan tillämpningsområdet skiljer sig. Förhindrandet av brott, avslöjandet av brott eller hindrandet av fara görs på basen av polislagens stadganden för förtäckt inhämtande av information, och utredningar av brott på basis av tvångsmedelslagens stadganden.

Det är speciellt viktigt att notera att om det under tiden för hemligt inhämtande av information (som görs på basis av polislagen), som inlets för att förhindra eller avslöja brott, framgår att det finns anledning att misstänka att det brott om vilket inhämtas information har begåtts, får information för utredning av brottet inhämtas i ytterligare tre dygn med stöd av ett tillstånd givet enligt polislagens 5:e kapitel, dock högst så länge tillståndet är giltigt. Om det för utredningen av ett brott är behövligt att använda ett sådant hemligt tvångsmedel som avses i 10 kap. i tvångsmedelslagen, ska ärendet inom den nämnda tiden föras för avgörande till den myndighet som är behörig att besluta om användning av tvångsmedlet (PolL 5:4).

Stadgandena i tvångsmedelslagens 10 kapitel och polislagens 5 kapitel är uppgjorda så att man för likadana åtgärder för inhämtande av information använder samma beteckningar i båda lagarna och definitionerna har samma innehåll beaktandes åtgärdens målsättning. Fortsättningsvis kan man ur förutsättningarna se att det brott som förhindras (PolL) och det brott som utreds (TvML) ska vara likställbara

i allvarlighetsgrad och brottsbeteckning. Också om befogenheten att besluta om åtgärder stadgas det så gott som utan undantag på samma sätt om för åtgärder med samma beteckning.

Förtäckt inhämtande av information och hemliga tvångsmedel kan till sitt innehåll indelas i tre huvudkategorier: åtgärder som riktar sig mot elektronisk kommunikation, det vill säga inhämtande av information från telenätverken, observationsfunktioner och speciella hemliga tvångsmedel. Den sista gruppen innefattar sådana metoder vars förutsättningar och ramar för verksamheten är bestämda i lag, men vars detaljer bestäms utgående från de krav som de olika situationerna ställer.

Inhämtande av information från telenätverk (teletvångsmedel) innefattar teleavlyssning, inhämtande av information i stället för teleavlyssning, teleövervakning, inhämtande av lokaliseringsdata för att få tag på den misstänkte eller dömda och för att inhämta information om basstationer.

En stor del av de fall av sexuellt utnyttjande av barn som inte skett inom familjen har på ett eller annat sätt att göra med Internet eller mobiltelefoner. Den misstänkte och offret har till exempel kunnat träffas på Internet eller föra diskussioner över Internet, via e-post eller mobiltelefon. Utöver att undersöka datorer och övrig möjlig utrustning ska man också ofta överväga användningen av teleövervakning. Med hjälp av teleövervakning kan man också få värdefull lokaliseringsdata samt kännedom om vem som deltagit i kommunikationen (identifikationsuppgifter), och information om teleterminalutrustningens och -adressernas lokaliseringsdata. Likväl kan man också få information om att ett brott inte skett. Det är värt att notera att för att reda ut innehållet i ett meddelande krävs att förutsättningarna för teleövervakning fylls.

En förutsättning för att kunna använda sig av teleövervakning är att det är skäl att misstänka den misstänkte för ett brott för vilket det föreskrivna strängaste straffet är fängelse i minst fyra år eller bl.a. utnyttjande av person som är föremål för sexhandel, lockande av barn i sexuella syften eller koppleri (TvML 10:6). Teleövervakning är nu även möjlig i samband med brottsmisstankar om lockande av barn i sexuella syften⁸⁷.

Förundersökningsmyndigheten kan ges tillstånd att rikta teleavlyssning mot en teleadress eller teleterminalutrustning som en misstänkt innehar eller annars kan antas använda, om den misstänkte är skäligen misstänkt för bl.a. grov spridning av barnpornografisk bild, grovt sexuellt utnyttjande av barn eller grovt narkotikabrott (TvML 10:3). Teleavlyssning är nu även möjligt vid brottsmisstankar om sexuellt utnyttjande av barn⁸⁸.

Värd att notera är också sådan teleövervakning till en teleadress eller teleterminalutrustning som sker med innehavarens samtycke (TvML 10:7). Med samtycke av den som är misstänkt för brott, en målsägande, ett vittne eller någon annan person får förundersökningsmyndigheten rikta teleövervakning mot en teleadress eller teleterminalutrustning som den berörda personen innehar, om det finns skäl att misstänka

---

87 Mera om utvidgandet av tillämpningen av teleavlyssning vid brott gällande sexuellt utnyttjande av barn RP 14/2013: 43

88 Mera om utvidgandet av tillämpningen av teleövervakning vid brott gällande lockande av barn i sexuella syften RP 14/2013: 41

bl.a. brott för vilket det föreskrivna strängaste straffet är fängelse i minst två år eller utnyttjande av person som är föremål för sexhandel. Teleövervakning med innehavarens samtycke kan således riktas mot en teleadress eller teleterminalutrustning som innehas av personen (observera olika parter). Om det är fråga om en teleadress eller teleterminalutrustning som innehavs av en omyndig är utgångspunkten att den omyndige i enlighet med RB 12:2 inte klarar av att förvalta egendom (inte kan öppna ett abonnemang eller prenumerera på en service till ifrågavarande abonnemang) och rätten att föra talan för att ge ett sådant samtycke tillhör vårdnadshavaren eller annan intressebevakare. Om vårdnadshavaren är misstänkt, kan det bli nödvändigt att i brådskande ordning förordna en intressebevakare.

Tröskeln att använda sig av teletvångsmedel ska speciellt vid misstankar om sexualbrott mot barn vara låg eftersom man med hjälp av dessa ofta får nyttigt bevismaterial. Vad gäller diskussioner förda över Internet är det skäl att minnas att om det är fråga om en diskussion sparad på den misstänktes dator är det fråga om beslag av data, men om diskussionen hämtas från nätet eller från operatörens server, är det fråga om teleövervakning eller teleavlyssning. Om det är fråga om tjänster med personens egna användarnamn (t.ex. diskussionsgrupper, e-post m.fl.), är det fråga om beslag, även om informationen som sådan finns på servern och inte på personens egen dator. I denna situation är det personen själv som handhar lagringsutrymme som personen når med sitt användarnamn och lösenord. Det är då inte fråga om ett teletvångsmedel.

Om utredningen av innehållet i ett meddelande görs i hemlighet är det däremot fråga om teleavlyssning, för vilka kraven är högre ställda såsom ovan berättats. Om en person har lyckats radera informationen, t.ex. från sin e-postserver, är det möjligt att dessa ännu finns tillgängliga hos teleföretaget. I dessa fall är det fråga om inhämtande av information, inte teleavlyssning (TvML 10:4), vars förutsättningar är kopplade till förutsättningarna för teleavlyssning.

Observationsmetoder innebär systematisk observation, förtäckt inhämtande av information, teknisk övervakning (teknisk avlyssning, bostadsavlyssning, optisk observation, teknisk spårning och teknisk observation av utrustning) och inhämtande av identifieringsuppgifter för teleadresser eller teleterminalutrustning.

Med observation menas iakttagelser som i hemlighet riktas mot en viss person i syftet att inhämta information. Med systematisk observation menas annan än kortvarig övervakning som riktas mot den brottsmisstänkte (PoIL 5:13; TvML 10:12). Systematisk observation lämpar sig också att genomföras på informationsnätverk. I dessa fall är det väsentligt att observatören håller sig passiv. Om observatören inte håller sig passiv övergår man till förtäckt inhämtande av information. Med förtäckt inhämtande av information avses inhämtande av information genom kortvarig interaktion med en viss person där falska, vilseledande eller förtäckta uppgifter används för att hemlighålla polismannens uppdrag (PoIL 5:5; TvML 10:14).

Med teknisk avlyssning avses att en brottsmisstänkt persons samtal eller meddelande som inte är avsett för utomstående och i vilket avlyssnaren inte deltar. Teknisk avlyssning får inte rikta sig mot ett utrymme som används för stadigvarande boende. En vidare förutsättning för den tekniska avlyssningen är bl.a. att den som

avlyssningen riktas mot skäligen är misstänkt för ett brott för vilket det föreskrivna strängaste straffet är fängelse i minst fyra år (PolL 5:17; TvML 10:16). Bostadsavlyssning är däremot möjlig bl.a. då det finns skäl att misstänka personen för grovt sexuellt utnyttjande av barn.

Speciella hemliga tvångsmedel innefattar täckoperationer, bevisprovokation genom köp, styrd användning av informationskällor och kontrollerad leverans. Dessa tvångsmedel är förhållandevis sällsynta vid utredningen av misstankar om våldsoch sexualbrott mot barn, men inte uteslutna.

13 DEN TEKNISKA UTREDNINGEN

Hittills har de undersökningsåtgärder som behandlats i huvudsak räknats höra till den taktiska brottsutredningen. Vid behov används vid sidan om den taktiska utredningen också teknisk utredning. Med teknisk utredning avses åtgärder med vilka man samlar in material om den misstänkta händelsen eller om parter i anslutning med fallet som kan användas i olika undersökningar för att klargöra händelserna. I praktiken betyder detta ofta fotografering (bilder eller videoinspelning), skisser eller prover från brottsplatsen, offret eller den misstänkte. Delvis räknas också de informationstekniska undersökningarna höra till den tekniska utredningen⁸⁹, även om de i denna bok har behandlats skilt i kapitel 14.

Trots att den taktiska och tekniska utredningen begreppsligt skiljs åt och de ofta också genomförs av olika personer, är de inte två skilda undersökningshelheter. Den taktiska och tekniska undersökningen är olika delområden i förundersökningen som tätt har med varandra att göra. Från den tekniska undersökningen får man information till de taktiska undersökningsåtgärderna, såsom till hörandet av parterna, och vice versa. Från hörande av parter kan man mycket väl få tilläggsinformation om vad som behöver utredas tekniskt och hur resultat ska tolkas. I praktiken görs utredningen över det skedda i samarbete.

I detta kapitel behandlas kort grundprinciperna för den tekniska utredningen och hurdana tekniska utredningar som vid behov kan genomföras vid misstankar om vålds- eller sexualbrott mot barn⁹⁰. Fastän en del av de tekniska undersökningar som beskrivs klart hör till utredare specialiserade på tekniska utredningar eller till brottslaboratoriets uppgifter, är det bra för alla polismän att känna till vilka tekniska undersökningar som kan göras så att dessa utnyttjas enligt behov. I kapitlet behandlas inte alla möjliga tekniska undersökningar, och de undersökningar som behandlas, behandlas inte heller i detalj⁹¹.

13.1 Om tekniska undersökningar i allmänhet

Polisen ska alltid genomföra teknisk brottsutredning då man med utredningen finner material som klargör brottsmisstanken. Såsom i andra brottsåtgärder utreds ärendet ur flera olika synvinklar även i den tekniska utredningen, och man söker inte enbart bevis som stöder misstanken. Teknisk brottsutredning kan genomföras av alla polismän: såväl de som finns på fältet, som de så kallade taktiska utredarna, och de på tekniska utredningar specialiserade brottsutredarna. Vid behov används också annan experthjälp för att genomföra tekniska utredningar.

---

89 Himberg, 2002; Polisstyrelsen, 2013b

90 Centrala källor för detta kapitel utgörs av: Kriminaltekniska laboratoriets anvisningar, som finns på polisförvaltningens intranät, Polisstyrelsen, 2013b och Himberg, 2002.

91 Noggrannare om undersökningarna och speciellt om genomförandet av dessa kan man läsa om på de av kriminaltekniska laboriet sammanställda sidorna som finns på polisförvaltningens intranätssidor. Från dessa sidor finner man praktiska anvisningar för att ta och spara olika prover eller bevis, både för poliser och läkare.

Polisen kan genomföra teknisk utredning till exempel genom att be läkaren ta till saken hörande prover. I inrikesministeriets anvisning om ordnandet av den tekniska utredningen skiljer man mellan så kallade krävande tekniska undersökningar från annan teknisk undersökning.⁹² Med krävande tekniska undersökningar menas långvariga och krävande undersökningar som kräver specialutbildade utredare och specialutrustning. I all teknisk undersökning följer man alltid de allmänna principerna för förundersökningen.

Behovet av tekniska undersökningar och deras omfattning varierar från fall till fall och således också vem det är som genomför dessa. För brottsplatsutredningens del är det oftast den första patrullens uppgift att bedöma om den första patrullen sköter brottsplatsutredningen självständigt eller om den tar kontakt med den kriminaltekniska enheten för tilläggsinstruktioner eller om de genast tillkallar den kriminaltekniska enhetens brottsplatsutredare. I praktiken kan det löna sig att göra bedömningen i samarbete med de tekniska utredarna över telefon och med fältledning. Det är också skäl att beakta anvisningar som har med saken att göra. Enligt det kriminaltekniska laboratoriets anvisning är utgångspunkten den att den första patrullen inte samlar fiberbevis eller partikelbevis, utan att man för dessa tillkallar de tekniska utredarna. I vissa enheter har man dessutom skrivit in en skild anvisning om att fall av en viss typ automatiskt hänvisas till den tekniska utredningen.

Misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn anses oftast höra till krävande teknisk utredning, men man kan också bedöma saken utgående från situationen. Vid tekniska utredningar och framförallt vid brottsplatsutredningar som görs i samband med brott mot barn är den största utmaningen att anmälan ofta kommer till polisen med en fördröjning. Sällan är fallen så akuta att man kan utreda brottsplatsen på en gång. Det är dock bra att vara beredd på även sådana situationer. Även i äldre fall kan man ofta behöva olika slags tekniska utredningar, så en fördröjning innebär automatiskt inte ens för brottsplatsutredningen att det inte finns ett behov att utreda.

För att genomföra tekniska utredningar kan man definiera några viktiga allmänna principer som alltid ska följas då man genomför utredningar. Dessa principer är isolering och skyddande, undvikande av kontaminering, och dokumentering. Isolering syftar i första hand till brottsplatsen och till de utredningar som görs där. Syftet med isoleringen är att bevara brottsplatsen så orörd som möjligt. På motsvarande sätt menar man med skyddande att målet för utredningen, eller en del av det, på ett eller annat sätt skyddas tills de tekniska utredningarna är gjorda. På akuta brottsplatser är det ofta den första patrullens uppgift att isolera och skydda.

Med undvikande av kontaminering menas å andra sidan att inte något kommer åt att påverka olika spår eller bevis efter att brottet skett. Kontaminering riskerar förstöra den tekniska utredningens bevisningsvärde och ska därför undvikas med alla medel. Kontaminering kan bäst undvikas genom att så snabbt som möjligt isolera brottsplatsen, genom att hålla offret och den misstänkte isär från varandra, genom att använda ändamålsenlig skyddsbeklädnad på brottsplatsen och då man samlar bevis, och genom att engångsanvända bevistagningsutrustning. För att undvika kontamine-

---

92 Polisstyrelsen, 2013b

ring finns det på polisförvaltningens intranät bevistagningsanvisningar uppgjorda av det kriminaltekniska laboratoriet.

Att undvika kontaminering är den mest centrala principen i utredningen av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn. I och med att utredningsmetoderna utvecklas ökar vikten av att undvika kontaminering ständigt. Utvecklade metoder är till exempel mera känsliga att finna DNA i olika prover men samtidigt finner man lättare också felaktiga fynd, om man har påverkat proverna efter att brottet skedde. Därför är det speciellt viktigt att använda ändamålsenlig utrustning och att följa instruktioner då man samlar in prover.

Med dokumentering menas här i huvudsak fotografering, videoinspelning eller ritande. På akuta brottsplatser är en allmän fotografering av de första skedena viktig eftersom utredningarna oundvikligen förändrar händelseplatsen. Också enskilda bevis ska noggrant fotograferas så att både föremålets ställe i omgivningen och föremålets detaljer blir dokumenterade. I detaljfotografierna ska man alltid ha med en måttskala. Både för detaljbilder som för allmänna bilder ska skärpan vara tillräcklig så den uppnår bevisnivå. Till exempel ska man kunna använda fokuserade delar av allmänbilder utan att bildkvalitén försämras för mycket. Ibland är det nödvändigt att utöver fotografierna göra en skiss över händelseplatsen. Med en skiss kan man förtydliga förhållanden och föremåls placering, spår, hur prover tagits och hur händelserna förlöpt. Det är skäl att spara skisser som uppgjorts på plats som en del av förundersökningsmaterialet.

Dokumenteringen av den ursprungliga situationen är viktig också i andra fall. Den första patrullen ska skriva upp egna iakttagelser och erfarenheter på brottsplatsen och bifoga dessa observationer till uppgifterna om fallet. Till exempel kan en enskild lukt på brottsplatsen under utredningens lopp visa sig vara en viktig information, och det kan vara en lukt som ingen annan än den första patrullen känt. Om denna observation inte dokumenteras, kan informationen inte användas.

Utöver dessa kan man som allmängiltig princip fastställa att tekniska undersökningar ska göras så brett som möjligt. Begränsandet av tekniska undersökningar till en viss mängd eller kvalitet av resursorsaker är ur synvinkeln för utredningarna av brott mot barn en dålig utveckling. Möjligheten att till exempel utreda brottsplatsen är oftast unik och om man inte då gör behövliga utredningar kan det senare vara omöjligt att göra dessa. I det skedet är det ofta omöjligt att veta vilka utredningar som är behövliga i just det fallet. På förhand är det till exempel omöjligt att veta hurudana prover som visar sig nyttiga i just det fallet. Därför är huvudprincipen att man ska bevara allt som går och senare utvärdera användbarheten. Om de tekniska utredarnas arbete sägs därför ofta att två tredjedelar av de genomförda utredningarna är onödiga, eftersom det senare visar sig att bevisen inte ger tillräcklig bevisning eller att de inte tillför utredningen någonting. Men på förhand kan man inte veta vilka av utredningarna som kommer att vara i nyckelroll.

Vid samlandet av prover och bevis och i andra tekniska utredningar kan man också säga att bara fantasin sätter gränser. Till exempel vid misstankar av sexuella utnyttjanden kan man finna spår av sädesvätska på överraskande ställen både på brottsplatsen och på offrets kropp. Då man genomför utredningar ska man därför

hålla ett öppet sinne och samarbeta med den taktiska utredaren. I och med den taktiska utredningen kan det komma fram ställen på vilka man behöver utföra teknisk utredning.

13.2 Utredningar som riktar sig mot plats och person

Utredning som riktar sig mot plats: En minoritet av de misstankar av vålds- och sexualbrott mot barn är så kallade akuta fall då det är möjligt att genast undersöka brottsplatsen efter att den misstänkta händelsen skett. Om det trots allt är fråga om en akut brottsmisstanke är en grundlig brottsplatsutredning ytterst viktig. Brottsplatsutredningar vid fall av vålds- och sexualbrott mot barn följer samma principer som också andra utredningar av våldsbrottsplatser.

Det är framför allt viktigt att noggrant fotografera platsen eftersom man kan använda fotografierna då man utreder om barnet till exempel varit i en lägenhet eller inte. Om man misstänker att barnet har varit i den misstänktes lägenhet och den misstänkte nekar detta, kan man genom att jämföra fotografier och barnets berättelse om platsen få reda på att barnet verkligen har varit i lägenheten.

Även om det är fråga om en äldre misstanke är det ofta nödvändigt att besöka brottsplatsen trots fördröjningen. Även om det inte längre är möjligt att ta prover kan det ha betydelse för utredningen att man fotograferat stället. Beroende på fallet kan polisens besök till den möjliga brottsplatsen också ha betydelse för offret och offrets familj. I sådana fall kan den polisman som besöker fallet vara den som är fallets utredare.

Utredningar som riktar sig mot en person: Utöver de prover som kan tas från brottsplatsen kan också olika prover samlas från offret och den misstänkte. Beroende på fallet kan polismannen själv till exempel ta DNA-kindpinneprover eller hårprover antingen från offret eller från den misstänkte. Vid misstankar om vålds- eller sexualbrott mot barn tas proverna alltid av en läkare, eftersom barnet alltid ska föras till en läkare för kontroll. Läkaren tar proverna i samband med de somatiska undersökningarna (mer om de somatiska undersökningarna i kapitel 15), som polisen ber om via handräckning från en enhet inom hälsovården. Speciellt i akuta brottsmisstankar bör barnet föras till läkare så fort som möjligt, för ju mer tillvaratagandet av bevis drar ut på tiden, desto mer bevismaterial försvinner. Sexualbrottsproverna lönar sig att ta till vara inom en vecka från barn i puberteten och inom tre dygn från mindre barn.

För att proverna som tas av läkaren på bästa möjliga sätt ska motsvara förundersökningens behov, ska polismannen veta be om behövliga prover av läkaren. Speciellt vid misstankar om misshandel mot barn genomförs undersökningarna oftast på jouren, och den jourhavande läkaren har inte nödvändigtvis specialerfarenhet i att genomföra somatiska undersökningar som en del av förundersökningen. Polismanen bör också försäkra sig om att läkaren som genomför undersökningarna sparar alla omedda prover på rätt sätt genom att noggrant fotografera skador och vid behov sparar barnets kläder i en skild papperspåse. Detaljerade anvisningar för såväl polisen och för läkare finns på sidor som det kriminaltekniska laboratoriet sammanställt på polisförvaltningens intranätssidor. Även blanketterna som ska fyllas i under

undersökningen finns på de sidorna. Tilläggsuppgifter och anvisningar finns också i AV-handoken (Akuthjälp till våldtäktsoffer) samt i IHV:s publikation *Oikeuslääketieteellinen näytteenotto Suomessa*⁹³.

Om det är fråga om en akut misstanke om vålds- eller sexualbrott mot barnet och de somatiska undersökningarna görs snabbt ska polismannen ofta föra ett inledande samtal med barnet så att man vet varifrån prover ska tas. Detta inledande hörande ska om möjligt bandas in med mobiltelefon eller med kamera. Om det inte är en akut misstanke är det möjligt att inför de somatiska undersökningarna och innan man ber om prover skäl att om möjligt skaffa mera omfattande förhandsuppgifter. Det är viktigt att provtagningen görs så brett som möjligt i enlighet med förhandsuppgifterna.

Förutom att det är viktigt att dokumentera proverna är det också ytterst viktigt att noggrant märka proverna. Prover som är slarvigt märkta eller fel tagna kan inte användas i brottsutredningen. Proverna märks med namn, personbeteckning, datum, tidpunkt, varifrån provet tagits och namnet på den som tagit provet. Då undersökningarna görs som handräckning till polisen tar polismannen proverna i förvar i samband med utredningarna. I praktiken överläter polisen proverna till den egna enhetens tekniska utredning, från vilken proverna vid behov skickas till det kriminaltekniska laboratoriet för undersökningar tillsammans med tillhörande begäran om undersökning och utlåtande. Ibland kommer offer för sexualbrott till läkarundersökningar utan att saken ännu är i polisens kännedom. Också i dessa fall ska läkaren ta proverna, efter vilket en polisanmälan och anmälan till barnskyddet görs i enlighet med vad barnskyddslagen förpliktigar (25 §), och proverna förvaras i sjukhusets utrymmen. Polisen kan senare begära att få dessa prover som en del av förundersökningen.

De prover som samlats från brottsplatsen eller från en person som man besluter sig att undersöka, skickas för analys till det kriminaltekniska laboratoriet. De mest typiska prover som fås från brottsplatsen i vålds- och sexualbrott är olika fläckar. Fläckar kan man hitta till exempel på textilier såsom sängkläder och från personers kläder. Från brottsplatsen kan man också samla lösa hår och fingeravtryck. Fingeravtryck och fläckar kan man också hitta på föremål och möjliga kondomer.

Också från personer kan man ta fläckprover. Dessutom kan man ta sexualbrottsprover, fiberprover och hårprover tas från en person. Fiberprover kan samlas t.ex. från under naglarna. Hårprover kan om möjligt samlas inte bara med tejpprover från kläder, utan också genom tejpprover från genital- och analområdet och med tejpprover av hår och skägg. Prover kan samlas såväl från offret som från den misstänkte. Andra prover som kan undersökas kan till exempel vara pälsår från djur, växtdelar, bindor eller tamponger.

---

93 Om AV-handboken kan man läsa på adressen www.vaestoliitto.fi, Laitinen m.fl. (2014), *Oikeuslääketieteellinen näytteenotto*

14 ELEKTRONISKT MATERIAL

I detta kapitel redogörs för hur elektroniskt bevismaterial samlas. Elektroniskt material är i central roll i vålds- och sexualbrott mot barn eftersom datorer, mobiltelefoner och annan elektronisk utrustning allt oftare har att göra med dessa fall på ett eller annat sätt. Speciellt i fall av misstankar om sexualbrott framhävs vikten av att undersöka elektroniskt material. Att undersöka denna utrustning bör därför vara mera av en regel än ett undantag i brott mot barn. Ibland kan man till och med vara i en sådan situation, att det inte finns fysisk bevisföring och att bevisningen endast hänger på det elektroniska materialet.

Att undersöka elektroniskt material kräver specialkunnande. I allmänhet genomförs egentliga informationstekniska undersökningar av utredare specialiserade på detta. En polisman som inte har specialiserat sig på ämnet kan dock hamna i en situation där polisen behöver hantera elektroniskt material i samband med en husrannsakan. Därför är det bra att känna till vissa grundprinciper så att man senare kan försäkra sig om att materialet inte med anledning av polisens agerande har förändrats eller förstörts. Hjälp kan också fås från polisens Cybercenter, som har som uppgift bland annat att hjälpa i datatekniska undersökningar, anvisningar om cybermiljön och datainsamling för bekämpning av sexuellt utnyttjande av barn och stöd av förundersökning.

I praktiken finns det inom polisinsatserna experter som har specialiserat sig på informationstekniska utredningar som arbetar antingen i sina egna enheter eller i samband med den tekniska utredningen. Ofta räknas de informationstekniska undersökningarna höra till den tekniska utredningen⁹⁴. De tekniska utredningarna behandlas i kapitel 12 i denna bok, men eftersom de elektroniska materialen ofta är i en betydande roll i fall av vålds- och sexualbrott mot barn, behandlas dessa skilt här.

Detta kapitel baserar sig i huvudsak på en handbok skriven av lärare vid Polisyrkesögskolan: Juha-Pekka Oksanens och Mikko Ylikangas handbok *Elektronisen todistusaineiston käsittely – todisteellisen tiedon hankkiminen ja käyttäminen*. I handboken beskrivs de grundprinciper med vilka poliser anvisas i hur man samlar in elektroniskt bevismaterial på ett tryggt och rättssäkert sätt oberoende om det finns experter på plats eller inte. Före det behandlas dock ett par exempel på elektroniska material i vålds- och sexualbrott mot barn.

14.1 Videoinspelningar, bilder och filer

Elektroniska material utgörs bland annat av video bild eller text som sparats på en egen utrustningsenhet (t.ex. dator eller mobiltelefon). Det kan finnas många slags videoinspelningar. För det första kan den misstänkte för ett brott ha spelat in umgänget med barnet antingen fysiskt eller genom en webcam. På motsvarande sätt kan den misstänkte ha tagit bilder av barnet antingen fysiskt eller genom att be om dessa över Internet. Dessutom kan den misstänkte ha annat väsentligt videomaterial på vilket man inte direkt filmat barnet som varit offer. Sådant material kan t.ex. vara

---

94 Polisstyrelsen, 2013b

barnpornografivideon eller -bilder i allmänhet eller till och med bilder på umgänge med ett annat barn. Det är värt att notera att video- och bildmaterialet kan finnas både på datorn, handdatorn, mobiltelefonen, minneskort, cd-skivor, externa hårddiskar och i apparater som är kopplade till hemmets informationsnätverk såsom digiboxar, spelkonsoler eller dylika.

Video- eller bildmaterial kan ibland också fås från allmän videoutrustning. Till exempel kan man från offentliga byggnaders säkerhetskameror få bildmaterial om ett barn och den brottsmisstänkte har mötts på ett visst ställe en viss tid.

Också texter kan finnas i olika format. Den brottsmisstänkte har till exempel kunnat spara e-postkonversationer på sin egen dator eller textmeddelanden på sin telefon. Ibland för också de misstänkta dagboksliknande anteckningar om sina erfarenheter och tankar och sparar dessa på datorn.

Utöver dokument som sparats på den egna apparaten kan man få elektronisk information om material som finns utanför den egna apparaten. Dessa kan vara till exempel olika internetbaserade diskussionsforum, Facebook, m.fl. I dessa fall hämtas materialet oftast från operatörens server, i vilket fall man ofta övergår från husrannsakan och beslag till televlyssning (mer om tvångsmedel i kap 12). De elektroniska material som finns på Internet är oftast centrala i de fall som har att göra med barnpornografi.

Också i samband med elektroniskt material är det skäl att komma ihåg att vålds- och sexualbrott mot barn kan ta olika form och grad och att material således kan finnas på de mest överraskande ställen. Då man söker efter elektroniskt material är det skäl att hålla ett öppet sinne för olika alternativ. Juha-Pekka Oksanen och Mikko Ylikangas har i handboken listat bland annat följande ställen i vilka det är möjligt att leta efter bevismaterial som har att göra med brott mot barn:

- elektroniska apparater som den misstänkte innehar och de filer dessa innehåller
- loggfiler som sparar internetverksamhet
- chat-loggfiler
- olika elektroniska apparater och program som hör till dessa
- digitalkameror och program som används för bildöverföring
- e-post och anteckningar, internetoperatörens filer
- nätgemenskaper
- spel
- bildbehandlingsprogram
- bilder och videoklipp
- mappar skapta av användaren och filnamnen på de enskilda filerna

14.2 Hanteringen av elektroniska apparater

Såsom tidigare konstaterats är det i regel specialiserade experter som genomför de egentliga informationstekniska undersökningarna, eftersom datorns innehåll förändras i och med att den används. Trots detta kan en i saken oerfaren polisman

bli tvungen att åtminstone samla apparater till förvar för de informationstekniska undersökningarna. I dessa fall ska man handla så att man inte skadar eller ändrar materialet på något sätt. Datorn eller någon annan elektronisk apparat ska hanteras lika varsamt som allt annat bevismaterial. Man ska även föra bok över alla åtgärder och se till att inget okontrollerat sker datorn.

Juha-Pekka Oksanen och Mikko Ylikangas har i sin handbok gett anvisningar till polismän till exempel för de fall av husrannsakan i vilka det blir polisens uppgift att leverera datorn till den informationstekniska utredaren. Enligt anvisningen ska utgångspunkten vara att datorn inte undersöks, även om den skulle vara i gång. Om det ändå finns skäl att anta att datorn som bäst håller på att förstöra bevismaterial ska strömkällan till centralenheten dras ur. Om datorn är i gång ska man inte flytta på den utan en experts tillstånd. I dylika situationer är det bra att ringa och be om råd av informationstekniska experter. I sista hand är det undersökningsledaren som ger tillstånd till åtgärder. Man ska alltid fotografera en skärm på en dator som är i gång. En möjlig screensaver får man avslutad genom att röra på musen. Man ska noggrant anteckna tiden då man rört på musen. Om datorn inte är igång räcker fotografier eller andra dokument över datorn och dess läge. Också andra apparater och sladdar som har att göra med datorn, såsom modem eller printer ska fotograferas. Vid behov kan man också göra en skiss över de olika nätapparaterna och anslutningarna dessa emellan. Det är bra att också anteckna alla kablar så att undersökarna vet hur kablarna ursprungligen var kopplade. Det är bra att följa efter kablarna, eftersom man i deras andra ända kan hitta lagringsenheter i nätnätverket. Efter dessa åtgärder och efter en noggrann dokumentering kan man lösgöra kablarna och packa apparaten för transport.

Utöver datorn kan betydande bevisföring finnas på olika lagringsenheter såsom minnestickor, navigatorer etc. Också allt detta ska tas med. Lagringsenheterna finns inte nödvändigtvis bredvid datorn, så det är skäl att leta efter dessa. Man skall anteckna var man hittat lagringsenheterna.

På motsvarande sätt kan handdatorer och mobiltelefoner innehålla viktig information. Att kontrollera dessa är också ofta nödvändigt. Inte heller dessa apparater ska undersökas utan en experts närvaro, man ska inte starta apparaten om den är avstängd och inte heller stänga den om den är i gång. Att starta om apparaten förutsätter ofta en PIN-kod eller lösenord, som mera sällan finns tillgänglig. Därför är det skäl att kontrollera att batteriet inte laddas ur. Man ska fotografera apparaterna och deras skärmar, och apparater som har att göra med dem, såsom laddare, sladdar och minneskort ska levereras med apparaten för noggrannare utredningar.

14.3 Saker som utreds i undersökningen och förhören

I och med elektroniskt material kommer det också ofta fram saker som behöver utredas i förundersökningen och framförallt i förhören. I det följande listas saker som enligt behov kan behöva beaktas i undersökningen.

För offrets del:

- Har barnet besökt chat -sidor?
- Vilka nätgemenskaper är barnet medlem i och med vilket användarnamn och lösenord?
- Har apparaten som barnet använder en webcam?
- Har barnet använt en annan dator än sin egen för att surfa, diskutera eller skriva e-brev?
- Har barnet avslöjat sitt namn, ålder eller adress eller information om sin familj?
- Vad är barnets e-postadress och vilket namn använder barnet i chatten?
- Finns det en lista över barnets nätbekantskaper? Vilka av dessa känner barnet (till exempel skolkompisar) och vilka av dem har barnet aldrig träffat annat än på nätet? Vilka av bekantskaperna känner föräldrarna?
- Har barnet sparat de diskussioner som barnet fört?
- Har den misstänkte skickat opassande meddelanden eller pornografi? Hurudant material är det fråga om (texter, bilder, filmer, barnpornografi, hemma inspelad pornografi...)? Har barnet blivit lockat till att göra något opassande?
- Har barnet fått mutor/gåvor av sina internetbekanta? (Hur många och var?)

För den misstänktes del:

- Använder den misstänkte flera olika datorer? Var är de?
- Har den misstänkte i någon av sina apparater en webcam till förfogande?
- Förvarar den misstänkte filer på internet, till pappers eller på något annat sätt?
- Har den misstänkte haft brevväxling eller chattat med någon?
- Vilket namn använder sig den misstänkte av i chattarna?
- Har den misstänkte tittat på barnpornografi? Varifrån har personen fått tag på det?
- Har den misstänkte skickat barnpornografi till någon annan? Till vem?
- Undersök också den misstänktes mobiltelefons teleavlyssningsinformation och meddelanden.

I det inledande förhøret av den misstänkte är det också skäl att fråga om alla möjliga lösenord till olika apparater som hittats i undersökningen (i första hand telefoner och datorer). I början kan många öppet berätta sina lösenord medan de senare inte nödvändigtvis berättar dessa. Vilka lösenord man får kan spela stor roll för en lyckad utredning och därför lönar det sig alltid att försöka få dessa.

15 SOMATISKA UNDERSÖKNINGAR OCH LÄKARUTLÅTANDEN

I detta kapitel behandlas somatiska undersökningar och läkarutlåtanden som en del av förundersökningen. Med somatiska undersökningar menas medicinska undersökningar genomförda av en läkare. Somatiska undersökningar görs både vid misstankar om misshandel och vid misstankar om sexualbrott. Syftet med de somatiska undersökningarna är att konstatera och dokumentera skador, bedöma orsakssambandet till hur skadorna uppkommit och skadornas ålder, och således samla in möjlig bevisföring om det misstänkta brottet. Läkaren har också en skyldighet att vid behov se till skötseln av skadorna, att förebygga sjukdomar och graviditet, till screening och vård, att hänvisa till vård och ge rådgivning.

Med ett läkarutlåtande menas ett utlåtande som läkaren skriver för förundersökningen över de somatiska utredningar som polisen bett om eller om den redan existerande klientjournalen. Läkarutlåtandet kan skrivas på basis av klientjournalen till exempel i de fallen då barnet genast efter händelsen har besökt läkare för att få vård för skadorna – eller av annan orsak –, men fallet kommer till polisens kännedom först i efterhand.

Beträffande läkarutlåtandena behandlas i detta kapitel vad man speciellt bör komma ihåg då man ber om utlåtande. Kapitlets huvudfokus ligger dock mera vid de situationer då polisen också specifikt ber om somatiska undersökningar som handräckning. Utöver de saker som konkret har att göra med begäran om handräckning behandlar detta kapitel kort polisens roll i somatiska undersökningar och vad allt som hör till de somatiska undersökningarna samt hurdana olika fynd man kan finna från våldshandlingar mot barn. Även om fynden och deras tolkning i huvudsak är läkarens arbete är det bra för polismannen att känna till grundläggande saker som har med dessa att göra av två olika orsaker. För det första behöver en polisman känna till skador som kan vara tecken på att barnet har utsatts för våld eftersom polisen också kan vara den myndighet som först lägger märke till skador som väcker en våldsmisstanke. För det andra är det polisen som är ansvarig för att de somatiska undersökningarna som görs som handräckning och som en del av förundersökningen på bästa möjliga sätt tjänar förundersökningen och åtalsprövningen.

15.1 Somatiska undersökningar som handräckning

Beslutet om behovet att göra somatiska undersökningar och om behovet att skaffa ett expertutlåtande fattas av undersökningsledaren (FöUL 11:4). Om undersökningsledaren anser att somatiska undersökningar är nödvändiga skickas en skriftlig begäran om handräckning till en enhet inom hälsovården. Polislagen förpliktigar enheter inom hälsovården att lämna handräckning till polisen för att polisen ska kunna fullfölja sina uppgifter (PolL 9:2). Dessutom förpliktigar lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn hälsovården (ordnandelagen) att göra undersökningar för att utreda misstanken om sexualbrott mot barn och att göra en bedömning av men om polisen, åklagaren eller domstolen ber om

det. Enligt specialsjukvårdslagen (1062/1989) ska universitetssjukhusen vid Helsingfors, Åbo, Uleåborg, Tammerfors och Kuopio sjukvårdsdistrikt se till att sådana utredningar som avses i ordnandelagen kan ordnas. Ordnandelagen gäller således både somatiska utredningar såväl som det rättspsykiatriska hörandet av barnet (mer om det rättspsykiatriska hörandet av barnet i kapitel 8). Dessutom har polisen enligt förundersökningslagen (FöUL 11:4) rättighet att be om expertutlåtanden, såsom till exempel läkarutlåtanden som har med det ärende att göra som utreds.

De somatiska utredningarna som har att göra med sexuellt utnyttjande av ett barn försöker man således med hjälp av lagen om ordnandet centralisera till universitetssjukhusen, där undersökningarna genomförs av en specialistläkare som är insatt i området. Genom centraliseringen försöker man försäkra sig om att läkarna har tillräckligt kunnande och erfarenhet att undersöka dessa fall, eftersom att undersöka barn kräver kännedom om tidtabellen och anatomin vad gäller barns mognad och utveckling, specialkunnande gällande typiska sjukdomar som drabbar barn och att läkaren behärskar vissa undersökningstekniker och provtagningar. Trots försöken till centralisering är det inte alltid möjligt att genomföra undersökningarna vid ett universitetssjukhus. I dessa fall är det skäl att sjukhuset på annat sätt ser till att läkaren har tillräckligt kunnande, till exempel genom att centralisera utredningarna till en läkare som behärskar utredningarna eller genom att konsultera läkarna vid universitetssjukhusens enheter.

Utredningar som gäller misshandel av barn genomförs oftast vid det lokala barnsjukhuset. Enligt övervägning kan undersökningarna också göras vid öppna hälsovården av en allmänläkare, i allmänhet som en jouråtgärd. Inom några av universitetssjukhusen fungerar också en socialpediatrisk enhet, eller någon annan enhet som är insatt i undersökningarna, som har samlat på sig kunnande om att undersöka misstankar om misshandel. De socialpediatriska enheterna har dock inte fått bredare fotfäste inom barnsjukhusen. Polismannen som utreder misstankar om misshandel eller sexualbrott mot barn bör bekanta sig med den egna regionens tillvägagångssätt och genom samarbete skapa fungerande samarbetsförhållanden. Fungerande samarbete och konsultation med en läkare specialiserad inom området, speciellt med en läkare som inte är insatt är viktigt för att läkarens undersökningar och utlåtanden ska tjäna förundersökningens syften i att utreda det misstänkta brottet.

Vid vissa universitetssjukhus görs de somatiska undersökningarna och det rättspsykiatriska hörandet av barnet vid samma enhet. Det är dock viktigt att komma ihåg att det är fråga om två skilda undersökningar och att man bör göra en skild begäran om handräckning för de båda. Alltid behövs inte heller bådadera, utan polisen kan till exempel höra barnet själv, men ändå behöva somatiska undersökningar från hälsovårdsenheten.

Det finns inget färdigt formulär för att be om handräckning för de somatiska undersökningarna, men t.ex. bland polisorganisationens interna utbildningsmaterial finns det en exempelmodell för detta ändamål, där man har använt Kameleon blanketten för allmän begäran om tjänstehjälp som botten. Det finns dock vissa saker som behöver finnas med i begäran om handräckning för att de somatiska undersökningarna kan genomföras på ett ändamålsenligt sätt. I det följande listas dessa saker. Dessa saker gäller både för begäran om handräckning vid misstankar om misshandel och för sexualbrott mot barn.

1. **Offrets och vårdnadshavarens uppgifter:**
  - Namn, födelsetider och telefonnummer
2. **Bakgrundsuppgifter om det skedda:**
  - Den misstänkta tidpunkten för det skedda (speciellt den senaste möjliga tidpunkten)
  - Gärningen
  - Vid misstankar om sexuellt utnyttjande: information om var på kroppen utnyttjandet möjligen skett (genitalier, anus, munnen etc.)
  - En beskrivning om vem som berättat om saken och till vem, hur misstanken väcktes och vad barnet själv har berättat och till vem
  - Fysiska symptom och fynd som har med gärningen att göra om sådana har upptäckts
3. **Brottsbenämning:**
  - Ett omnämnande om brottsbenämning
  - Tillstånd till överlåtelse av information
4. **Polisens kontaktuppgifter:**
  - Undersökningsledarens namn och telefonnummer
  - Undersökarens namn och telefonnummer
5. **Ett omnämnande om vem som meddelar barnet om tidpunkten för undersökningen**
  - Om undersökningen inte görs vid jouren (tel. nr., namn, förhållande till parten, om barnet bor hemma)
6. **Ett omnämnande om att handräckningen gäller somatiska undersökningar (och möjligen också ett läkarutlåtande) och en specificering:**
  - Kräv noggrann och detaljerad dokumentering
  - Be om att dokumentera den medicinska intervjun (antingen skriftligen eller ljudinspelning), om barnet under utredningen berättar om det skedda
  - Be om en kroppskarta över den externa utredningens fynd över hudens skador
  - Be om fotografier över alla konstaterade skador
  - Be om en bedömning över orsakssamband på basis av bakgrundsuppgifter och fynd
  - Be om läkarens bedömning om möjliga diskrepanser mellan skadorna och det beskrivna sättet över hur dessa har uppkommit
7. **Bedömning av men:**
  - Be om en bedömning av skadans svårighetsgrad, hur livsfarligt det är, hur väl det läker, hur invalidiserande skadan är, över bestående men eller när det är möjligt att få sådana, om man med åklagaren kommit överens om att en sådan bedömning är på sin plats.

15.1.1 Polisens roll i somatiska undersökningar

Då polisen ber om somatiska undersökningar som handräckning, är det polisen som ansvarar för att få dessa och för att dessa tjänar förundersökningen och åtalsprövningen på bästa möjliga sätt. Polisen ska därför ta en aktiv roll i begäran om handräckning. Polisens roll är extra viktig om man inte kan förverkliga somatiska undersökningar i sådana enheter som har specialiserat sig på somatiska undersökningar. Polisen ska så tydligt som möjligt i sin begäran om utredning specificera vad man i det specifika fallet önskar utreda, vad man önskar att läkaren bedömer och om man behöver ett läkarutlåtande över detta. Till polisens uppgifter hör i regel också att sörja för att få vårdnadshavarnas tillstånd för att begära tjänstehjälp angående utförandet av undersökningarna och begäran om läkarutlåtande. Om behovet av somatiska undersökningar och om hur dessa skraddarsys ska man vid behov diskutera med åklagaren. Somatiska undersökningar och de på basis av dessa uppgjorda utlåtandena utgör en central del i bevisföringen då åklagaren åtals prövar fallet. Läkarutlåtandets slutledningar kan användas t.ex. vid bedömningen av tillförlitligheten till barnets berättelse. Det är inte enbart fråga om att bedöma om fallet överhuvudtaget skett, åklagaren måste också vid bedömningen av bevisföringen avgöra vilket brotts kännetecken den tillhandsvarande bevisföringen fyller.

Polisen ska också till den undersökande läkaren överlåta all behövlig information. Polisen har oftast sådan väsentlig bakgrundsinformation som kunde hjälpa läkaren vid utvärderingen av undersökningsfyndens orsakssamband och som läkaren inte själv har möjlighet att skaffa, till exempel fotografier över brottsplatsen. Viktig information ur de somatiska undersökningarnas synvinkel kan också samlas under undersökningen, som ex. information om det misstänkta tillvägagångssättet eller händelsetidpunkten. Också dessa uppgifter ska förmedlas till den undersökande läkaren. På samma sätt som polisen, behöver också läkaren för sin undersökning förhandsuppgifter om barnet och familjen och därför kan polisen överlåta den information som man redan fått åt läkaren. Enligt lagen om ordnande av utredningar av sexualbrott mot barn har enheten som gör somatiska utredningar rätt att få information som har med fallet att göra av polisen, åklagaren eller domstolen till de delar som är nödvändigt för att genomföra undersökningarna (ordnandelagen 4 §).

Polisen ska se till att skador fotograferas och de kan vid behov bifogas till läkarutlåtandet och således bli en del av förundersökningsmaterialet. De läkare som gör många somatiska undersökningar tar ofta fotografier av skadorna automatiskt, men eftersom undersökningarna inte alltid genomförs av läkare specialiserade på de somatiska undersökningarna ska polisen alltid påminna om detta, till exempel i begäran om handräckning, och se till att fotografierna vid behov överläts till polisen i samband med läkarutlåtandet.

Om man ber om ett läkarutlåtande över de somatiska utredningarna ska polisen kontrollera utlåtandets kvalitet. Om utlåtandet som läkaren gett inte enligt polisens bedömning tjänar förundersökningens syften ska polisen be om vidare utredningar, ett nytt utlåtande eller till och med en ny utredning. Senare i detta kapitel behandlas utlåtandets kvalitet vidare.

Utöver att det till polisens uppgifter hör att be om handräckning med en klart och uttryckligt skriven begäran, hör det också till polisens uppgifter att försäkra sig om att samarbetet mellan läkaren eller läkarna och polisen fungerar. I flera större sjukhus har sjukhuset egna tillvägagångssätt för att utreda misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn, och en del av tillvägagångssättet är gemensamma myndighetskonferenser om misstanken. Polisens samarbete med dessa enheter fungerar i allmänhet väl. Om misstanken når polisen via någon annan väg, eller om det inte finns ett specifikt tillvägagångssätt ska polisen med aktivt grepp initiera samarbetet med den läkare som sköter fallet och vid behov upprätthålla samarbetet genom hela processen. Utöver officiella begäran om handräckningar och utlåtanden är det viktigt att polisen och läkaren har öppen kommunikation under förundersökningen. Polisen kan till exempel under förundersökningen få reda på saker som ger nya perspektiv på de undersökningar läkaren gör, eller vice versa.

Polisen ska informera läkaren om vem som berättar för barnet eller vårdnadshavaren om tidpunkten för de somatiska undersökningarna om dessa inte görs på jouten, och till vilken grad och vem som berättar om eventuella somatiska fynd till barnet eller vårdnadshavaren. Såsom konstaterades i kapitel 4.3.1 reglerar ordnandelagen mycket noggrant hur den undersökande enheten och således den undersökande läkaren kan överlåta information som samlats under undersökningen. Överlåtande av information är endast möjlig till den polis, åklagare eller domstol som bitt om utredningen (ordnandelagen 4 §). Dessutom kan undersökningsenheten utan hinder av sekretessbestämmelserna överlåta ett utlåtande om barnets hälsotillstånd efter att undersökningarna avslutats till den enhet som ansvarar för barnets psykiska vård om detta är nödvändigt för att kunna ordna behövlig vård. Däremot har läkaren inte rätt att överlåta information till partens vårdnadshavare om de observationer som gjorts under förundersökningen. Denna fråga avgörs av förundersökningsmyndigheten på basis av förundersökningslagens (4:15) genom att bedöma om ett eventuellt överlåtande av informationen kunde skada sakens utredning eller är ett underlåtande att överlåta information nödvändigt för att säkra ett särskilt viktigt allmänt eller privat intresse. Vid bedömningen av en parts rätt att få uppgifter eller begränsningen av den, bör man ta i beaktande partens rätt att försvara sig ändamålsenligt eller på annat sätt bevaka sin rätt i rättegången. Om de skador eller sjukdomar som kräver vård ska man dock underrätta barnet och vårdnadshavarna i samband med undersökningarna. Efter de somatiska undersökningarna kan polisen och läkaren också diskutera hur nödvändigt ett läkarutlåtande är och hur omfattande utlåtandet behöver vara.

15.1.2 När be om somatiska undersökningar?

Misstankar om misshandel: I akuta misstankar om misshandel ska barnet alltid föras på läkarundersökning för att så snabbt som möjligt kunna bedöma skador, om inte begäran om utredning direkt kommer från hälsovården på basis av redan undersökta skador. Om undersökningarna i utförs brådskande, kan eventuella skador möjligtvis läka innan undersökningstidpunkten. Enligt den praktiska erfarenheten hos både polis och läkare, har man i fall av lindriga, men uppseendeväckande skador

ofta låtit bli att göra en läkarundersökning eftersom man inte med blotta ögat kunnat urskilja skador. I en läkarundersökning kan dock komma fram osynliga skador, och en medicinsk bedömning av dessa är väsentlig både för barnet och för en lyckad förundersökningsprocess. Ju mindre barn det är fråga om, desto mer omfattande undersökningar ska man göra. Till exempel ett blåmärke på ett barn som inte ännu rör sig självständigt och som ammas är alltid ett mycket uppseendeväckande fynd som kan vara ett tecken på att man även kan finna interna skador hos barnet. I huvudsak ska somatiska undersökningar i samband med misshandel göras på jouten.

Om det gått lång tid sedan den anmälda misshandeln skett kan man utvärdera behovet av läkarundersökningar från fall till fall, men utgångspunkten är att barnet alltid undersöks. Till exempel skador som förorsakats med något föremål kan synas på barnet ännu mycket länge efter händelsen. Man kan vid behov konsultera läkaren om behovet av att göra en läkarundersökning. Det är också skäl att komma ihåg att den misstänkta våldshandlingen inte alltid är den enda handling som barnet utsatts för. Om anmälan har gjorts för en örfil, som inte nödvändigtvis lämnar spår är det möjligt att man också samtidigt slagit barnet, från vilket det är mera sannolikt att man hittar spår.

I mera allvarliga fall av misshandel har barnet ofta uppsökt läkare efter händelsen, varvid läkaren ska meddela om misshandelsmisstanken direkt till polisen och polisen ska be om ett läkarutlåtande om dessa undersökningar och fynd. I begäran ska man be läkaren ta ställning om skadorna stämmer överens med den beskrivning som framförts.

Sexualbrottsmisstankar: Vid fall av misstankar om sexualbrott är det centralt att bedöma hur brådskande de somatiska undersökningarna är. Ju snabbare undersökningarna görs efter misstanken, desto mer sannolikt är det att man kan göra fynd och samla rättsmedicinska prover. I akuta fall ska undersökningarna göras så snabbt som möjligt efter händelsen, men en längre tid betyder inte automatiskt för barns del att undersökningar skulle vara onödiga. Om det gått lång tid sedan händelsen kan man nödvändigtvis inte samla in sexualbrottsprover, men möjliga skador kan finnas även efter en längre tid. Ett ärr eller en anatomisk förändring i vävnader kan till och med konstateras ännu år efter händelsen. I akuta fall rekommenderas uppföljningsundersökningar hos en expert, eftersom en del av skadorna då kan synas bättre.

Speciellt med tanke på att kunna samla in rättsmedicinska prover är det en bra tumregel att ju kortare tid sedan händelsen, desto mer brådskande borde undersökningen göras. För prover samlade från små barn är det första dygnet mest avgörande, eftersom det är under denna tid som man finner den största delen av positiva prover. Om det misstänkta sexualbrottet precis har skett är det bra ur provernas synvinkel att offret inte äter, dricker, tvättar sig, byter kläder eller går på toaletten före den somatiska undersökningen. Om offret har tvättat sig, är det ändå inte ett hinder för tillvaratagandet av proverna, likaså ifall kondom använts.⁹⁵ Om det är under 72 timmar sedan händelsen ska undersökningarna göras på jouten så snabbt som möjligt för att kunna samla prover och konstatera skador. För barn som uppnått tonåren och för vuxna lönar det sig att samla prover i en vecka efter händelsen. Skador som läker kan man

---

95 Läs mer Joki-Erkkilä, Rainio, Huhtala, & Karhunen, 2014a och Joki-Erkkilä m.fl. 2014b.

fortsättningsvis konstatera även senare. Största delen av skador på genitalierna läker inom två veckor. Dessa akuta undersökningar är bra att genomföra hos en expert, skilt under överenskommen tjänstetid. Om det har gått över två veckor sedan den misstänkta händelsen kan somatiska undersökningar ofta vara nyttiga för att kunna hitta eventuella bestående anatomiska förändringar eller ärr. Om barnet fortfarande har smärtor eller andra symptom ska utredningarna ännu då göras i brådskande ordning.

Det kan löna sig att överväga somatiska undersökningar ännu länge efter händelsen, eftersom ett ärr eller en anatomisk förändring som förorsakats av den misstänkta handlingen kan synas till och med hela livet beroende på den ursprungliga skadans natur och skadans läge på kroppen. Till exempel kan skador som förorsakats med något verktyg lämna bestående ärr på huden.

Enligt den internationella rekommendationen ska somatiska undersökningar erbjudas varje barn som man misstänker ha blivit offer för sexualbrott. Med undersökningen kan man utöver att konstatera och dokumentera eventuella skador också få information om händelsen. Undersökningen kan också i sig fungera helande för barnet. För barnets välfärd är det viktigt att man i samband med de somatiska undersökningarna kan ge stöd, rådgivning, testa för smittande sjukdomar, och vid behov hänvisa till vidare vård. I praktiken bedöms behovet av utredningar från fall till fall så att fördelar och nackdelar vägs. Diskussionen kan föras tillsammans med åklagaren. Det lönar sig också för polisen att konsultera läkare vid en enhet som specialiserat sig på somatiska utredningar. De kan ofta ge råd om när en utredning kan komma till nytta.

15.1.3 Att förbereda barnet på somatiska undersökningar

Om de somatiska undersökningarna görs på jouten som akuta, förstår barnet ofta syftet med undersökningarna. Om de somatiska undersökningarna görs först senare ska man för barnet berätta att det är fråga om en läkarundersökning. För ett litet barn är det viktig information att barnet inte kommer att stickas eller få en spruta. Det är polisens uppgift att informera hälsovården om vem som får kännedom om undersökningarna och deras tidpunkt, och därför är det skäl att skriva ner detta i begäran om handräckning.

För barnet kan man berätta att läkaren i läkarundersökningen undersöker barnet från huvud till tå. För utredningar om ett sexuellt utnyttjande behöver man inte skilt förbereda barnet på att genitalområdet kommer att undersökas. Läkaren sköter detta i undersökningssituationen. Enligt behov kan en eller två läkarundersökningstillfällen ordnas.

I samband med somatiska undersökningar av flickor gällande sexuellt utnyttjande kan man skilt berätta åt föräldrarna att den undersökning som gjorts åt barnet inte är likadan som en gynekologisk undersökning på en vuxen. Detta kan lugna barnets förälder eftersom barnets följeslagare ofta är lika ångestfyllda över utredningarna som barnet självt och det är önskvärt att inte föräldrarnas ångest överförs på barnet. Det är viktigt att uppmärksamma hela familjen och att människor reagerar på mycket olika sätt på brottsmisstankar. I samband med undersökningarna bedömer man om

det finns behov av att erbjuda krishjälp åt familjen, men vid behov kan även polisen hänvisa och leda familjen till krishjälpen. Det är bra att ge direktiv åt de instanser som erbjuder krishjälp att man inte ska diskutera brottsmisstanken inför barnet eller intervjua barnet.

Det är viktigt att uppmärksamma familjen under hela processen eftersom det finns så mycket fall som faller inom det så kallade gråa området, speciellt vad gäller mindre barn. Till exempel kan man ha funnit skador som kan härröra sig från en olyckshändelse eller också av misshandel. Eftersom man bör hålla tröskeln för utredningar låg så att barn som upplever våld får den hjälp som dem tillhör, kommer det oundvikligen också att komma fall till utredning som inte har blivit utsatta för misshandel. Utredningsprocessen är speciellt tung för dessa familjer och därför är det alltid skäl att beakta familjens situation.

15.1.4 Barnets och föräldrarnas samtycke till undersökningarna

Somatiska undersökningar har sin utgångspunkt i barnets eget samförstånd, eftersom medicinska undersökningar riktade mot en person inte ska genomföras utan tillstånd från den som undersöks. Enligt patientlagen (7 §) berör detta också minderåriga barn om barnet med beaktande av ålder eller utveckling kan fatta beslut om vården. Avgörandet om barnets mognad och förmåga till att fatta beslut görs av den vårdande läkaren⁹⁶.

I samband med brottsmisstankar förstår barnet dock nödvändigtvis inte vad det är fråga om och kan därför uttrycka att hen inte vill bli undersökt. I dessa situationer ska man ge en detaljerad beskrivning över vad det är fråga om och således försöka få barnet att själv förstå att undersökningen är behövlig, om det är nödvändigt att en undersökning görs.

Man kan också till exempel reservera en ny läkartid för barnet, tills vilken barnet hinner fundera på saken, om inte undersökningen är brådskande. Vid undersökningar av sexuella utnyttjanden kan man från fall till fall också överväga att göra undersökningen under anestesi om barnets ångest inför undersökningssituationen ger orsak till det.

Somatiska undersökningar görs i princip inte heller då om vårdnadshavaren förbjuder att dessa görs. Om undersökningarna dock anses nödvändiga med tanke på förundersökningen och barnet självt samtycker, låter man i praktiken inte bli att göra undersökningarna även om vårdnadshavaren vill neka till dessa. I dessa fall påbörjar man oftast prövningsbefarandet kring en intressebevakare, eftersom vårdnadshavaren inte kan se den lösning som är i barnets intresse. Genom att förordna en intressebevakare får man barnets lagliga representants tillstånd till undersökningarna, varefter undersökningarna kan genomföras. Intressebevakaren fattar självständigt beslutet om samtycke. I dessa situationer är det oftast inte föräldrarna som för barnet till utredningar eller förbereder barnet för dessa. Också av denna orsak är en intressebevakare nödvändig. Man kan ansöka om en intressebevakare på olika sätt (mer om att ansöka om ställföreträdande intressebevakare i kapitel 7.1.1)

---

96 Tuominen 2014: 47

Om barnets och barnets vårdnadshavare eller ställföreträdande intressebevakares åsikter skiljer sig ska situationen bedömas från fall till fall. Centralt är då att man bedömer om det minderåriga barnet klarar av att förstå värden och betydelsen av att neka den och vilken effekt den har på det egna hälsotillståndet och eventuell fortsatt vård. Om den minderåriga klarar av att fatta beslut om sin egen vård kan medicinska undersökningar inte göras åt barnet om hen motsätter sig att dessa påbörjas eller görs⁹⁷. Enligt rättegångsbalken blir huvudmannens ståndpunkt avgörande om intressebevakaren och huvudmannen därvid är av olika åsikt, om han eller hon kan förstå sakens betydelse (RB 12:1a). I sista hand avgör domstolen om barnet klarar av att förstå sakens betydelse. Att ansöka om en ställföreträdande intressebevakare ska aldrig användas för att avsiktligt trampa på barnets självbestämmanderätt. Vid behov ska man respektera individens rätt att bestämma över de åtgärder som riktas mot honom.

15.1.5 Intervju i samband med de somatiska undersökningarna

Den läkare som gör de somatiska undersökningarna genomför inte den rättspsykologiska intervjun utan en rättspsykologisk intervju görs alltid skilt av experter som är insatta i dessa. I vissa särskilda fall görs en del av den rättspsykologiska intervjun i samband med de somatiska undersökningarna om ärendets brådskande natur eller andra faktorer så kräver. Man ska syfta till att den medicinska intervjun bandas in så att möjliga spontana berättelser och de saker som berättats vid behov kan användas ordagrant i förundersökningen.

I samband med de somatiska undersökningarna intervjuar läkaren för egen del barnet och föräldrarna för att få reda på medicinsk bakgrundsinformation. I intervjun gör man en bred kartläggning över alternativa medicinska orsaker till symptomen och fynden. Inför detta är det bra att läkaren har tillgång tillförhandsuppgifter om barnet och familjen. I samband med den medicinska intervjun frågas om information som har med händelsen att göra enbart till den del som krävs för att kunna rikta undersökningen rätt. I den medicinska intervjun frågas om de saker som är nödvändiga att känna till för att kunna bedöma orsakssamband mellan förhandsuppgifter och fynd. Till exempel frågar man om ett konstaterat fynd på huden varifrån barnet fått skadan. Man lyfter inte fram saker om det misstänkta brottet, utom då barnet spontant lyfter fram saken. Läkare som specialiserat sig på somatiska undersökningar rekommenderar att man i samband med undersökningar om sexuellt utnyttjande använder sig av AV-handboken⁹⁸.

Barnets spontana berättelse om ett misstänkt brott ska journalföras och föras till polisens kännedom. Det är bra om polisen nämner detta i sin begäran om handräddning. Barnets berättelse kan till exempel skrivas inom citattecken i läkarutlåtandet. Vid behov och om barnet och vårdnadshavaren ger sitt tillstånd kan man också spela in barnets berättelse.

---

97 Rätty, 2015: 208; Tuominen, 2014: 47

98 Om AV-handboken kan man läsa mera om på sidan www.vaestoliitto.fi

15.1.6 Rättsmedicinska prover

I samband med de somatiska undersökningarna kan läkaren också samla in rättsmedicinska prover för den tekniska utredningen (mer om den tekniska undersökningen i kapitel 13). Speciellt i fall av sexualbrottsmisstankar ska man samla in rättsmedicinska prover alltid då det är möjligt. De rättsmedicinska proverna ska på basis av förhandsuppgifterna riktas brett, eftersom det senare inte går att få prover. I praktiken ska polisen veta att begära om relevanta prover och se till att vid behov ge behövliga instruktioner till läkaren. Anvisningar om att ta prover finns på kriminaltekniska laboratoriets sidor på polisens intranät samt från verket *Oikeuslääketieteellinen näytteenotto Suomessa* (2014).

För mindre barn är det bra att samla sexualbrottsprover från naveln, magen, bröstet, halsen, runt munnen, från ljumskarna, lårens insidor, mellan skinkorna, ryggen, mellangärdet, runt anus, från de yttre könsorganen på flickor och från penis och testiklar på pojkar. Från tonåriga flickor samlas prover också från slidan. På små barn samlar man prover från slidan endast om man ser utsöndring i slidan. Vid misstankar om sexualbrott mot barn tillämpas sexualbrottsutredningslådans anvisningar för hur prover tas.

15.2 Läkarutlåtande

Läkarutlåtandena⁹⁹ ska basera sig på sådana uppgifter som läkaren är övertygad om att stämmer. I läkarutlåtandet skrivs de förhandsuppgifter som finns tillhanda, den berättelse som mottagits på mottagningen, väsentliga symptom med tanke på misstanken och konstaterade fynd, på basis av vilka man på basis av medicinsk kunskap och erfarenhet försöker besvara frågan om en viss skada, sjukdom eller någon del av dessa kan anses vara en följd av någon viss händelse. Denna bedömning baserar sig på allmän medicinsk kunskap om orsakssamband och på de observationer och undersökningsresultat som gjorts på den undersökte. Då en läkare ger ett utlåtande om ett orsakssamband kan läkaren sällan komma med helt säkra uttalanden. Därför bedöms sannolikheten för att ett givet orsakssamband förklarar skadan. De rättsmedicinska proverna och dokumenteringen av skadan berättar inte i sig om ett brott har skett, men att kunna finna objektiva bevis kan vara betydande bevis ur rättens synvinkel. Man kan skriva läkarutlåtandet som handräckning på basis av de somatiska utredningarna man bett om eller på basis av undersökningar som tidigare genomförts på basis av de journalanteckningar som gjorts i samband med dessa.

Läkarutlåtandet bes om skilt. Om man genast i början av utredningen vet att man vill ha somatiska undersökningar och ett läkarutlåtande över dessa, kan dessa två begäranden sammanfogas till samma begäran om handräckning. I sådana fall ska dessa två begäran specificeras skilt. Läkarutlåtandet kan också bes om med en skild begäran om handräckning. Detta baserar sig på att det inte alltid är nödvändigt att be om utlåtande över de utredningar som görs. Detta är dock relativt sällsynt. Om ett sådant beslut är det alltid skäl att diskutera med åklagaren.

---

⁹⁹ Lääkäriliitto, 2010; se också www.terveysportti.fi

Med en så tydlig begäran om utlåtande som möjligt försäkras man sig om läkares rättighet att överlåta information. Hälsovårdens personal binds av sekretessbestämmelser och dessa gäller även observationer inom de somatiska undersökningarna. Man får endast överlåta information från patientjournaler till en annan myndighet utan partens tillstånd om det uttryckligen stadgas om det i lag (PatientL 13 §). I fall av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn är rätten att överlåta information entydig. I lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn (4 §) stadgas att de enheter som genomför somatiska utredningar eller rättspsykologiska intervjuer som handräckning till polisen utan hinder av sekretessbestämmelserna kan överlåta den information som samlats in under undersökningen till den polis, åklagare eller domstol som bett om undersökningen.

Om det inte är fråga om en handräckning som avses i lagen om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn tillämpar man för misshandels- och sexualbrottsmisstankars del rättegångsbalken. Det är fråga om en sådan situation om det är fråga om en misshandelsbrotts- eller sexualbrottsmisstanke om vilken man ber om ett utlåtande över andra utredningar än de man bett om via handräckning. Enligt rättegångsbalken (17:14) kan man förpliktiga en läkare att vittna om ett sekretessbelagt ärende utan partens samtycke endast vid brottsmisstankar där åklagaren åtar för brott på vilket det strängaste straffet är fängelse i minst sex år. I lagberedningsarbetet¹⁰⁰ har man konstaterat att stadgandet motsvarar tidigare ikraftvarande regleringar. Kravet på samtycke hävs således endast för de grövre brotten. I fall av mera lindriga brott ska rätten att få uppgifter avgöras från fall till fall. Den anmälningsskyldighet gällande sexualbrottsmisstankar som definieras i barnskyddslagen (BSL 25 §) och berör läkare, tolkas i praktiken så att det möjliggör överlåtelse av information till polisen om de sexualbrottsmisstankar i vilka läkaren har varit den som anmält fallet¹⁰¹. I andra fall behöver man partens samtycke för att få överlåta informationen.

Om man ber om läkarutlåtandet med skild begäran om utredning lönar det sig att använda polisens dokumenthanteringsprogram Kameleons blankett *Beställning av läkarutlåtande (Läkärinlausunnontilaus)*. I blanketten finns det skilt de anvisningar som ges hälsovårdspersonalen om vilka uppgifter utlåtandet ska innehålla. Dessa saker listas nedan. I blanketten finns också ett skilt ställe för partens samtycke. Om begäran om handräckning för läkarutlåtande kombineras med begäran om somatiska utredningar ska en begäran om dessa saker tillfogas begäran om handräckning.

---

100 RP 46/2014 rd s.71

101 Rätty, 2015: 228

1. Läkarutlåtandets namn och syfte

- För vilken myndighet det är skrivet
- För vilket ändamål det är skrivet
- Gällande hurudant ärende det är skrivet
- Baserar sig utlåtandet på en utredning läkaren gjort eller på patientjournalen

2. Inledning

- Vem som ber om utlåtandet
- Undersökningens natur
- Personuppgifter på den som utreds (hur konstaterats)

3. Bakgrundsuppgifter

- Hur patienten anlände
- Den undersöktes egen beskrivning om händelseförloppet (hur skadan förorsakades, händelseplats och tid)
- De uppgifter om händelsen som framställs i polisens begäran om utlåtande
- Den undersöktes förhållande till händelsen och beteende

4. Observationer från undersökningen

- Skadans/skadornas kvalitet och läge på kroppen (vid behov används en kroppskarta)
- Skadans/skadornas ålder (färg på blåmärke, ärrbildning på sår etc.)
- Andra skador än de som lett till att man sökt vård (yttre kontroll)
- En noggrann beskrivning av skadan/skadorna (t.ex. skadans form, hur jämn kant den har etc.)

5. Slutsatser

- Hur väl skadan passar ihop med den berättelse den utredde eller den som bett om utlåtandet gett
- Grovhetsgrad och fara för liv (också potentiell fara)
- Eventuella diskrepanser som upptäckts av den utredande läkaren mellan skador som funnits och beskrivningen på hur de uppkommit eller mellan den utreddes beteende – bedömning över skadornas uppkomst
- En kort beskrivning över vårdåtgärder och om fortsatt vård
- Prognos över förbättring, invalidisering, bestående men eller en bedömning av dessa och när man kan få ett slutgiltigt utlåtande om dessa

6. Försäkran, datering och underskrift

I läkarutlåtandet beskrivs alltså de konstaterade fynden, deras svårighetsgrad och hur farliga de är, och man tar ställning till om de konstaterade skadorna passar in på den berättade skadegivande mekanismen, om det finns diskrepanser mellan berättelsen och fynden, om de passar in på att ha blivit förorsakade den tidpunkt som angetts och om man kan finna alternativa förklaringar till skadorna. I läkarutlåtandet ska man också ha med en bedömning av men. I utlåtandet bedömer man om gärningen förorsakat smärta, hur väl skadorna läker, vilka undersöknings- och vårdåtgärder

som man behövt göra, om menet är bestående eller går om och på vilket sätt skadan påverkar den sexuella utvecklingen, uppväxten och livet.

Läkaren kan i sitt utlåtande ta ställning det förslagna orsakssambandet genom att bedöma med vilken sannolikhet fynden från den somatiska undersökningen visar på den misstänkta händelsen. I somatiska läkarutlåtanden uppgörs inga hypoteser utan läkaren använder differentialdiagnostiska alternativ för att bedöma alternativa orsaker till fyndet. Enligt Finlands Läkarförbunds anvisning finns det fem olika grader av sannolikhet och de presenteras nedan.

- **Mycket sannolik:** Andra möjliga orsaker finns inte eller de är ytterst osannolika
- **Tämligen sannolik:** Det finns flera möjliga förklaringar för händelsen, men förklaringen ifråga är, då man beaktar helheten av alternativa förklaringar, den mest sannolika
- **Möjlig:** Det finns flera möjliga orsaker och förklaringen ifråga är inte mera sannolik än andra
- **Tämligen osannolik:** Det finns andra mer sannolika orsaker
- **Mycket osannolik:** Det finns med största möjliga sannolikhet inte ett orsakssamband

Slutsatser om de somatiska undersökningarna kan alltid enbart dras på basis av det enskilda fallet. Då man drar slutsatser är det viktigt att beakta de händelser som skett före händelsen, sjukdomar eller andra alternativa förklaringar, vars utredning kräver att man skaffar sig förhandsinformation och ibland också intervju av barnet. I slutsatserna bedömer man således sannolikheten till att det finns ett sådant orsakssamband mellan barnets berättelse och symptom och fynd som konstaterats och om det finns en samstämmighet eller diskrepans med bakgrundsinformation.

Ett välskrivet läkarutlåtande förbättrar alla parter rättsskydd och därför är det skäl att fästa uppmärksamhet vid det. Eftersom läkarutlåtandet lämnas till polisen som handräckning, är det slutligen polisen som ansvarar för att det tjänar förundersökningens syften. Därför ska polisen noggrant specificera sin begäran om utlåtande och vid behov be om specificering eller ett nytt utlåtande. Utlåtandet ska innehållsmässigt vara sådant att åklagare och domare på basis av utlåtandet klarar av att avgöra om utlåtandet stöder en brottsmisstanke och med vilken brottsbenämning.

Läkarutlåtandet skrivs för åtalsprövningen och rättsprocessen och ska därför vara förståelig för också andra än läkare. Polisen ska därför aktivt kräva tilläggsutredningar eller ett nytt utlåtande om inte läkarutlåtandet är i förståelig form (läkarjargong), om det inte motsvarar de i begäran om handräckning specificerade frågeställningarna, om det är fråga om en epikris, det vill säga en sammanfattning över vården, eller kopior på patientjournalen som inte är tillräckliga för att utgöra ett utlåtande, eller om det i utlåtandet eller i dateringen finns fel. Läkarutlåtanden ska alltid underskrivas ”på heder och samvete”. Vid behov kan polisen också be om helt nya undersökningar om man märker att man inte gjort tillräckligt brett täckande undersökningar. Därför är det skäl att polismän som utreder misstankar om vålds- och

sexuallbrott mot barn känner till vad som borde ingå i en somatisk utredning och vad som borde framgå ur utlåtandet.

Då man tolkar läkarutlåtanden är det skäl att komma ihåg att avsaknaden av ett objektivt fynd inte alla gånger ger stöd för eller kullkastar möjligheten att ett brott har skett. Att inga fynd hittats betyder således inte att inget har kunnat ske. Somatiska fynd hittas till exempel i fall av sexuallbrott förhållandevis sällan. I praktiken kan en avsaknad av skador bero på flera olika orsaker. Till exempel har det sexuella utnyttjandet inte nödvändigtvis förorsakat skador (beröringar, slickningar, beröringar på gärningsmannen), gärningen kan ha genomförts på sådant sätt att inga skador har förorsakats (kroppshålen är tänjbara, slemhinnors fuktighet, motstånd, tvång, våld, sätt att utföra, kraftens riktning, användning av utrustning), skadorna har redan hunnit läka fullständigt före de somatiska undersökningarna eller det misstänkta brottet har inte skett. Om man i undersökningarna inte hittar fynd på barnet ska slutsatsen om misstanken om sexuellt utnyttjande skrivas på följande sätt: *I den somatiska undersökningen konstaterades inga objektiva fysiska fynd, vilket varken stöder eller utesluter möjligheten att ett sexuellt utnyttjande skett.*

15.3 De mest typiska skadorna och fynden

På basis av myndigheternas erfarenhet kan man ringa in de mest typiska skador som orsakats av misshandel eller sexuellt utnyttjande. Att lista dessa skador utgör ett betydande hjälpredskap för att kunna lägga märke till våld. Till exempel vid många sjukhus används en lista på skador för vilka man alltid beaktar möjligheten för att de är förorsakade av våld. Av denna orsak hamnar ibland även sådana barn som i verkligheten har varit med om någon mera sällsynt händelse inför en utredningsprocess. Det är dock omöjligt att skapa vattentäta kriterier för skador, och därför ska man vid misshandelsmisstankar inte förlita sig för mycket på dessa. I det följande beskrivs de mest typiska skador som förorsakats av misshandel, kemiskt våld och sexuellt våld.

15.3.1 Misshandel

Blåmärken och ytliga skador: Barn som lär sig att röra på sig och barn som rör på sig har ofta blåmärken vid benens utbuktningar såsom i armbågen, pannan, på knäna och på frambenen. Dessa fyndplatser på kroppen beskriver vilket motoriskt utvecklingsstadium barnet finns på och deras förekomst ökar med åldern. Blåmärken på små barn som inte ännu rör på sig är däremot alltid uppseendeväckande. Typiska ställen för en misshandelsskada är de områden som är utanför benutbuktningarna, på ryggen, ansiktet, nacken, skinkorna eller på bak- eller innerlårens ytor, blåmärken med klara gränser förorsakade av föremål (t.ex. avlånga märken från piskrapp, bitmärken, parvisa knipblåmärken), blödningar under hårbotten eller fläckig hårlossning som följd av att man dragit i håret.

Benbrott (andra än skallbenbrott): Ju yngre benbrottspatienten är desto mera sannolikt har det att göra med en avsiktlig misshandel. Av alla benbrott uppskattar man att sannolikheten för misshandel är 25 % för under 1-åringar, 7 % för 1–2

-åringar och 3 % för 2–3-åringar. Typiska benbrott orsakade av misshandel är speciellt benbrott hos barn som inte lärt sig gå och flera benbrott av olika ålders vars bakomliggande orsak är okänd.

Skador kring huvudet: Svåra intrakraniella skador är den vanligaste dödsorsaken i fall av misshandel av barn och mindre barn löper större risk för att dö eller skadas. Svåra skador i huvudet är utöver de intrakraniella skadorna bl.a. krosskador i skallbenet eller bilaterala skallbensbrott, 2 mm eller mer utvidgade brott och brott i nackloben. Dessa brott förorsakas i olyckor oftast endast i trafikolyckor eller i fritt fall från över tre meter. Om det inte finns kännedom om en sådan olycka ska man starkt misstänka misshandel.

Shaken baby: Med shaken baby -syndromet avses symptom, skador och fynd som ett kraftigt skakande av babyn förorsakar på hjärnan, ögonen och möjligen på nackkotor. Symptomen varierar från mindre, vagare symptom till svåra neurologiska symptom. Skakandet kan leda till döden eller till en bestående skada. De vanligaste fynden är hjärnblödningar under den hårda hjärnhinnan och blödningar i ögonens näthinnor. Som följd av skakandet brister venerna i dessa områden. Andra misshandelsskador (benbrott, blåmärken) finns hos en del av de skakade barnen.

Mindre huvudskador (bulor, hjärnskakningar, unilaterala, under 1 mm breda fissurer) kan t.ex. orsakas själv av ett barn som stiger upp och faller. Dessa skador kan också förorsakas av att ett litet barn faller från skötbordet. Milda skador kan givetvis också vara en följd av misshandel.

Brännskador: Vid brännskador tyder skadans tydliga avgränsning på misshandel (t.ex. ett hett föremål såsom en cigarett, ett strykjärn, brännskador orsakade med en strumpa eller handske) I brännskador på extremiteter är det ofta ett tecken på misshandel att brännskador finns på båda kroppshalvor. Brännskador som följd av orsaker uppstår oftast då barnet faller het vätska eller mat på sig, men likadana skador kan också vara avsiktligt orsakade.

15.3.2 *Kemisk misshandel*

Om barnet länge har varit exceptionellt trött, osammanhängande, eller haft konstiga symptom ska barnet testas för mediciner och droger med urin och blodprov. Man kan ha lugnat ner ett barn med mediciner. På jourpolikliniken för barn sköter man många barn som i misstag har fått i sig någon medicin, och i majoriteten av dessa situationer finns det inte en misstanke om avsiktliga gärningar. Man bör dock behandla saken som misstanke om kemisk misshandel om man i barnets kropp finner olagliga droger, om man inte vet varifrån barnet kan ha fått tag på medicinen eller om man finner mediciner i kroppen som inte motsvarar uppgifterna om händelsen. Det ska vara låg tröskel att undersöka förgiftningar orsakade av lugnande mediciner som misstanke om misshandel.

15.3.3 *Sexuellt utnyttjande*

Somatiska symptom som hör till akuta sexualbrott kan bland annat vara svullnader, rodnader, svidning då man urinerar, smärta i genitalområdet, färska sår, blödningar eller blåmärken. Alternativa orsaker till dessa kan bl.a. vara andra sjukdomar, medicinska åtgärder, olyckor eller annan misshandel. Andra möjliga somatiska symptom eller fynd som kan ha att göra med sexualbrott kan vara graviditet hos under 16-åringar, könssjukdomar, flytningar före tonåren, att blygdläpparna limmar sig ihop (detta är vanligt för barn före puberteten men kan också ha att göra med en skada som läker), vissa strukturella fynd i mödomshinnans nedre del och olika ärr.

16 ATT AVSLUTA FÖRUNDERSÖKNINGEN

I detta kapitel behandlas slutskedena av förundersökningen såsom att kontrollera förundersökningens olika skeden med hjälp av en checklista, hänvisning av ärendet till medling, givande av slututlåtande, och uppgörande av förundersökningsprotokoll samt sekretessbeläggande av blanketten om målsägandens skyddsbehov. Dessutom behandlas kort olika sätt att avsluta förundersökningen. Också behandlas begränsande av förundersökningen i korthet. Eftersom avslutandet av förundersökningen inte väsentligt skiljer sig från andra brott vid utredningar om vålds- eller sexualbrott mot barn, behandlas avslutandet av förundersökningen inte i detalj här¹⁰².

16.1 Förundersökningschecklista

Eftersom förundersökningen utgör grunden till ärendets huvudbehandling ska man fästa uppmärksamhet vid undersökningens kvalitet under hela förundersökningen. Vad som menas med en kvalitativ förundersökning är svårt definierbart som begrepp och svårt att mäta¹⁰³, men man kan tänka att en kvalitativ förundersökning kan vara en sådan undersökning inom vilken utredaren gör allt som är möjligt eller behövligt att göra för att utreda fallet, medan fallets särdrag samtidigt beaktas, såsom de specialkrav som ställs just vid utredningen av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn.

Petri Burmoi undersökte förundersökningsprocessen och dess kvalitet i sin avhandling i samband med befälstudierna och utformade samtidigt en så kallad undersökningschecklista¹⁰⁴. Idén till listan kom från Birkalands polisinsättnings sätt att i slutet av förundersökningen kontrollera att alla nödvändiga förundersökningsåtgärder är gjorda med hjälp av ett skilt dokument. På basis av dokumentet formulerade Burmoi en allmän checklista i vilken undersökaren skriver in de genomförda åtgärderna och levererar den till undersökningsledaren tillsammans med förundersökningsprotokollet. Man har dock utnyttjat listan även bredare som verktyg för undersökningen så att undersökarna själv i listan har följt med de åtgärder som gjorts, redan under själva undersökningen. Checklistan utvecklad av Burmoi har tagits i bruk även inom andra polisinsättningar enligt behov. Listan används inte i utredningen av alla fall, men åtminstone i mera komplicerade fall har den visat sig nyttig.

En motsvarande checklista kunde vara nyttig även vid utredningar om misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn, och därför tas Burmois lista här fram som ett alternativ. Listan har i bilaga 4 utformats att passa för brott mot barn. Vid behov kan man överväga att utnyttja denna. Tanken är att undersökaren med hjälp av listan kontrollerar och med sin underskrift styrker att alla åtgärder på listan har beaktats. På så sätt kan man undvika att förundersökningsmaterialet i akuta fall flyttas tillbaka från undersökningsledaren till undersökaren och också att åklagarna ber om tilläggsundersökningar.

---

102 Man kan läsa mer om avslutandet av förundersökningen och om att göra upp förundersökningsprotokollet i Helminen, m.fl., 2014 bok. För uppgörandet av förundersökningsprotokollet finns också Polisstyrelsens anvisning (Polisstyrelsen, 2013c).

103 Mer om kvalitet i förundersökningen kan man läsa i Koljonen, 2010

104 Burmoi, 2012

16.2 Medling

Lagen om medling vid brott och i vissa tvister trädde i kraft 1.1.2006 (Medlingslagen). Då det är fråga om medling i brottsmål träffas den brottsmisstänkte och brottets offer konfidentiellt med hjälp av en opartisk medlare. Inom medlingen behandlas mentala och materiella skador och man försöker hitta en lösning för att göra upp för dessa som passar båda parter. Medlingen är en gratistjänst och sker helt frivilligt (Medlingslagen 1 §).

Enligt medlingslagen kan man genom medling behandla brott som man bedömer kunna lämpa sig för medling med tanke på brottets art och handlingssättet, förhållandet mellan den misstänkte och offret, och andra faktorer som påverkar brottet som helhet. Medling vid brott förutsätter att den för brott misstänkte bekräftar händelseförloppets huvudsakliga faktiska omständigheter och att medlingen är i enlighet med offrets intresse. Medlingen kan genomföras endast mellan sådana parter som själv frivilligt har uttryckt att de går med på medling och som klarar av att förstå medlingens och de besluts betydelse som fattas på basis av den. Att saken behandlas eller avgörs av polis- eller åklagarmyndigheten eller i domstolen hindrar inte medling.

Inom medlingen avgörs inte ärendets straffrättsliga delar, men medlingen kan påverka hur saken behandlas i brottprocessen. I målsägandebrott slutar ärendet i medling om den målsägande uppsäger kraven på straff. I brott som är under allmänt åtal bedömer åklagaren och domstolen tillsammans och från fall till fall betydelsen av medlingen. Medling vid brott förutsätter att den för brott misstänkte bekräftar händelseförloppets huvudsakliga faktiska omständigheter och att medlingen är i enlighet med offrets intresse (Medlingslagen 3 §). Medlingen kan vara som grund för t.ex. en begränsning av förundersökningen, till att inte väcka åtal, till att inte döma till straff, till att förmildra straffet, till att förmildra straffgraden eller till byte av strafftyp¹⁰⁵.

Största delen av de straff som förs till medling är våldsbrott¹⁰⁶. Användningen av medling i våldsbrott har hela tiden blivit vanligare sedan lagen om medling trädde i kraft. Ungefär 15 procent av de våldsbrott som förts till medling utgörs av våld inom nära relationer. Att söka sig till medling i fall av våld inom nära relationer skiljer sig från medlingen av andra brott på det sättet att det enligt medlingslagens 13 § endast är polisen eller åklagarmyndigheten som har rätt att ta initiativ till medlingen när det rör sig om ett brott som innefattar våld och som riktat sig mot den misstänktes make, maka, barn eller förälder eller mot någon annan som på liknande sätt är närstående till den misstänkte. I andra brott har också parterna själva och andra än rättsmyndigheterna rätt att ta initiativet.

Hur lämplig medlingen är i fall där en vuxen har varit våldsam mot sitt eget barn har diskuterats mycket. Lagen förbjuder dock utan undantag användningen av medling i fall av grova våldsbrott eller sexuella utnyttjanden. Lagen förbjuder medling i brott mot minderåriga, om offret på grund av brottets art eller sin ålder är i behov av

---

105 Sopanen, 2012: 31–32

106 THL, 2015

särskilt skydd (Medlingslagen 3 §). Däremot finns det också de som talar för möjligheten till medling i fall av lindrigare brottshandlingar som den vuxna riktat mot sitt barn. Enligt polisens nuvarande anvisning lämpar sig dock inget brott som en vuxen riktat mot sitt barn för medling. Också för de lindrigare brotten anses barnen vara i behov av särskilt skydd och därför kan medling inte användas. Medlingen bör också vara i enlighet med offrets intresse (Medlingslagen 3 §). Som problem ses också att erhålla parternas frivilliga samtycke till medlingen. En förutsättning för medlingen är att de deltagande parterna klarar av att förstå medlingens och de besluts betydelse som fattas inom denna. Hur kan man försäkra sig att barnen förstår medlingens betydelse? Då en minderårig är part i medlingen krävs förutom barnets personliga samtycke också ett godkännande av barnets vårdnadshavare eller lagliga företrädare (Medlingslagen 2 §). Om barnets förälder är brottsmisstänkt, behövs ett samtycke av barnets ställföreträdande intressebevakare. Det är dock omöjligt att försäkra sig om att barnet i en sådan situation är fri från tvång eller påtryckningar från föräldrarna för att ge sitt samtycke. En vuxens våld mot barn anses också moraliskt som ett så grovt missbruk av maktpositionen att det inte känns ändamålsenligt att ett straff undviks genom medling.

I fall av lindriga misshandelsbrott som en ung riktat mot en annan ung eller ett annat barn har man däremot flitigt använt sig av medling, och man rekommenderar det speciellt för att reda ut brottsliga handlingar gjorda av under 15-åringar. Medlingsverksamheten ses som ett bra alternativ till brottspåföljdssystemet som lär den unga att handlingar har konsekvenser. Den har konstaterats vara ett fungerande sätt att förebygga nya brott och uppfostra barn och unga till ansvarstagande. I medlingen strävar man efter en öppen dialog om det skedda och orsakerna till det skedda, och man lyfter fram de känslor som erfarenheten väckte. Ibland kan man i medlingen komma till en situation där gärningsmannen ber om ursäkt av sitt offer. Detta kan underlätta offrets position och minska på psykiska belastningar mellan parterna¹⁰⁷.

Utvidgningen och utnyttjandet av medlingsförfarandet stöder också skyldigheten för förundersökningsmyndigheten att meddela om tillgängliga stödtjänster, såsom möjligheten till medling (FöUL 4:18). Endast polis- och åklagarmyndigheten har dock rätt att föreslå medling om det är frågan om ett brott som innehåller våld och som har varit riktat mot den misstänktes make/maka, barn, förälder eller någon annan jämförbar person (Medlingslagen 13 §). Då man bedömer huruvida ärendet som behandlas är lämpligt för medling, ska polis- eller åklagarämbetet meddela den misstänkte och brottsoffren om medlingsmöjligheten och instruera dem till medlingen.

16.3 Uppgörande av förundersökningsprotokoll

Förundersökningen ska fungera som grund för åtalsprövningen, tjäna parternas intressen och en eventuell rättsprocess så att all bevisning kan mottas på en gång i huvudförhandlingen. Förundersökningen tjänar således inte bara syftet att utreda brottet utan också en viktig förberedande funktion inför rättsprocessen. Förunder-

---

107 Livari 2007: 19

sökingsprotokollet fungerar som ett förberedande dokument inför denna. Det är viktigt att man följer de anvisningar som getts om att uppgöra förundersökningsprotokoll så att uppgörandet av protokollet sker på ett enhetligt och kvalitativt sätt och så att det tjänar åtalsprövningen och domstolsbehandling på bästa möjliga sätt. Å andra sidan ska man inom förundersökningsarbetet följa åklagarens anvisningar gällande uppgörandet av ett visst enskilt protokoll eftersom åklagarens önskemål ställs för att kunna förvekliga en så flexibel huvudbehandling som möjligt. Förundersökningsprotokollet består av följande delar: pärmblad, innehållsförteckning, anmälan, inledning, förhör (målsäganden, den misstänkte, vittnet, övriga), bilagor (såsom förhörens videoinspelningar och transkribering) och underskrifter.

Samma regler för uppgörandet av förundersökningsprotokollet gäller för vålds- och sexualbrott mot barn som för uppgörandet av andra förundersökningsprotokoll, men det är skäl att fästa speciell uppmärksamhet på ett par saker. Rätts- och utredningsprocesserna vid utredningar av vålds- och sexualbrott mot barn är oftast långa. Det är i alla parter intresse – framförallt i barnets – att polisen gör allt för att förkorta processen. En noggrann dokumentering främjar en smidig process och försnabbar således ärendets behandling. Ju bättre sakerna har dokumenterats, desto snabbare kan åklagaren göra sitt arbete. Därför är det skäl att satsa på att dokumentera noggrant. En noggrann dokumentering underlättas av en välgjord undersökningsplan som gjorts i början av undersökningen. Undersökningsplanen utgör en grund för förundersökningsprotokollet.

Om det i samma brottsmisstanke finns flera barn som målsägande ska man skriva skilda förundersökningsprotokoll för varje barn. Till varje förundersökningsprotokoll läggs då till en kopia av anmälan. Enligt instruktionerna för uppgörandet av förundersökningsprotokollet kan man skriva ett enda förundersökningsprotokoll om en ärendehelhet då flera brott är nära kopplade till varandra och då det inte är ändamålsenligt att behandla dessa skilt¹⁰⁸. Vid misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn rekommenderas dock att man uppgör skilda protokoll eftersom de ärenden som behandlas är känsliga och det inte är skäl att sprida information om enskilda barn eller familjer till de parter kännedom som är inblandade i de kopplade brotten. Om att skriva skilda förundersökningsprotokoll finns också riksdagens justitieombudsmans linjedragning¹⁰⁹.

I förundersökningsprotokollet ska förhörprotokollen och redogörelser över förundersökningsåtgärder och observationer som gjorts i samband med dessa inkluderas, och dokument som samlats under undersökningen, inspelningar och fotografier bifogas, om dessa kan anses vara relevanta för fallet och om inte på annat sätt stadgas i lag (FöUL 9:6). Vilket material som ska inkluderas i förundersökningsprotokollet är dock en annan fråga än frågan om hur materialet ges till parterna: som en kopia eller som en möjlighet att komma och bekanta sig med materialet vid polisinrättningen. Till exempel ska både videoinspelningen över hörandet av barnet och dess transkribering alltid bifogas som del av förundersökningsmaterialet. Om överlåtandet av detta material har dock stadgats separat. Gällande videoinspelningen

---

108 Polisstyrelsen, 2013c

109 Beslut Dnr 1389/4/08

följer man förfarandet att parterna reserveras möjlighet att bekanta sig med materialet vid polisinspektionen, men inspektionen överläts inte den misstänkte (FöUL 9:7). Däremot levereras inspektionen vidare till åklagaren för att kunna användas i domstolen. Materialet som samlats under förundersökningen men som inte tagits med i förundersökningsprotokollet ska märkas i förundersökningsprotokollet om inte annat stadgats i lag (FöUL 9:6). Utöver dessa frågor ska man i samband med uppgörandet av förundersökningsprotokollet fästa speciell uppmärksamhet vid frågor som har att göra med förundersökningsmaterialets offentlighet. Dessa frågor har behandlats noggrannare på allmän nivå i kapitlet som behandlar offentlighetsfrågor i den här boken.

16.4 Målsägandens skyddsbehov – sekretessbeläggandet av blanketten

Blanketten *Målsägandens skyddsbehov* är ett sekretessbelagt dokument åtminstone på grund av dess känsliga natur (MyndOffL 24 § 1 mom. 26 punkten), men den kan vara sekretessbelagd också på basen av någon annan sekretesspunkt i MyndOffL. Denna märkning om icke-allmänoffentlighet finns färdigt på blanketten. Sekretess betyder att ingen som står utanför ärendet kan få tillsyn till blanketten eller få uppgifter från den.

Till blanketten för bedömandet av offrets skyddsbehov hör dock också problematiska sekretessfrågor och på grund av det är en noggrannare genomgång av dem nödvändig i detta skede. De brott som hör till bokens ämnesområde är ofta sådana att skyddsbehovet existerar och blanketten bör fyllas i, såsom konstaterat i kapitel 9. I samband med upprättandet av förundersökningsprotokollet hamnar vi, på basen av ikraftvarande regleringar, att bedöma ifall vi bifogar blanketten Målsägandens skyddsbehov till förundersökningsprotokollet eller ej. Detsamma gäller bedömningen av blankettens partsoffentlighet, det bör göras under förundersökningen (senast i samband med uppgörandet av förundersökningsprotokollet).

Som utgångspunkt för blanketten *Målsägandens skyddsbehov* angående utredandet av skyddsbehovet är en partsoffentlighet, om det på blanketten finns sådan information som inverkar på ärendets behandling (FöUL 4:15). Undersökaren ska alltså vid ifyllandet av blanketten vara medveten om att blanketten i något skede av processen kan hamna hos den misstänkte, och bör också berätta om detta för målsäganden. För detta dokument finns det alltså inte något stadgande som direkt kan avlägsna partsoffentligheten, utan handlingens partsoffentlighet måste utvärderas skilt för varje fall, i enlighet med allmänregleringen. Undersökaren ska också berätta om denna möjlighet till målsäganden och föra fram saken även till förundersökningsledaren för beslutstagandet av ett eventuellt begränsande av partsoffentligheten. Till detta återkommer vi lite senare.

Målsäganden kan också vid prövningen av offrets skyddsbehov och vid ifyllandet av blanketten föra fram sådana aspekter som inte har med det misstänkta brottet att göra på något sätt (t.ex. sexualbrott som personen har råkat ut för tidigare). På samma sätt kan målsäganden föra fram omständigheter på basen av vilka det inte är

nödvändigt att ordna specialåtgärder i domstolen. Om de aspekter som målsäganden för fram är sådana som direkt kan konstateras att de inte inverkar på beslutet om specialåtgärder, är det bra att undersökaren berättar åt målsäganden att dessa omständigheter inte lönar sig att skriva in på blanketten. Om de omständigheter som lyfts fram har betydelse för ordnandet av specialåtgärder, men inte i det brottmål som behandlas, hör inte blanketten utgångsvis under partsoffentligheten eftersom de uppgifterna inte har någon betydelse i brottmålsärendet som behandlas. Å andra sidan är det värt att minnas att då den misstänkte senare begär att få se blankettens innehåll, då specialåtgärderna i domstolen är förordnade, måste förundersökningsmyndigheten senast i detta skede göra ett förundersökningsbeslut (FöUL 11:1) om begränsandet av partsoffentligheten, om det finns grunder för det. Att bedöma betydelsen av uppgifterna på blanketten i det brottmål som behandlas, lönar sig alltså i regel att göra redan under förundersökningen.

Parten har efter inledandet av förundersökningen rätt att få information om omständigheter som inverkat på förundersökningen och som framkommit under den, samt om förundersökningsmaterial som kan eller har kunnat inverka på behandlingen av det ärende han eller hon är part i (FöUL 4:15). Partens rätt till information kan dock begränsas på basen av ett specialstadgande. Sådana begränsningsregleringar gällande partens rätt till information finns i förundersökningslagen och offentlighetslagen.

Partsoffentligheten kan undantagsvis begränsas före avslutandet av förundersökningen, om utgivandet av informationen skulle skada utredningen av ärendet (FöUL 4:15). Därtill kan partens rätt begränsas om underlåtelsen att ge ut information är nödvändig för att skydda en synnerligen viktigt allmänt eller privat intresse (FöUL 4:15). En part har inte rätt att få information om ett anonymt vittne, kontaktuppgifter eller uppgifter som meddelats målsäganden om en fånges eller häktads frigivning eller avlägsnande från fängelset eller förvaringsstället (FöUL 4:15, vari en hänvisning till MyndOffL 11 § 2 mom. 6a, 7 och 7a punkterna). Ovan nämnda begränsningar i partsoffentligheten lyckas under förundersökningen och prövningen av åtalet. Att utesluta partsoffentligheten är dock ett undantagstillstånd, och om materialet, d.v.s. i detta fall handlingarna gällande bedömningen av offrets skyddsbehov, i rättegången ges med till rättegångsmaterialet, har alla parter rätt att få ta del av dem. Det är värt att lägga märke till att det skilt reglerats att uppgifterna gällande anonymt vittne, kontaktuppgifter och frigivningen av en fånge har en part inte rätt till under rättegången, fast de är givna till domstolen.

Begränsandet av partsoffentligheten för att skydda ett viktigt allmänt eller enskilt intresse har lagts till förundersökningslagen i samband med ikraftträdandet av direktivet om den misstänktes rätt till information. Det är frågan om en motsvarande reglering som länge funnits i offentlighetslagen, om begränsandet av partsoffentligheten. Begränsandet av den misstänktes rätt till information är enligt stadgandets lagförberedningsarbete möjligt för att skydda ett viktigt enskilt intresse, om rätten till information skulle kunna orsaka till allvarligt äventyrande av en annan persons liv eller grundläggande rättigheter¹¹⁰. Också enligt 6 artikeln 1 paragrafen i Europe-

---

110 (RP 71/2014 s. 20)

iska människorättskonventionen är det tillåtet att begränsa den misstänktes rätt till information för att skydda ett viktigt enskilt eller allmänt intresse, om begränsandet av rätten till information är absolut nödvändigt. Begränsandet av en parts rätt till information på grund av skydd av ett viktigt privat eller allmänt intresse är möjligt också efter att förundersökningen avslutats¹¹¹. I samband med ikraftträdandet av offerdirektivet har man poängterat det att uppgifterna på utvärderingsblanketten är sekretessbelagda för den misstänkte till exempel då ett avslöjande av dem skulle kunna leda till ett allvarligt äventyrande av en annan persons liv eller grundläggande rättigheter¹¹².

Ifall det noteras gällande det brottmål som är under arbete, att en begränsning av partsoffentligheten är nödvändig på grund av fara för en annan persons liv, ska i saken göras ett förundersökningsbeslut om begränsandet av partsoffentligheten. Grundlagens 7 § ger var och en rätt till liv, personlig frihet, integritet och säkerhet. Enligt 10 § i grundlagen är även vars och ens privatliv, heder och hemfrid skyddat. Enligt grundlagens 22 § ska den offentliga makten trygga förverkligandet av tryggheten av de grundläggande och mänskliga rättigheterna. Ifall det i samband med brottmålet noteras att ett avslöjande av blankettens uppgifter skulle kunna leda till ett allvarligt äventyrande av de grundläggande rättigheterna för dessa målsäganden, ska ett beslut om begränsande av partsoffentligheten göras. I enlighet med grundlagens 22 § hör detta till alla uppgifter inom den offentliga makten. Målsättningen med ikraftträdandet av offerdirektivet är att förbättra offrets ställning, och då får inte förfarandet utgångslägesvis försämra offrets position.

Om begränsandet av partsoffentligheten görs ett förundersökningsbeslut (FöUL 11:1) av förundersökningsledaren. Förundersökningsledarens beslut om sekretessbeläggningen av förundersökningsmaterialet och begränsandet av rätten till information, också för tryggheten av ett viktigt enskilt intresse hos en part, görs i enlighet med förundersökningslagen 4 kap 15 § och offentlighetslagens 11 § 2 mom. Om dessa stadganden görs tilläggsanteckningar på själva blanketten bredvid offentlighetslagens 26 § som redan finns där. Till grunderna för beslutet fylls inte i uppgifter som utgör objektet för sekretessen.

Innan förundersökningsbeslutet görs lönar det sig att försäkra sig om att på *Målsägandens skyddsbehov*–blanketten endast finns sådana uppgifter som behöver vara där. Bedömningen kan, i enlighet med förundersökningslagen, göras på nytt, om det finns grundade orsaker till det (FöUL 11:9a). Om uppgifter har fyllts i på blanketten som inte hör dit, blir det aktuellt att göra en ny bedömning. Å andra sidan förpliktigar förundersökningslagen att göra bedömningen om offrets skyddsbehov på nytt, om grunderna för bedömningen ändrar anmärkningsvärt (FöUL 11:9a). I synnerhet i långtidsutredningar är detta möjligt. En nya bedömning av skyddsbehovet kan upphäva beslutet om behovet att begränsa partsoffentligheten.

Då det har gjorts ett förundersökningsbeslut gällande partsoffentligheten, bifogas inte blanketten *Målsägandens skyddsbehov* till förundersökningsprotokollet. I övrigt finns det inga grunder för att utelämna blanketten från förundersöknings-

---

111 (RP/712014 s. 24)

112 (LaUB 4/2015 s. 4)

protokollet (jfr med *Rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn käsikirja*). Förundersökningslagen stadgar att till förundersökningsprotokollet bör tas med bl.a. iakttagelser gällande saker som bör utredas i förundersökningen och bifogas bl.a. i undersökningen framkomna handlingar, om de kan anses ha betydelse i ärendet och om inte annat stadgas i lag. Angående det material som samlats under förundersökningen, men som inte har tagits med i förundersökningsprotokollet, ska det göras en anteckning i protokollet, om inte annat stadgas i lag. Några direkta stadganden om utelämnandet av handlingar gällande bedömningen av offrets skyddsbehov från förundersökningsprotokollet, finns inte vid tidpunkten för skrivandet av denna bok.

Då man överväger en parts rätt att få ta del av information eller begränsandet av information, bör man i utvärderingen ta i beaktande partens rätt till ett ändamålsenligt försvar eller till att annars på ändamålsenligt sätt bevaka sin rätt i rättegången. Å andra sidan måste också målsägandens rätt till en rättvis rättegång tryggas. Syftet med kravet på den personliga utvärderingen i offerdirektivet (22 artikeln) är att känna igen målsägandens sårbarhet och behov av särskilt skydd samt att förordna specialåtgärder som målsäganden möjligtvis är i behov av. I och med dessa åtgärder kan man förbättra rättigheterna för ett offer som redan en gång råkat ut för brott, och också vid tillämpandet av sekretessregleringen bör man ta denna synvinkel i beaktande.

16.5 Avslutande utsaga

Om förundersökningsmyndigheten har underrättat åklagaren om ett brott som har kommit för undersökning, ska undersökningsledaren innan förundersökningen avslutas höra åklagaren om ärendet har utretts tillräckligt väl (FöUL 5:3). Åklagaren ansvarar å sin del för att saken har undersökts på sakligt sätt, att förundersökningen duger som grund för åtalsprövningen och fyller sin uppgift som förberedelse inför en brottsprocess. Förundersökningsmyndigheten ska höra åklagaren angående behovet av särskilt skydd och därmed om nödvändigheten av förverkligandet av åtgärder för att skydda målsäganden, om målsägandens personliga omständigheter eller brottets natur det förutsätter (FöUL 11:9a). Då förundersökningen närmar sig sitt slut ska åklagaren utvärdera om all nödvändig tillgänglig bevisföring har skaffats och om ärendet på andra sätt utretts tillräckligt väl. Därtill ska åklagaren utvärdera ifall åtgärderna för att trygga offrets skyddsbehov har bedömts ändamålsenligt. Efter detta blir det aktuellt att fundera på behovet av en avslutande utsaga.

Om avslutande utsaga stadgas i förundersökningslagen 10 kapitel 1 §. I den avslutande utsagan ger man parterna möjlighet att uttala sig om förundersökningsmaterialets tillräcklighet, bedöma bevisföringen, rättsfrågor eller andra viktiga saker som har att göra med ärendets behandling. I den avslutande utsagan kan man också behandla målsägandes privaträttsliga krav. En avslutande utsaga behövs inte om det är klart onödigt, om bevisföringen är entydig, eller saken på annat sätt är klar. Också brottets natur och omfattning påverkar huruvida det är skäl att be om en avslutande utsaga. I praktiken är utvärderingen av om en avslutande utsaga är nödvändig en central del av förundersökningssamarbetet med åklagaren.

För domstolsbehandlingen av brott är det viktigt att de avslutande utsagorna åtminstone ges i samband med lite större eller mer krävande fall. Syftet med avslutande utlåtanden är att brottmålet är så väl förberett som möjligt redan under förundersökningen. Detta underlättar åklagarens och domstolens uppgifter. En viktig uppgift med förfarandet med avslutande utsagor är att man klargör vilka saker som mellan parterna är tvister och vilka som inte utgör en tvist. Detta hjälper å sin sida i att utvärdera behovet av bevisföring inför den kommande brottsprocessen. Syftet är också att klargöra om saken möjligtvis medför bestridbara rättsliga frågor såsom till exempel frågor som har med tolkningen av lagen att göra. Vad som i ett ärende utgör tvister eller inte har inte nödvändigtvis blivit klart ännu under utredningen. Avslutande utsagor kan också belysa brister i förundersökningen och ge orsak till att komplettera bevisföringen. Man ska inte se den avslutande utsagan som en skild del av förundersökningen utan som en sömlös del av andra förundersökningsåtgärder.

Eftersom förundersökningar om brott mot barn i huvudsak är mer krävande än om vanliga brott är det också en huvudsaklig regel att för dessa brott be om avslutande utsaga. Det är viktigt att polisen och åklagaren förhandlar om innehållet i en begäran om avslutande utsaga. För att kunna underlätta åtalsprövningen och en eventuell huvudbehandling kan det vara nödvändigt att skraddarsys frågorna som parterna ska ta ställning till. Begäran om avslutande utsaga ska skraddarsys. Också om dessa frågor ska diskuteras med åklagaren. Om man ber om en avslutande utsaga ber man i huvudsak en av båda parter. Det är dock värt att notera att de svarande inte måste ge en avslutande utsaga. Då man ber om avslutande utsaga över förundersökningsmaterialet ska man också beakta behövliga stadganden som har med sekretess att göra.

16.6 Sätt att avsluta förundersökningen

Efter det att förundersökningen blivit klar ska saken överlämnas till åklagaren för åtalsprövning eller för utfärdande av strafforder eller ordningsbotsföreläggande (FöUL 10:2). Undantag till detta utgör de fall vars undersökning avslutats under förundersökningen. Om ett brott inte kan förutses medföra strängare straff än böter och brottet bedömt som en helhet ska anses vara uppenbart obetydligt, behöver förundersökning av brottet inte göras och en förundersökning som redan har inletts får läggas ned, om målsäganden inte har några anspråk i saken (FöUL 3:9). Beslutet om att avsluta förundersökningen görs av undersökningsledaren. Vid misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn är det dock sällan fråga om sådana gärningar för vilka man avslutar undersökningen på dessa grunder. Förundersökningen avslutas också utan att saken överlämnas till åklagaren om det vid undersökningen har framgått att inget brott har begåtts eller att åtal i saken inte kan väckas eller att inget annat offentligt anspråk som grundar sig på ett brott kan framställas mot någon i saken (FöUL 10:2). Man kan avsluta eller låta bli att genomföra förundersökningen om åklagaren på undersökningsledarens förslag så beslutar. Ett sådant beslut kan göras om åklagaren på basis av en viss lagstiftning skulle låta bli att väcka åtal, och då ärendets allmänna eller privata intresse inte kräver att åtal väcks. Den typen av lagstiftning finns det märkbart mycket av. En av de viktigaste grunderna för att be-

gränsa en utredning vad gäller misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn är att åklagaren ska låta bli att väcka åtal på basis av lagen om rättegången i brottmål, och att inte ett viktigt allmänt eller enskilt intresse kräver väckande av åtal.

Man kan låta bli att väcka åtal i följande fall:

- Det misstänkta brottet inte väntas medföra ett strängare straff än böter och det misstänkta brottet som helhet bedömt måste anses vara ringa med hänsyn till dess menlighet eller den misstänktes skuld, sådan den misstänktes skuld framgår av det misstänkta brottet (BRL 1:7).
- För ett misstänkt brott vid vilket den som misstänks för det inte vid gärningstidpunkten hade fyllt 18 år och som inte kan väntas medföra ett strängare straff än böter eller fängelse i högst sex månader, och som snarare kan anses ha berott på oförstånd eller tanklöshet än på likgiltighet för förbud och påbud i lag (BRL 1:7).
- Rättegång och straff måste anses oskäligen eller oändamålsenliga med hänsyn till uppnådd förlikning mellan den som misstänks för brott och målsäganden, den misstänktes övriga handlande för att avstyra eller avlägsna verkningarna av sin gärning, den misstänktes personliga förhållanden, gärningens övriga följder för den misstänkte, social- och hälsovårdsåtgärder eller andra omständigheter (BRL 1:8)
- Det misstänkta brottet inte, enligt vad som föreskrivs om bestämmande av gemensamt straff eller beaktande av tidigare utdömt straff, väsentligt påverkar det totala straffet (BRL 1:8).
- Kostnaderna för ett fortsättande av behandlingen av ärendet skulle klart vara i obalans med ärendets natur och den eventuellt förväntade påföljden av ärendet (BRL 1:8)
- Om det i åtalsprövningen finns två eller flera misstänkta brott som utförts av samma person och han eller hon genom att erkänna har hjälpt till att utreda ett eller flera brott, kan åklagaren besluta att åtal inte väckts gällande alla misstänkta brott (BRL 1:8)

Utöver de ovan nämnda begränsningsstadgandena finns det på andra ställen i lagstiftningen stadgat gällande när man ska avstå från åtgärder, fast man också har övergett vissa specialregleringar. Så har man gjort gällande sexualbrotten vid förnyandet av strafflagens 20 kapitel. Efter ändringen är nästan alla sexualbrott under allmänt åtal och ett skilt stadgande om övergivandet av åtgärder (målsägandens egen begäran) har upphävts.

Vidare kan åklagaren besluta att på basis av undersökningsledarens framställan avsluta förundersökningen om det på basis av de redan genomförda förundersökningsåtgärderna är synnerligen osannolikt att åklagaren skulle låta bli att väcka åtal på basis av processuella skäl.

Dessa skäl är:

- Det misstänkta brottet är inte straffbart enligt lag (BRL 1:6 och 1:6a)
- Åtalsrätten för det misstänkta brottet har preskriberats (BRL 1:6 och 1:6a)

- Stöd för den för brott misstänktes skyldighet gällande det misstänkta brottet finns inte (BRL 1:6 och 1:6a)
- Målsäganden har inte gjort en begäran om åtal (BRL 1:6a)

Det viktigaste av dessa skäl är att det i ärendet inte finns sannolika orsaker som stöder att den misstänkte är skyldig (ingen bevisning -motiveringen). Övriga processuella begränsningsprinciper är till exempel att brottet har föråldrats eller att det inte är fråga om ett brott. Att avsluta förundersökningen förutsätter dessutom att inget viktigt allmänt eller enskilt intresse kräver att den ska fortsätta.

Åklagaren kan på eget eller en parts initiativ skrida till åtgärder gällande åtalsförhandlingarna och domslutsförslaget och dess behandling i en rättegång för erkännande, om det för det misstänkta brottet inte är stadgat ett strängare straff än sex år fängelse. Förfarandet gäller dock inte brotten avsedda i strafflagens 20 kapitel 1, 4, 5, 6, 8 a och 8 b § eller 21 kapitel 4, 5, 6 a och 7–15 §, och därmed är inte förfarandet möjligt i de ärenden som här till ämnesområdet för denna bok. I domslutsförslaget kan åklagaren bl.a. förbinda sig att kräva straff enligt en lindrigare straffskala (SL 6:8a) och till åtalseftergift i ett eller flera av de misstänkta brotten.

Alla ovan beskrivna alternativ (dock ändå inte åtalsförhandlingen) för att avsluta förundersökningen kan komma ifråga också vid misstankar av vålds- och sexualbrott mot barn. Ibland konstaterar man att ett brott inte skett, och undersökningen avslutas. Alltid kan man heller inte utreda gärningsmannen, även om man i sig kan påvisa att ett brott skett. Vid misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn är det ibland väldigt svårt att finna bevis. Detta betyder att undersökningsledaren trots genomförda undersökningsåtgärder kan behöva göra ett förslag om att begränsa undersökningen på basis av en ingen bevisning -motivering. I vissa situationer framskrider ärendet till åtalsprövning och åklagaren fattar ett beslut om att inte väcka åtal med en motsvarande ingen bevisning -motivering.

17 AVSLUTNINGSVIS

Såsom det framgått i denna bok kräver utredningar av vålds- och sexualbrott mot barn mångprofessionellt kunnande. Oberoende vilken typ av händelse som utreds ställs man alltid inför rätt helhetsmässiga frågeställningar. Hur kan undersökningen genomföras på ett sådant sätt att den inte förorsakar barnet mera skada, så att barnets intresse blir beaktat och så att barnets helhetsmässiga välmående kan tryggas såväl under processen såsom efter den, utan att samtidigt i något skede glömma den misstänktes rättigheter till en rättvis behandling och undersökning?

I huvudsak kan man konstatera att inte en enda polisman klarar uppdraget ensam. I fall av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn är ett lyckat samarbete myndigheter emellan en utgångspunkt för en lyckad utredning. Då sakkunnigheten uppdelas på ett ändamålsenligt sätt når man oftast ett bättre slutresultat.

En annan utgångspunkt för en lyckad utredning är att den polisman som utreder fallen känner till de särdrag som hör till brott som riktas mot barn. Därför är målsättningen att dessa brottsmisstankar endast utreds av de polismän som har blivit specialutbildade i det. Denna målsättning uppnås dock inte ännu på en stund. Därför är det skäl att alla polismän kommer ihåg att utredningar av misstankar om vålds- och sexualbrott mot barn, trots specialdrag, är vanlig polisutredning i den bemärkelsen att samma lagar gäller som även för all annan typ av brottsutredning. Eftersom specialdragen accentueras gör man ibland för stor åtskillnad mellan våldsbrott mot barn och andra våldsbrott. Man kan få en bild av att brott mot barn skulle vara omöjliga för en vanlig polisman att sköta. Denna bild är dock falsk och man kan aldrig låta bli att utreda därför att man inte fått specialutbildning i ämnet. I brott mot barn hörs också målsäganden och den misstänkte helt på samma sätt som i övriga brottmål. De specialdrag som hör till dessa höranden kan var och en polisman som gör förhör lära sig. Då är utgångspunkten att inleda undersökningen på samma sätt som för andra brott och samtidigt komma ihåg att det ställs speciella krav i samband med dessa brott. Om man inte själv kommer ihåg dessa specialkrav hittar man hjälp för att repetera dessa i denna lärobok, i polisens anvisning *Bemötande av barn i polisverksamheten och vid förundersökningar* (2020/2013/5071) och vid behov genom att konsultera poliser eller åklagare som gått specialutbildningen.

LITTERATUR

- Burmoi, Petri (2012). Esitutkintaprosessin hallinta ja kehittäminen: Pirkanmaan poliisilaitoksen esitutkintaprosessin prosessikuvaus. Poliisipäällystötutkinnon B-osan opinnäyte. Tammerfors: Polisyreshögskolan.
- Duodecim (2013). Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkiminen. Käypä hoito -suositus. Tillgänglig via: <http://www.kaypahoito.fi/web/kh/suosituksset/naytaartikkeli/tunnus/hoi34040> (läst 22.3.2016)
- Frände, Dan & Matikkala, Jussi & Tapani, Jussi & Tolvanen, Matti & Viljanen, Pekka & Wahlberg, Markus (2014). Keskeiset rikokset. 3. förnyad och utvidgad upplaga. Helsingfors: Edita.
- Granhag, Pär Anders (2010) (red.). Forensic Psychology in Context. Nordic and International Approaches. Portland: Willan Publishing.
- Heinonen, Anna & Ellonen, Noora (2014) 'Crime or Not?' – Police Officers' Perceptions of Disciplinary Violence, Its Criminalisation and Investigation, Policing and Society, online-publikation innan tryckt publication.
- Helminen, Klaus & Fredman, Markku & Kanerva, Janne & Tolvanen, Matti & Viitanen, Marko (2014). Esitutkinta ja pakkokeinot. Helsingfors: Talentum.
- Helminen, Klaus & Kuusimäki, Matti & Rantaeskola, Satu (2012). Poliisilaki. Helsingfors: Talentum.
- Himberg, Kimmo (2002). Tekninen rikostutkinta: johdatus forensiseen tieteseen. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirja nro. 9. Esbo: Polisyreshögskolan. Tillgänglig via: <http://www.theseus.fi/handle/10024/87212> (läst 22.3.2016)
- Humppi, Sanna-Mari & Ellonen, Noora (2010). Lapsiin kohdistuva väkivalta ja hyväksikäyttö: tapausten tunnistaminen, rikosprosessi ja viranomaisten yhteistyö. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 40. Tammerfors: Polisyreshögskolan. Tillgänglig via: <http://www.theseus.fi/handle/10024/86714> (läst 22.3.2016)
- Iivari, Juhani (2007). Rikos- ja riita-asiiden sovittelijan opas. Stakes oppaita 66. Helsingfors: Stakes.
- Inrikesministeriet (2011). Bemötande av barn i polisverksamheten och vid förundersökningar, 2020/2011/1610.
- Inrikesministeriet (2008). Meddelande om brottsärenden till åklagare, förfarandet och åklagarens åtgärder, SM-2008–01595/Ri-2.
- Inrikesministeriet (2008). Ordnanande av teknisk brottsundersökning, SMDno/2008/1949.

- Jokela, Antti (2015). Pääkäsittely, todistelu ja tuomio: oikeudenkäynti III. Helsingfors: Talentum
- Joki-Erkkilä, Minna & Rainio, Juha & Huhtala, Heini & Karhunen, Pekka (2014b). Evaluation of anogenital injuries using white and UV-light among adult volunteers following consensual sexual intercourse. *Forensic Science International*, 242:293–298.
- Joki-Erkkilä, Minna m.fl. (2014c). Clinical forensic sample collection techniques following consensual intercourse in volunteers – Cervical canal brush compared to conventional swabs. *Journal of Forensic and Legal Medicine*, 27: 50–54.
- Koljonen, Eero (2010). Poliisin ja syyttäjän yhteistyön kehittäminen esitutkinnan johtamisen ja laadun näkökulmasta. Tammerfors: Tampereen yliopistopaino.
- Korkman, Julia (2008). Lapsen haastattelemisen hyväksikäyttötapauksissa. I Santtila, Pekka & Weizmann-Henelius, Ghitta (red.). *Oikeuspsykologia*. Helsingfors: Edita, s. 456–484.
- Kuehnle, Kathryn & Connell, Mary (2009). *The evaluation of child sexual abuse allegations: a comprehensive guide to assessment and testimony*. New York: Wiley.
- La Rooy, David & Lamb, Michael & Pipe, Margaret-Ellen (2009). Repeated interviewing: A critical evaluation of the risks and potential benefits. I Kuehnle, Kathryn & Connell, Mary (2009). *The evaluation of child sexual abuse allegations: a comprehensive guide to assessment and testimony*. New York: Wiley.
- Laitinen m.fl. (2014). *Oikeuslääketieteellinen näytteenotto Suomessa*. Helsingfors: IHV
- Lamb, Michael (2007). *Tell me what happened: structured investigative interviews of child victims and witnesses*. New York: Wiley.
- Lappalainen, Juha (2007) (red.). *Prosessioikeus*. Helsingfors: WSOY.
- Lappalainen, Juha (1988). *Todistajan esteellisyydestä: prosessioikeudellinen tutkimus oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 18 §: n tulkinnasta*. Helsingfors: Juristförbundet.
- Lappi-Seppälä, Tapio & Majanen, Martti & Melander, Sakari & Nuotio, Kimmo & Ilkka Rautio, Ilkka & Hakamies, Kaarlo & Koskinen, Pekka & Nuutila, Ari-Matti & Ojala, Timo (2014). *Rikosoikeus. Oikeuden perusteokset. 4. upplagan*. Helsingfors: WSOY.
- Lääkäriliitto (2010). *Lääkäriliiton ohjeistus lääkärintodistusten kirjoittamisesta 9.12.2010*, www.laakariliitto.fi
- Ojala, Timo (2012). *Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset*. Helsingfors: Edita.

- Oksanen, Juha-Pekka & Ylikangas, Mikko. Elektronisen todistusaineiston käsittely. Todisteellisen tiedon hankkiminen ja käyttäminen. Poliisin turvaluokiteltuohjeistus.
- Oikeusministeriö (2014). Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suosituksia. 3. upplagan. Tillgänglig via: http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1412163579487/Files/HEVAn_suosituksia_KH.pdf (läst 10.4.2016)
- Polisstyrelsen (2015). Poliisin salassa pidettävien tietoaineistojen käsittely, POL-2015-3101.
- Polisstyrelsen (2013a). Ett barn som målsägande och vittne i polisverksamhet och vid förundersökningar, 2020/2013/5071.
- Polisstyrelsen (2013b). Ordande av teknisk brottsundersökning, 2020/2013/4592.
- Polisstyrelsen (2013c). Anvisningen för upprättande av förundersökningsprotokoll, 2020/2013/5229.
- Polisstyrelsen (2013d). Brott åklagaren ska underrättas om, förfarandet och åklagarens åtgärder, anvisning 19.12.2013, 2020/2013/1369
- Polisstyrelsen (2012a). Epäillyn oikeus avustajaan esitutunnissa ja itsekriminointisuoja, kirje 9.10.2012, 2020/2012/3834.
- Polisstyrelsen (2012b). Anvisningen för upprättande av förundersökningsprotokoll, 2020/2012/1061.
- Polisstyrelsen (2011). Vahingonkorvausten turvaaminen väkivaltarikoksissa ja ilmoitus asianomistajalle oikeudesta korvaukseen, kirje 7.4.2011, 2020/2011/1383.
- Pölönen, Pasi & Tapanila, Antti (2015). Todistelu oikeudenkäynnissä. Helsingfors: Tietosanoma.
- Rantaeskola, Satu (red.) (2015). Poliisilaki: kommentaari. Polisyreshögskolans läroböcker 23. Tammerfors: Polisyreshögskolan.
- Rantaeskola (red.) (2014a). Esitutunnintalaki: kommentaari. Polisyreshögskolans läroböcker 21. Tammerfors: Polisyreshögskolan.
- Rantaeskola, Satu (toim.) (2014b). Pakkokeinolaki: kommentaari. Poliisi-ammattikorkeakoulun oppikirjoja 22. Tampere: Poliisi-ammattikorkeakoulu.
- Rautava, Marie (2012). Yhteistyön karikkoja ja keinoja lapsen kaltoinkohtelussa. I Söderholm, Annlis & Kivitie-Kallio, Satu (red.). Lapsen kaltoinkohtelu. Helsingfors: Duodecim, 307–314.
- Rautio, Jaakko & Frände, Dan (2016). Todistelu: oikeudenkäymiskaaren 17 luvun kommentaari. Helsingfors: Edita.

- Rikssåklagarämbetet (2012). Den brottsmisstänktes rätt till biträde i förundersökningen och skydd mot självinkriminering /HD:2012:45/ åklagarens åtgärder , Dnro 35/34/11.
- Rikssåklagarämbetet (2013b). Underrättelse till åklagaren om brott som kommit för undersökning, förfarandet och åklagarens åtgärder RÅ:2013:4
- Rikssåklagarämbetet (2013a). Anvisning om förundersökningsarbetet . Rikssåklagarämbetets publikationsserie nr. 7.
- Räty, Tapio (2015). Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsingfors: Edita.
- Savela, Petri (2012). Kohti parempaa oikeusturvaa kotietsinnässä: erityisesti kotietsinnän läsnäolo-oikeuden näkökulmasta. Poliisipäällystötutkimnon A-osan opinnäyte. Tammerfors: Polisyrykeshögskolan
- Sopanen, Leena (2012). Rikos- ja riita-asioiden sovittelu Suomessa. I Kortelainen, Sonja & Koistinen, Jarmo (red.). Sovittelu – vaihtoehtoinen valinta. Aducate reports and books 5. Joensuu: Koulutus ja kehittämispalvelu Aducate och Itä-Suomen yliopisto, s. 25–36. Tillgänglig via: http://www.sovittelu.fi/images/tiedostot/fi_sovittelu_978-952-61-0916-9.pdf (läst 15.5.2013)
- Statistikcentralen (2016). Poliisin tietoon tullut rikollisuus – tietokanta. <http://www.stat.fi/til/rpk/> (läst 15.5.2013)
- Taskinen, Sirpa (toim.). (2003). Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijatyöryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Stakes oppaita 55. Helsinki: Stakes.
- THL (2015). Rikos- ja riita-asioiden sovittelu 2014. Tillgänglig via: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126309/Tr13_15.pdf?sequence=4 (äst 22.3.2016)
- Tolvanen, Kari & Vuento, Marja (2012). Poliisi ja lapsiin kohdistuneet rikokset. Teoksessa Söderholm, Annlis & Kivitie-Kallio, Satu (toim.). Lapsen kaltoinkohtelu. Helsingfors: Duodecim, 299–306.
- Tolvanen, Matti & Kukkonen, Reima (2011). Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet. Helsingfors: Talentum.
- Tuominen, Mia (2014). Lapsen edunvalvonta esitutkinnan näkökulmasta. Polisyrykeshögskolans rapporter 111. Tammerfors: Polisyrykeshögskolan
- Tornberg, Johanna & Kuuliala, Matti (2015). Suomen edunvalvontaoikeus. Helsingfors: Talentum
- Unicef (2011). Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja. Helsingfors: Edita.

OFFICIELLA KÄLLOR

Europeiska Unionens direktiv

EU/2012/29 Europaparlamentets och rådets direktiv om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem samt om ersättande av rådets rambeslut 2001/220/RIF. 2012/29/EU, utgivet 25.10.2012

Regeringspropositioner

RP 4/2016: Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagar om ändring av 10 kap. i strafflagen och av 6 och 7 kap. i tvångsmedelslagen

RP 66/2015: Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring av förundersökningslagen och till vissa lagar som har samband med den

RP 164/2014: Regeringens proposition till riksdagen med förslag till socialvårdslag och vissa lagar som har samband med den

RP 71/2014: Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring av förundersökningslagen och till vissa lagar som har samband med den

RP 46/2014: Regeringens proposition till riksdagen med förslag till revidering av 17 kap. i rättegångsbalken och av den lagstiftning om bevisning i de allmänna domstolarna som har samband med den

RP 14/2013: Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagar om ändring av förundersökningslagen och tvångsmedelslagen samt av vissa lagar som har samband med dem

RP 222/2010 Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till översyn av förundersöknings- och tvångsmedelslagstiftningen

RP 126/2008: Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lag om ordnande av utredningar som gäller sexuellt utnyttjande av barn

RP 221/2005: Regeringens proposition till Riksdagen om godkännande av tilläggsprotokollen om handel med människor och mot människosmuggling till Förenta Nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet och sättande i kraft av de bestämmelser i tilläggsprotokollen som hör till området för lagstiftningen samt med förslag till lagar om ändring av 20 kap. i strafflagen samt 7 och 16 § i ordningslagen.

RP 146/1998: Regeringens proposition till riksdagen med förslag till ny förmynderskapslagstiftning.

RP 6/1997: Regeringens proposition till riksdagen med förslag till revidering av stadgandena om brott mot rättskipning, myndigheter och allmän ordning samt om sexualbrott

LaUB 4/2015 – RP 66/2015: Lagutskottets betänkande – Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring av förundersökningslagen och till vissa lagar som har samband med den

Lagar och förordningar

ADOffL: Lag om offentlighet vid rättegång i allmänna domstolar 30.3.2007/370

BRL: Lag om rättegång i brottmål 11.7.1997/689

Brottsskadelag 29.12.2005/1204

BSL: Barnskyddslag 13.4.2007/417

BVL: Lag angående vårdnad om barn och umgängesrätt 8.4.1983/361

FörmyndarvL: Lag om förmyndarverksamhet 1.4.1999/442

Förordning om förundersökning och tvångsmedel 17.6. 575/1988

FöUL: Förundersökningslagen 22.7.2011/805

Lag om specialiserad sjukvård 1.12.1989/1062

Lag om jäv för vittnen vid rättshandlingar och förrättningar 12.6.2015/734

Medlingslag Lag om medling vid brott och i vissa tvister 9.12.2005/1015

MyndOffL eller Offentlighetslagen: Lag om offentlighet i myndigheternas verksamhet 21.5.1999/621

Ordnandelagen: Lag om ordnande av utredningar av sexual- och misshandelsbrott mot barn 19.12.2008/1009

PatientL: Lag om patientens ställning och rättigheter 17.8.1992/785

PeUL: Personuppgiftslagen 22.4.1999/523

PolL: Polislag 22.7.2011/872

RB: Rättegångs Balk 1.1.1784/4

SkStL: Skadeståndslag 31.5.1974/412

SL: Strafflag 19.12.1889/39

Statsrådets förordning om informationssäkerheten inom statsförvaltningen 1.7.2010/681

Statsrådets förordning om förundersökning, tvångsmedel och hemligt inhämtande av information 13.2.2014/122

SVKL: Lag om klientens ställning och rättigheter inom socialvården 22.9.2000/812

TvML: Tvångsmedelslag 22.7.2011/806

Rättsfall

HD 2016:25

HD 2016:24

HD 2015:50

HD 2014:48

HD 2013:97

HD 2012:98

HD 2012:45

HD 2011:91

HD 2008:84

HD 2006:107

HD 2002:12

Riksdagens justitieombudsmans Beslut Dnr 1389/4/08

BILAGOR

Bilaga 1: Exempel över en undersökningsplan (Ursprunglig källa: Undersökning av brott mot barn – utbildningens nätmaterial, redigerat)

Bakgrund:

Veikko, Armi, Oona 9 år, Tiina 10 år, och Petra 12 år, bodde på samma adress då händelsen inträffade. Armi har skiljt sig från Oonas pappa Petri. Armi och Petri är vårdnadshavare för alla gemensamma barn: Oona, Tiina och Petra. Veikko och Armi är inte gifta. Tiina och Petra är Veikkos barn från ett tidigare förhållande. Efter att brottet kommit fram flyttade Armi och Oona bort från Veikko. Tiina och Petra stannade och bo hos sin pappa.

Det misstänkta brottet:

Grovt sexuellt utnyttjande av barn. Den brottsmisstänkte Veikko misstänks ha utnyttjat Oona sexuellt genom att tvinga Oona att titta på pornografi tillsammans med Veikko. Veikko misstänks också ha rört Oona i underlivet och samtidigt ha penetrerat in i slidan med något föremål.

Händelseplats:

Veikkos hemadress

Målsägande:

Oona, ställföreträdande intressebevakare Riitta

Vittne:

Brottsmisstänkt:

Veikko

Andra personer:

Tiina och Petra

Utredning av position:

Mor Armi och far Petri, då Oona har blivit förordnad en ställföreträdande intressebevakare Riitta.

1. Ansökan om ställföreträdande intressebevakare från tingsrätten FöUL 4 kap. 8 §.
  - a. Det är fråga om en intressekonflikt eftersom den misstänkte är mammas gamla sambo. Mamman kan inte föra barnets talan som vårdnadshavare i ärendet, även om personerna har skiljt sig. Den ställföreträdande intressebevakaren bevakar barnets intresse.
  - b. Med åklagaren förhandlas om vem (UL eller ÅKL) som med en skild ansökan ansöker om intressebevakare från tingsrätten. Tingsrätten frågar godkännande av intressebevakaren och gör en bedömning ifall denna är passande och utan förhinder.

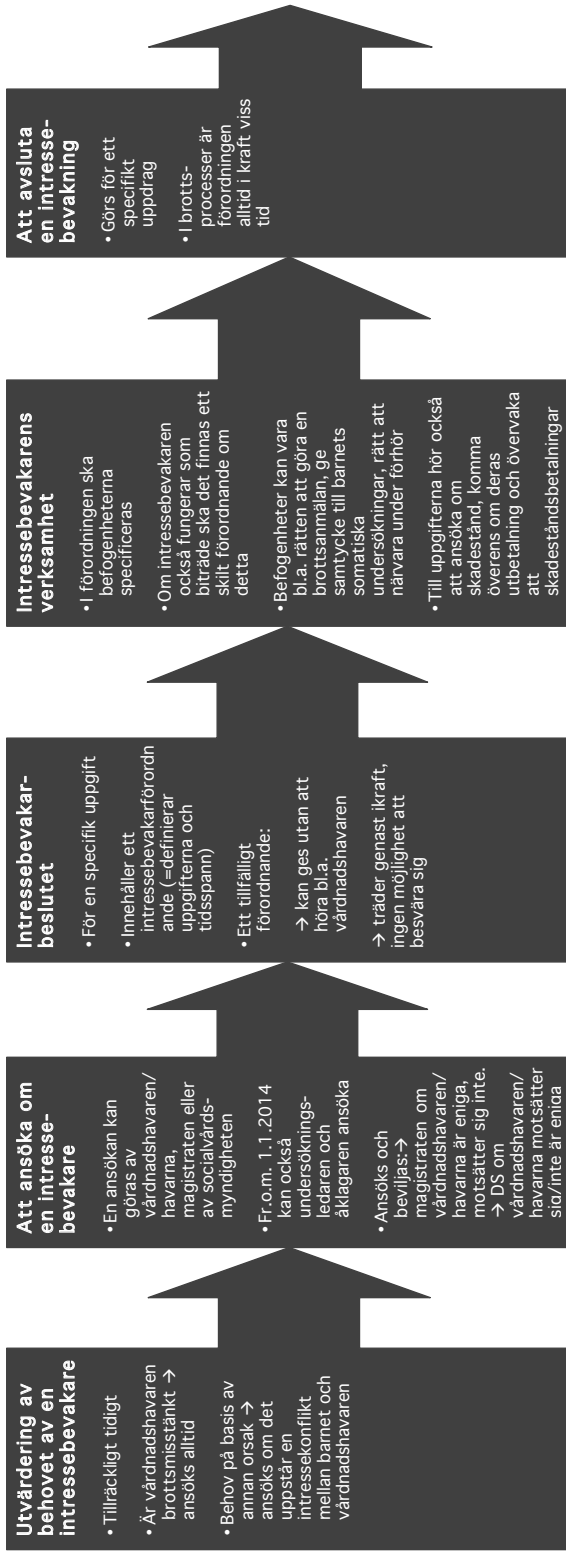

2. Brottbenämning
  - a. Grov form eftersom den misstänkta är en till barnet i nära relation stående person. Detta kan vara skadligt för barnets utveckling och tillväxt och försaka särskilt mentalt lidande. I detta har helheten bedömts.
3. Barnskyddsanmälan
  - a. Socialvården kan fortskrida till behövliga åtgärder.
  - b. Den brottsmisstänkte har också andra barn (Tiina och Petra) som bor hos den brottsmisstänkte. Det förblir socialvårdens uppgift att bedöma Tiinas och Petras situation.
4. Utredning av ställning för personerna med gemensam vårdnad
  - a. Utredning av moderns (Armi) och faderns (Petri) ställning i förundersökningssamarbete med åklagaren.
  - b. Hur förordnandet av en ställföreträdande intressebevakare påverkar mors och fars ställning beaktas. Se nedan i punkterna om förhören hur förändringen av ställning påverkar.
5. Förhör
  - a. Modern (Armi) hörs i ärendet som målsägande
    - Hörs i ärendet som målsägandes företrädare. Det kan ha uppstått skadeståndskrav hos Armi som följd av händelsen. Kan också i denna ställning berätta om sina observationer och behåller således sin ställning som målsägandes företrädare i ärendet.
  - b. Målsägande Oona hörs och detta spelas in på videoinspelning, eftersom hon som minderårig inte behöver närvara under rättegången, FöUL 9 kap. 4 §.
    - Enligt FöUL 9 kap 5§ behöver man inte reservera Oona en rätt att se på videoinspelningen på basis av hennes ålder och ärendets art.
    - Biträdet, intressebevakaren, vårdnadshavaren, en möjlig stödperson, åklagaren och förhörsvittnet har rätt att närvara under förhöret, men i mån av möjlighet förverkligas förhöret utredare + barn. Andra personer kan följa med (titta och lyssna) på förhöret från ett annat rum där det finns en monitor. Andra personers närvaro enligt FöUL 7 kap. 12 §, 13 § och 14 §.
    - Enligt FöUL 9 kap. 4 § kan undersökningsledaren besluta att även andra än förundersökningsmyndigheten under övervakning kan ställa frågor till den som hörs.
  - c. Förhör av intressebevakaren som målsägande, i vilket man går igenom straff- och skadeståndskraven.
  - d. Oonas far (Petri) hörs i ärendet som målsägande
    - Om de observationer han har gjort om Oona. Har beteendet förändrats eller har Oona till och med berättat om något som stöder utredningen?
    - Behåller på detta sätt ställningen som företrädare för part i ärendet.

- e. Den brottsmisstänkte
  - Den brottsmisstänktes rättigheter:
    1. Rätt till biträde
    2. Skydd mot självinkriminering
    3. Enligt FöUL 9 kap. 4 § ska man reservera den misstänkte en möjlighet att ställa frågor till den förhörda. Om den brottsmisstänkte så ber, får frågorna ställas också av hans advokat eller biträde. Den som genomför förhöret (intervjuaren) kan dock bestämma att frågorna måste medlas av intervjuaren till den som förhörs. Om detta ska göras en anteckning i förhörprotokollet eller på annat ställe.
- 6. Anmälan till åklagaren i enlighet med FöUL 5 kap 1 § (grundar sig också på detta brotts undersökningsplan)
  - a. Åklagaren har rätt att närvara då barnet hörs TvML 9 kap. 4 §.
  - b. Att notera även hörandet gällande bedömningen av offrets skyddsbehov
- 7. Definiernade av målsägandens skyddsbehov
  - a) Är det frågan om en situation var offrets skyddsbehov måste utvärderas med hjälp av blanketten Asianomistajan suojelutarve.
  - b) Är det frågan om en situation som förutsätter specialåtgärder gällande målsäganden under förundersökningen och även under rättegången
  - c) Hörande av åklagaren vid bestämmandet av målsägandens skyddsbehov
  - d) Bedömning av partsoffentlighet för blanketten Asianomistajan suojelutarve
- 8. Hemlighållande av brottsanmälan, partsoffentlighet i förundersökningen FöUL 4 kap. 15 §, Lag om offentlighet i myndigheternas verksamhet 11§, Inskrivning av uppgifter i Datasystemet för polisärenden (Polisstyrelsens anvisning).
  - a. Brottsanmälan hemlighålls, eftersom det är fråga om barnets intresse. Enligt MyndOffL 11, 2 § 1 mom kan man på basis av viktigt allmänt intresse, barns intresse eller viktigt privat intresse upphäva partsoffentligheten till dess att materialet hör till rättegångsmaterialet (i praktiken förundersökningsprotokollet) och i vissa undantagsfall ända tills överlåtelse till domstol.
  - b. Hemlighållandet är viktigt i början också eftersom den misstänkte inte är anhållen. Information om intressebevakare är offentlig enligt magistraten, och därför är det viktigt att överväga när man förordnar en intressebevakare. För att hemlighålla en brottsanmälan bör mycket vägande skäl finnas.
  - c. Under förundersökningen kan man upphäva partsoffentligheten också på basis av MyndOffL 11, 2 § 2 mom, om överlåtandet av informationen skulle försvåra ärendets utredning och på basis av FöUL 4:15, 2 om överlåtande av information skadar utredningen av ärendet.

9. Tvångsmedel
  - a. Veikko anhålls som brottsmisstänkt för det ifrågavarande brottet
  - b. I samband med anhållan genomförs en husrannsakan och en platsundersökning. I husrannsakan beslagtas dator, kameror och telefon för en utrustningsundersökning som genomförs senare eftersom det är möjligt att den misstänkte har tagit bilder eller spelat in verksamheten. Husrannsakan ska genomföras enligt principen om minsta olägenhet.
  - c. Görs en bedömning av behovet av användningen av hemliga tvångsmedel i fallet.
  - d. Man bör också försäkra sig om att Veikkos andra barn under tidpunkten ifråga är hos sin mor eller någon annan person.
  - e. Veikko registreras och hans DNA tas.
10. Videoinspelningen transkriberas. Videoinspelningen läggs till i det material som förvaras i samband med protokollet, som den misstänkte har rätt att bekanta sig med. Endast domstolen och åklagaren får kopior på inspelningarna.
  - a. Enligt FöUL 9 kap 7 § får uppgifter i en ljud- och bildupptagning lämnas ut bara genom att upptagningen överläts för att läggas fram hos förundersökningsmyndigheten, om det med beaktande av innehållet i upptagningen finns anledning att anta att utlämnandet av uppgifterna på något annat sätt kan leda till att integritetsskyddet för personer som förekommer på upptagningen kränks.
11. Expertutlåtande FöUL 11 kap. 4 §
  - a. Om man i ärendet inte genom förhör eller andra förundersökningsåtgärder får tillräcklig bevisning kan utredaren be om ett expertutlåtande till exempel av hälsovårdsmyndigheten om barnets utveckling eller om de undersökningar som gjorts på barnet.

Bilaga 2. Snabbguide till intressebevakning (källa: Tuominen, Mia 2014)

Bilaga 3: Rättspsykologisk intervju med barnet (NICHD Investigative Interview Protocol)¹

Denna strukturerade intervjustomme baserar sig på NICHD-intervjun, som ursprungligen utvecklades för poliser som i sitt jobb hör barn i samband med brottsmisstankar i USA. Stommen baserar sig på vetenskaplig kunskap om att intervjua barn och målsättningen är att maximera den information som barnet själv ger utan att äventyra tillförlitligheten i det som barnet berättar.

Stommen som presenteras här är en förkortad version av den NICHD-stomme som publicerades år 2008, och följer delvis den modell som tagits fram i Stakes 2003 rekommendationer (som var en bearbetad version av en tidigare version av NICHD-stommen), men är en märkbart uppdaterad version av denna. De olika delarnas grundidé presenteras kort i början av varje del av stommen.

Språket i stommen är skriftspråk och bör inte läsas upp som sådant, utan tanken är att intervjuaren själv formulerar sig utgående från det egna och barnets språkbruk samt med hänsyn till barnets utvecklingsnivå, dock på ett sådant sätt att sakinnehållet förblir oförändrat.

Före intervjun

Det är viktigt att planera intervjun i förväg och därför är det viktigt att utgående från förhandsuppgifterna fundera på följande saker:

- Vad är ett bra ämne att tala om för att skapa kontakt med barnet?
- Vad är ett bra ämne för övningsintervjun?
- Hur borde man närma sig misstanken? Det är bra att fundera på olika sätt att fråga, ifall barnet inte genast skulle förstå vad som avses och vad det är fråga om. Fundera på förhand ut det mest direkta sättet att närma dig saken/fråga barnet om misstanken, vilket kan användas för att på så sätt undvika att ställa ledande frågor. På så sätt minimerar man risken för att leda barnet på ett sätt som skadar tillförlitligheten.
- Vilka är de alternativa förklaringarna till misstanken, d.v.s. varifrån kunde misstanken ha uppstått om ett brott inte har skett? Fundera före intervjun hur man kan utreda de alternativa förklaringarna genom att fråga barnet.
- Det är bra att ha som utgångspunkt att reservera fler än ett intervjutillfälle för intervjun. Flera intervjutillfällen behövs ofta då barnet berättar om misstanken.
- Under intervjun är det bra att hålla pauser – såväl enligt eget och barnets behov. Pausen är ett bra sätt att få en timeout för att fundera på naturliga, icke-ledande sätt att gå vidare och gå igenom hypoteserna.

---

¹ Denna stomme är en bearbetad version av NICHD -intervjustommen, och den har kommenterats och redigerats av PsD Julia Korkman. Versionen baserar sig på den version som tidigare publicerats i Finland som utarbetats av professor Pekka Santtila (Taskinen, 2003) och på den engelskspråkiga version som publicerades år 2009 (i verket Kuehne & Connell, 2009). Denna version har lästs och kommenterats av professor Pekka Santtila och av psykologerna vid HNS Rättspsykiatriska kunskapscenter för barn och unga.

- Före intervjun är det bra att fundera på vem som hämtar barnet till intervjun och med vem barnet umgås under pausen. Man bör också på ett åldersanpassat sätt berätta för barnet vem som finns i bakrummet (t ex för ett litet barn behöver man nödvändigtvis inte använda tjänstebeteckning).
- Förbered en stomme (intervjuplan) som du kan ta med till intervjun som passar dig och fallet utgående från denna stomme.
- Om man vill förklara brottsbeteckningen, datum, o.s.v., kan dessa läsas in på bandet före eller skrivas på en skylt som filmas innan barnet kommer till rummet. För barnet kan en lång och officiell utläggning i början av intervjun vara förvirrande.

Namn:
Ålder:
Intervjuare:
Datum:

DEL 1 Introduktion och regler (Introduction)

Målsättning med denna del: Berätta för barnet var ni är och vem du är. Försök få barnet att känna sig så avslappnad som möjligt och berätta om inspelningen och om de rättigheter och skyldigheter som hänger ihop med hörandet på ett åldersanpassat sätt.

Jag heter _____ och jag är polis/psykolog (/annan), och till mitt arbete hör att prata med barn/unga om saker som på riktigt har hänt dem/prata med barn/unga om alla möjliga saker som har hänt dem.

[Om någon annan finns i rummet, berätta vem det är. *Det rekommenderas dock att inga andra finns i rummet förutom intervjuaren och barnet*]

Vårt samtal spelas in för att jag ska komma ihåg allt som vi pratar om. Annars kunde jag glömma saker. [*Beroende på barnets ålder kan man berätta vad inspelningen används till; till exempel kan man för en ung som vet om att det är inom ramen för en brottsutredning berätta att om saken går vidare till rätten så kan inspelningen användas så att barnet sannolikt inte behöver delta i rättegången. Till ett litet barn kan man t.ex. säga att då jag pratar med barn i det här rummet så bandas samtalet in på video, och peka på kameran.*]

Jag berättade just för dig att det till mitt arbete hör att prata om saker med barn, men du behöver ändå inte (/du måste ändå inte) berätta något för mig om du inte vill. Förstår du?

(vänta på svar)

Bra. Det är ändå viktigt att de saker som du berättar åt mig är sanna. Det ska vara sådana saker som helt på riktigt har hänt (det vill säga inte sådana som någon annan har berättat, som du har lekt eller som du har hittat på... etc.)

Anpassa dessa enligt barnets ålder. Ett barn i skolåldern kan man be att berätta vad det betyder att tala sanning, och om barnet kan det kan man säga att det är mycket viktigt att berätta bara sådant som är sant. Man kan anta att en normalutvecklad tonåring förstår skillnaden mellan sanning och lögn och således kan det räcka att man betonar vikten av att tala sanning

Nu skulle det vara viktigt för mig att veta att du förstår vad som är sådana saker som är sanna och vad som är sådana som inte är sant.

Om jag till exempel sade att mina skor är blåa, skulle det vara sant eller inte? / Om jag till exempel sade att vi träffades igår, skulle det vara sant eller inte?

Fråga någon av de följande, och om barnet svarar fel, korrigera det genom att säga t.ex. Träffades vi igår? och ställ en ny fråga tills barnet svarar rätt. Ju mindre barn, desto lättare fråga. Med tonåringar behöver man inte nödvändigtvis exemplifiera: Om man vill använda exempel kan man berätta att dessa övningar hör till saken då man intervjuar unga.

Om jag till exempel sade, att vi igår var till Borgbacken, skulle det vara sant eller inte? / Om jag till exempel sade att det finns en hund i det här rummet, skulle det vara sant eller inte?

Till näst frågar man om saker som stämmer:

Om jag till exempel sade att du är en 9-årig flicka, skulle det vara sant eller inte? (använd barnets egentliga ålder och kön) / Om jag till exempel sade att jag har svarta skor, skulle det vara sant eller inte? / Om jag till exempel sade att vi träffas här idag för första gången, skulle det vara sant eller inte?

Bra. Nu vet jag att du kan säga vilka saker som är sanna och som hänt på riktigt och vilka som inte är det.

En annan sak som också är viktig är att om jag frågar en sådan fråga som du inte vet svaret på så säg mig "jag vet inte" eller "jag förstår inte". Eller om du till exempel inte kommer ihåg någon sak så kan du bara säga rakt ut att du inte minns. Så om jag till exempel frågar dig: Vad heter min hund? Vad skulle du svara till det?

(vänta på svaret)

Precis, du kan ju inte veta det. (Om barnet säger ett namn: Vet du vad min hund heter? => Precis, säg bara direkt om du inte vet svaret på en fråga. Om barnet svarar fel, gör som i tidigare del: öva med nya frågor tills barnet svarat rätt "jag vet inte" och förklarar att det är viktigt att barnet inte gissar utan att det är bättre att svara att man inte vet.)

Och om jag misstar mig eller säger något som inte är sant, säg bara rakt ut att "du har fel". Så om jag till exempel sade att du är en 10-årig pojke/5-årig pojke/10-årig flicka/5-årig flicka etc., vad skulle du svara då?

(vänta på svaret)

Precis, eftersom du är en _____ . Bra, stå upp för dig själv och säg rakt ut om jag säger något fel.

DEL 2: Kontaktskapande (Rapport building)

Idén är här att få barnet att prata och att känna sig så avslappnad som möjligt. Vilket som helst ämne som barnet gärna pratar om duger. Det är bra att fundera ut diskussionsämnena på förhand. Undvik ämnen som potentiellt kan vara negativa för barnet (t.ex. att fråga om skolan av en som blivit mobbad, att fråga om familjeförhållanden om misstanken är inom familjen etc.) Det är viktigt att få barnet att känna sig avslappnat. Om barnet är mycket spänt kan man visa barnet omkring i utrymmena etc. Tänk på att formulera frågorna så öppet som möjligt redan i detta skede, det vill säga inte: "Var det roligt i skolan?" utan: "Berätta om hurudant det är i skolan!"

Nu vill jag lära känna dig lite bättre/ skulle det vara kul att höra lite om dig, etc. Berätta lite om dig själv och din familj/vad du tycker om att göra/ Det skulle vara roligt att höra lite saker om dig. Berätta ännu något mer om dig själv och din familj. _____

Vad annat kan du berätta om din familj? _____

Vad tycker du om att göra hemma? _____

Nu har du berättat lite om din familj. Berätta nu lite om dagis/skolan. Berätta lite om sånt som du tycker om och om sånt du inte tycker om i dagis/skolan.

_____

Vad annat kan du berätta om dagis/skolan? _____

Berätta om din lärare/dagisledaren? _____

Berätta om de andra barnen/kompisarna? _____

DEL 3: Övningsintervju (Training in episodic memory)

Ämnet för denna de beror på fallet. Ta på förhand före intervjun reda på en händelse som nyligen skett i barnets liv – första skoldagen, födelsekalas, firande av annan högtid el. dyl. Om möjligt, välj en händelse som har skett ungefär lika länge sedan som det misstänkta brottet. Om det misstänkta utnyttjandet/misshandeln har skett i samband med någon viss högtid, fråga inte då om denna högtid.

Detaljerna i händelsen ska gärna också gå att kontrollera någonstans. Övningsintervjun har två viktiga funktioner: att låta barnet öva på diskussionsstilen i intervjun, i vilken barnet själv berättar om händelser, och att ge möjlighet att utvärdera barnets förmåga att berätta om och komma ihåg upplevelser. Barnets förmåga att komma ihåg och berätta kan senare användas som grund då man utvärderar barnets berättelse om den misstänkta händelsen.

Syftet är att få barnet att så självständigt som möjligt berätta om någon händelse eller erfarenhet. Man kan berätta för barnet/den unga att det är meningen att försöka få barnet att ge så mycket information om händelsen ("berätta så mycket som möjligt" – använd ett uttryck som passar situationen) och att ni kommer att öva på detta tillsammans ("Nu ska vi öva lite på hur detaljerat det är meningen att du berättar om saker här för mig"). Du kan uppmuntra barnet att berätta också sådana saker, som för hen inte känns viktiga. Om man i detta skede får barnet att berätta självständigt och flerordigt, är förutsättningarna betydligt bättre att få barnet att berätta om misstanken flerordigt.

En stund sen (några dagar/en vecka) sedan var det _____ . Berätta för mig allt som hände då?

Berätta för mig hur ni firade/vad ni gjorde då _____ (t.ex. i skolan etc.)

Tänk tillbaka på _____ och berätta för mig vad som hände då, från och med att du vaknade på morgonen ända till att du lade dig på kvällen.

Vad mera kan du berätta om _____ ?

Berätta ännu mera om _____ för mig.

Och vad hände sen?

**Just nämnde du att _____ / pratade du om _____
(Fokusera på en del som barnet berättat)**

Berätta mer om det/allt du minns om det.

Om barnet ger en mer detaljerad berättelse, gå vidare till misstanken (DEL 4), om barnet ger en torftig berättelse, fortsätt med följande frågor:

Igår (om man inte i övningsintervjun har fått en detaljerad berättelse)

Jag skulle verkligen vilja veta om saker som har hänt dig. Du kan berätta för mig både om roliga och tråkiga (goda/dåliga) saker.

Berätta för mig om gårdagen (om vad som hände igår) så noggrant du kommer ihåg. / Berätta allt vad som hände igår från och med att du vaknade på morgonen till att du gick och sova på kvällen.

Jag vill inte att du lämnar något osagt. Berätta för mig allt det som hände igår från och med att du vaknade tills _____ (händelse eller del av händelse som barnet nämnt).

Vad hände sen?

Berätta allt som hände efter _____ (omnämnd händelse/sak) tills att du lade dig.

Berätta mera om _____ (saken barnet nämnt).

**Tidigare nämnde du _____ / berättade du om _____.
Berätta mer om det/Berätta precis allt om det.**

Använd frågorna ovan så ofta som det behövs.

Idag

Om barnet inte ännu gett en detaljerad berättelse/kunnat svara på öppna frågor med flera ord, upprepa frågorna om gårdagen, men fråga istället om dagen för intervjun:

Det är mycket viktigt att du berättar allt till mig om saker som på riktigt har hänt dig. Berätta för mig vad du har gjort idag, från och med att du vaknade tills att du kommit hit och träffat mig.

DEL 4. Övergång till misstanken (Transition to substantive issues)

Denna del ska alltid skräddarsys från fall till fall så att barnet förstår vad det förväntas tala om utan att man ger för mycket information. Denna del ska noggrant planeras före intervjun.

Om det finns säker information om fallet, t.ex. inspelningar (internetdiskussioner, bilder, video) kan man hänvisa till dessa om barnet inte som svar på de öppnare frågorna tar fram information om misstanken. Om misstanken baserar sig på en mindre säker information (till exempel ett annat vittnes vittnesmål om vad barnet har sagt, eller på somatiska fynd, som eventuellt kan vara tecken på ett utnyttjande eller misshandel men också på annat) ska man referera till dessa endast efter noggrann bedömning (och samtidigt komma ihåg att barn ibland kan ha blivit utsatta för suggestiva frågor vilket kan ha lett till felaktiga berättelser och/eller missförstånd och att vuxna lätt minns diskussioner fel).

Genast då barnet börjar tala om misstanken, gå till del 5.

Exempel över alternativ för att hänvisa till misstanken:

Nu då jag känner dig lite bättre skulle jag vilja tala om varför du är här idag.

1. Vet du själv varför du har kommit hit och prata idag?/ Berätta varför du har kommit för att prata med mig idag?

Har ni hemma pratat om det att du kommer hit och prata med mig?

eller

Vad sade X (den som hämtat barnet till intervjun) om det, att du kommer hit idag? (Man kan fråga om flera personer. Detta sätt kan vara lättare för mindre barn.)

Om det finns en säkerhet om att barnet vet varför det kommit till intervjun:

Som jag berättade hör det till mitt arbete att träffa barn/unga och prata med dem om saker som har hänt dem. Det skulle vara viktigt att du berättade, varför du har kommit hit idag.

2. Jag har förstått att någonting kanske har hänt dig. Berätta allt om det (från början till slut). *OBS! Denna fråga är användbar i första hand i misstankar som är väldigt klara då man vet att barnet/den unga vet varför hen har kommit till intervjun. Frågan bör undvikas vid mindre tydliga fall och till exempel i fall av vårdnadskonflikter.*

3. Jag har hört att du har pratat med (läkaren/läraren/socialarbetaren/annan professionell) **+ var och när. Minns du det?**

Berätta vad ni pratade om.

OBS! Då barnet har förstått vad det är meningen att prata om är det skäl att så snabbt som möjligt övergå till att prata om själva händelsen (t.ex. om barnet säger att hen pratat om vad som skett i baren ber man barnet berätta om vad som skedde i baren).

Om barnet har synliga skador/blåmärken eller om intervjuaren har sett bilder av skadorna eller om intervjun genomförs på sjukhus direkt efter somatiska undersökningar, kan man hänvisa till dessa:

4. Jag ser/hörde att du har ett sår/blåmärke/annan skada _____ (var). Berätta allt om dem för mig/Berätta hur de har uppkommit.²

5. Har något hänt dig (tid och/eller plats)? *OBS! Nämn inte misstanken eller detaljer om misstanken.*

6. Har någon gjort något sådant åt dig som du inte tyckte att var rätt /Har du själv gjort något sådant som det skulle vara bra att prata om?

7. Har _____ varit orolig över att något kunde ha hänt dig? Vad var han/hon orolig över?

PAUS. Är du klar att fortsätta? Skulle det vara klokare att hålla en paus före du fortsätter? Fortsätt endast om du har formulerat frågorna 8 och 9 klart. Om så inte är fallet, håll en paus/bestäm en annan träff och planera frågorna noggrant.

8. Har någon _____ / Jag hörde att någon har kunnat _____.
Berätta om det. *Beskriv kort den misstänkta händelsen utan att säga den misstänkta namn och utan att ta fram för mycket detaljer om misstanken. T.ex. Har någon slagit dig/bett dig att ta av dig dina kläder, el. dyl. OBS: om det finns en stark alternativ förklaring om att någon har försökt påverka barnets berättelse (t.ex. vårdnads-konflikt) lönar det sig att undvika att ställa så här direkta frågor.*

9. Din lärare/läkare/psykolog/granne har berättat för mig/visat mig (en ritning som du har ritat el. dyl.), kan du berätta om det?

Om misstanken har att göra med en ritning eller en lek: Hur kom du på att rita/leka det där?

Gå över till de öppna frågorna genast då barnet förstår vad det är meningen att prata om (del 5). OBS! Om det är klart att barnet förstår vad det är meningen att prata om men inte vill eller kan prata om det ska man akta sig för att fråga mer specifika frågor. Problemet kan vara att barnet spänner sig eller är blygt, och till det kan det hjälpa att emellan övergå till något neutralt ämne, att hålla en paus eller att ordna en andra träff. Det är också skäl att komma ihåg att barnet inte måste berätta någonting i intervjun.

---

2 Den engelskspråkiga frågan Has anyone been bothering you? har utelämnats från denna version.

DEL 5 Att undersöka misstanken

5.1 Öppna frågor (Open-ended questions)

Om barnet är under 6-år lönar det sig att alltid referera till det barnet berättade utan att be om mer information om saken, så att barnet säkert håller sig till ämnet (Barnet: Farbror rörde mej i rumpan. Intervjuaren: Berätta om när farbror rörde dej i rumpan).

Berätta allt om det för mig.

Vad hände sedan? / Berätta ännu mer om det.

Vad annat kan du berätta om det?

Använd dessa tills du har fått en omfattande berättelse om misstanken.

OM BARNETS BERÄTTELSE ÄR MYCKET ALLMÄN ELLER DET ANNARS ÄR OKLART OM DET FUNNITS EN ELLER FLERA MOTSVARANDE HÄNDELSER, GÅ ÖVER TILL DEL 5.2.

Tänk noggrant på den där dagen (kvällen/natten) och berätta för mig allt som hände från och med _____ (en händelse före misstanken som barnet nämnt) tills _____ (misstanken på det sätt som barnet beskrivit den).

Berätta mer om (personen/saken/det skedda, på det sätt som barnet beskrivit)

Du nämnde (en person/sak/händelse). Berätta mer om det.

Tidigare berättade du någonting om _____. Kan du berätta mer om det för mig/allt som du bara kan komma ihåg om det?

Om de saker som barnet berättar om är oklara, kan du lyfta fram saken t.ex. genom att säga:

Du har berättat (orkat berätta/hjälpt mycket genom att berätta) många saker, men det är fortfarande litet oklart för mig. Kan du ännu berätta från början exakt hur allting hände för att jag säkert ska förstå rätt (hur allting började/hur allting slutade/vad som hände först och vad som hände sen/var allting hände, o.s.v.)

5.2 Att urskilja olika händelser

Hände detta en eller flera gånger?

Om barnet berättar att saken har hänt flera gånger, gå igenom varje gång så noggrant som möjligt.

Berätta för mig om den senaste (första/gången på en särskild plats/som du minns bäst) gången, då någonting hände. Jag vill veta vad som hände alldeles från början ända till slutet.

T.ex. "Berätta om det som hände den gången i köket från början till slut".

Vad hände först?

Vad hände sen?

Berätta mer om det.

Vad mer kan du berätta om det?

Hur tog situationen slut?

Vad hände efter det?

Finns det ännu någon gång som du minns bra? Berätta för mig om den gången. Jag vill veta allt vad som hände alldeles från början ända till slutet.

Tänk noggrant på den där (gången/tillfället) och berätta för mig allt som hände då, från början till slut (konkretisera: från att ni gick in i huset tills han sade att du kan gå hem).

Vad hände sen?

Berätta mer om det.

Vad mer kan du berätta om det?

Berätta mer (om en person, plats eller händelse barnet nämmt).

Du nämnde (en person, händelse, plats). Berätta mer om det.

5.3 Specificerande frågor gällande information som barnet nämmt (Focused questions relating to information mentioned by the child)

Om centrala detaljer fortfarande saknas kan man hänvisa till dessa och be barnet berätta mer om dessa. Till exempel:

Du berättade att ni var i butiken. Var exakt var ni? Berätta om den där butiken.

Tidigare nämnde du att han slog dig med en käpp. Berätta om den där käppen.

Du berättade om grannen. Vet du hans/hennes namn? Berätta om honom/henne.

Du berättade att din klasskompis såg detta. Vad heter han eller hon? Berätta vad han/hon gjorde?

Du sade att ni tittade på TV. Var exakt var ni? Berätta allt om det.

Kom också ihåg att kontrollera alla termer som är centrala för misstanken och som barnet har använt, med andra ord kontrollera vad barnet menat med dessa. Till exempel:

Då du sade att han misshandlade/slog/rörde dig, vad menade du med det? ”Jag vill ännu kontrollera att vi förstår det som har hänt dig på samma sätt, eftersom du är den enda av oss som var där. Berätta ännu för mig vad _____ betyder”. Eller ”Ibland menar människor olika saker då de pratar om att _____, och därför skulle det vara bra om du kunde förklara exakt vad du menar med det”.

Man kan också be barnet visa (t.ex. hur handen var då _____ slog?) eller rita (t.ex. en bottenplan över huset eller en ställning).

DEL 6: Paus

Nu vill jag vara säker på att jag har förstått allting, och kontrollera om jag ännu behöver fråga dig något. Jag behöver titta i mina anteckningar en stund (/fundera vad du berättat för mig/prata med min arbetskompis).

Under pausen: gå igenom vad barnet/den unga har berättat och utvärdera om det finns så mycket information som saknas (eller om den intervjuade är så trött) att det lönar sig att hålla en ny intervju en annan dag. Formulera frågorna färdigt till pappers för dig om du fortsätter efter pausen.

Gå igenom de hypoteser som testas (alternativa förklaringar till misstanken) och försäkra dig om att man försökt få så mycket information om dessa som möjligt och planera frågor som kan hjälpa att testa hypoteserna vidare.

Till exempel om barnet har berättat att pappa har slagit, men en alternativ förklaring är att barnets mamma har påverkat barnets sätt att förstå situationen, ber man barnet noggrant beskriva mammas uppfattningar och de diskussioner som barnet fört med mamma om saken, till exempel:

Hur fick mamma veta om detta?

Vad har mamma pratat om pappa?

Efter pausen: Fråga öppna och fokuserade (**Berätta mer om** _____ / var/när o.s.v.) frågor om ämnen barnet inte har nämnt eller som han inte har berättat tillräckligt omfattande om. Efter varje fokuserad eller direkt fråga, använd formen **”Berätta mer om det”**.

DEL 7: Frågor gällande saker som barnet INTE har nämnt (*Eliciting information that has not been mentioned by the child*)

Använd dessa endast om du redan har prövat på öppnare frågor men bedömer att viktig information saknas. Använd formen ”berätta om det” alltid då det är möjligt eller då du tagit upp någon ny sak till diskussionen.

OBS! Referera till fallet med de ord som barnet använt och be barnet först berätta mer detaljer innan du går över till de specificerande frågorna. (”Berätta ännu om den där mannen” först, sedan specificerar man: Hur såg han ut, vad hette han, o.s.v.)

Frågornas formulering (då man frågar om saker som barnet INTE tidigare nämnt):

Då du berättade för mig om (en händelse, referera samtidigt till tid eller plats), **nämnde du** (person/händelse/aktivitet). **Vad gjorde/Var** (specificerande fråga)?

Vänta på svaret, om det är lämpligt fråga:

Berätta allt om det för mig.

Till exempel:

- **Då du berättade om den där gången i källaren sade du att han tog av sig byxorna. Hände det något åt dina kläder? Berätta om det.**
- **Då du berättade om senaste gången att någonting hände sade du att han rörde dig. Rörde han då på kläderna eller under eller båda, minns du? Berätta om det.**
- **Du berättade att någonting hände i lekparken. Var det någon annan i närheten då? / Var det någon som såg det? Berätta om det.**
- **Vet du om sådant har hänt till andra barn? Berätta om det.**
- **Du berättade att någonting hände i uthuset. Vet du när detta hände?**
- **Har någon annan gjort något liknande till dig? Berätta om det.**

DEL 8: Om barnet inte har nämnt information som gäller misstanken (*If child fails to mention information you expected*)

Använd endast frågor som du tänkt ut på förhand. I detta skede är det bra att intervjuaren på förhand har tänkt ut det mest direkta sättet att fråga om misstanken. Om barnet inte har berättat om misstanken eller inte berättar ens efter den mest direkta frågan är det sannolikt att det inte lönar sig att fortsätta intervjun

Den mest direkta referensen till misstanken kan vara t.ex.

**”Jag har förstått att du på dagis skulle ha pratat något om att pussa snoppen. Berätta om det... Vad menade du med?/ Vad betyder det att pussa snoppen?”
ELLER**

”Jag har sett nätdiskussioner som du fört där du skriver att du skulle ha blivit utnyttjad (*Obs! Använd barnets egna ord*). Kan du berätta om det/vad du menade med det?”

Om misstanken baserar sig på barnets tidigare berättelse om misstanken, säg:

Jag hörde att du pratade med _____ (*var, när*). Berätta vad ni pratade om.

Om barnet börjar berätta, fortsätt med öppna frågor (”Berätta om det”), om inte, fortsätt till följande fråga (formuleras från fall till fall):

Jag hörde (_____ *sade*), att du berättade att/X fick den uppfattningen/förstod det så att _____ skulle ha hänt (*sammandrag av misstanken utan att nämna den misstänkte och samtidigt ge så lite detaljer eller information som tyder på att den misstänkte är skyldig som möjligt*). Berätta allt om det för mig.

Om misstanken baserar sig på ett ögonvittne, säg:

Jag hörde att någon såg (*sammandrag av misstanken utan att nämna den misstänkte och samtidigt ge så lite detaljer eller information som tyder på att den misstänkte är skyldig som möjligt*). Berätta allt om det för mig.

Om barnet börjar berätta, fortsätt med öppna frågor (”Berätta om det”), om inte, fortsätt till nästa fråga (formulera från fall till fall)

Har något hänt dig (*tid/plats*)? Berätta allt om det för mig.

Om barnet har skador, blåmärken, el. dyl., säg:

Jag ser att du har (skador/blåmärken el.dyl.). Berätta för mig hur du har fått dem.

Har någon (sammandrag av misstanken utan att nämna den misstänkte och samtidigt ge så lite detaljer eller information som tyder på att den misstänkte är skyldig som möjligt)? Berätta allt om det för mig.

DEL 9 Information om avslöjandet (Information about the disclosure)

Om barnet berättar att hen pratat om händelserna med någon, gå genast till fråga 6 nedan. Om inte, fråga på följande sätt:

- 1. Vad hände efter (1. händelsen)?**
- 2. Vad hände sen?**
- 3. Vet någon annan om det som hände? (→ Vem?)**
- 4. Hur fick (personen/personerna) veta om detta?**
- 5. Vem var den första personen förutom du och (gärningsmannen) som fick veta om saken?**
- 6. Berätta för mig hur (personen) fick veta om detta?**
- 7. Vet någon annan (om det som barnet berättat)?**

DEL 10: Avslutning

Tacka barnet för att hen kommit och träffat dig, men belöna inte. Fråga ännu:

Finns det ännu någonting som du tycker att jag borde veta?

Har du ännu något som du skulle vilja berätta för mig?

Har du frågor till mig?

Om möjligt, ge dina kontaktuppgifter till barnet, vart hen vid behov kan vara i kontakt:

Om du ännu efter det här kommer att tänka på något som du vill berätta kan du (ringa/skriva/komma) till det/den här (numret/adressen, eventuella tider).

DEL 11: Neutralt ämne

Vad ska du göra efter att du far härifrån idag?

DEL 12: Motförhör

Detta ska ske så snabbt som möjligt efter det föregående hörandet, det vill säga att det ska planeras genast från början. Hörandet ska också genomföras på samma sätt som de tidigare hörandena och det är bra att komma ihåg att utnyttja tillfället för att samla in också annan information som inte tidigare diskuterats i intervjun.

Genomgång av de synvinklar som framförts av den misstänktes och hans biträde.

Man går åter igen igenom att man ska tala sanning, att man får säga att man inte förstår eller inte vet och att man ska korrigera intervjuaren om hen gör ett fel.

Formulera frågorna enligt barnets åldersnivå.

Bilaga 4: Utredningschecklista (Ursprungskälla Burmoi, 2012, editerad)

Nummer på brottsanmälan: _____

Brottsbenämning: _____

Målsägande/RE: _____

Parts rättigheter :

	Kontrollerad	Tilläggsuppgifter
Svarandebehörigheten kontrollerad	☐	_____
Ett rättegångsbiträde skaffats/ den misstänkte	☐	_____
Ett rättegångsbiträde har skaffats / målsäganden	☐	_____
Behovet av en intressebevakare har definierats	☐	_____
En s intressebevakare har vid behov skaffats	☐	_____
Behovet av en stödperson har definierats	☐	_____
En stödperson har vid behov skaffats	☐	_____
Förundersökningssamarbete för att trygga MÅ intressen	☐	_____

Den misstänktes registrering:

Den misstänktes fotografering	☐	_____
DNA	☐	_____
Fotavtryck	☐	_____
Fingeravtryck	☐	_____
Övriga kännetecken	☐	_____

Plats och teknisk undersökning.

<u>genomsökning av utrustning genomförd:</u>	☐	_____
TEK-protokoll uppgjort	☐	_____
Undersökning av datorterminal genomförd (genomsökning av utrustning)	☐	_____
Fotografibilaga	☐	_____

Register:

Efterlysningsuppgifter kontrollerade	☐	_____
Vapentillstånd kontrollerade	☐	_____
Tillstånd som har med körrättighet att göra Körkort	☐	_____
Professionellt körtillstånd eller körtillstånd för undervisning	☐	_____
Övriga tillstånd (OM-kort)	☐	_____
Kontrollerat för öppna fall hos den misstänkte	☐	_____

Seriell information och tipsinformation förmedlad

BTP

Regionala ”neukkarin”

Barnets hörande:

Utfört själv

Via handräckning av rättspsykiatrisk enhet

Om via handräckning, begäran om handräckning

Om via handräckning, vid behov ett utlåtande

Den transkriberade texten

Videoinspelningen

Motförhör

Behovet av att göra en

tillförlitlighetsbedömning har evaluerats

Bedömning av men

Förundersökningssamarbete för att höra barnet

Somatiska undersökningar

Begäran om handräckning

Tillstånd

Utvärdering av behov av utlåtande

Rättsmedicinska prover

Förundersökningssamarbete gällande

somatiska undersökningar

Samarbete med barnskyddet

Barnskyddsanmälan gjord

Om den misstänkte är under 18 år:

anmälan till barnskyddet

Om den misstänkte är under 18 år:

förhørsberättelse till barnskyddet

Meddelats till barnskyddet om

undersökningens resultat

Förundersökningssamarbete med barnskyddet

Övrigt:

- FöUL 5:1 underrättelse till åklagaren gjord _____
- Tvångsmedel _____
- Ikraftvarande tvångsmedel har _____
- antecknats på pärmbladet _____
- Anteckningar i Datasystemet för _____
- polisärenden _____
- Undersökningsplan _____
- Uppdatering _____
- Nyckleorden inmatade i memorandumet _____
- Övervägt möjligheten till medling/levererats _____
- till medling _____
- Barnskyddsanmälan gjord _____
- Brottsofferjouren _____
- Målsägandens skyddsbehov utrett _____
- Sidnumrering (inkl. bilagor) kontrollerade _____
- Sekretess/offentlighet/stämplor _____
- Avslutande utsaga _____
- Spårande av brottsvinning beaktad _____
- Förverkandepåföljd _____
- Säkringsåtgärd _____
- Utlännings förutsättningar för vistelse i _____
- landet kontrollerade _____
- Förutsättningar för utlännings utvisning granskad _____
- Förutsättningar för avvisning/utvisning _____
- kontrollerade _____
- Förundersökningssamarbete i övriga ärenden _____

Datering _____ Underskrift _____

Misshandel och sexuellt utnyttjande av barn är mångfacetterade fenomen. Utredningen av dem kräver kunnande och mångsidigt myndighetssamarbete. Ur brottsutredningens synpunkt är utredningen av vålds- och sexualbrott mot barn alltid så kallad krävande brottsutredning. Speciellt hörande av barnet ska alltid koncentreras till poliser som är specialiserade på dessa fall. I verkligheten utreds vålds- och sexualbrott mot barn också av poliser som inte är specialiserade på utredning av dylika brott, eftersom det inte finns tillräckligt många poliser som fått specialutbildning ens för höranden av barn. Å andra sidan finns det också i utredningen av dessa brott sådana förundersökningsåtgärder som inte kräver specialutbildning. Därför bör varje polis känna till de utmärkande dragen i utredningen av vålds- och sexualbrott mot barn och ha beredskap att fördjupa sig i dem när ett fall av detta slag kommer upp bland de egna arbetsuppgifterna.

I den här boken har samlats de utmärkande dragen i brottsutredningen av vålds- och sexualbrott mot barn i alla olika skeden i förundersökningen. Boken är i första hand avsedd som lärobok i polisens grundutbildning och fortbildning, men fungerar också som guide för poliser som utreder dessa fall. I boken repeteras inte alla åtgärder som i regel hör till brottsutredningar, utan frågor som man bör fästa speciell uppmärksamhet vid lyfts fram i utredningar av våldsbrott mot barn.

Boken baserar sig på den lagstiftning och de anvisningar som är i kraft 2016, erfarenhetsbaserad kunskap från poliser och andra experter samt nyaste forskningsrön i ämnet. Boken har sammanställts tillsammans med sådana experter i olika områden som arbetar dagligen med vålds- och sexualbrott mot barn. Sålunda täcker boken alla utmärkande drag i vålds- och sexualbrott mot barn som man ska fästa uppmärksamhet vid i en utredning. De praktiska anvisningarna om beaktande av de utmärkande dragen ändras dock med sådan hastighet, att när man tillämpar bokens råd i praktiken, kan det vara bra att kontrollera de nyaste råden i förvaltningens interna anvisningar.

ISBN 978-951-815-316-3

